

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

О. В. Паровишник

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ
ІНВАЛІДІВ В УКРАЇНІ:
ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ
ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

Монографія

Харків
«Право»
2016

УДК 342.951(477):364.694
ББК 67.9(4УКР)301+60.541,33

П18

*Рекомендовано до опублікування на засіданні вченої ради
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 12 від 29 червня 2016 р.)*

Рецензенти:

Л. І. Миськів – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства ВНЗ «Київський міжнародний університет», голова Благодійного фонду «Долоні щастя ДЦП»;

Н. П. Матюхіна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Паровишник О. В.

П18 **Забезпечення прав інвалідів в Україні: теоретичні і практичні засади адміністративно-правового регулювання : монографія / О. В. Паровишник. – Харків : Право, 2016. – 264 с.**

ISBN 978-966-937-035-8

Монографію присвячено комплексному науковому дослідженню проблем адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів в Україні, вивченню міжнародного нормативно-правового поля й досвіду у цій сфері та узагальненню теоретичних засад адміністративно-правового становища людей з інвалідністю. У дослідженні визначено пріоритетні напрями та варіації удосконалення чинного законодавства України з метою підвищення національних стандартів у цій царині, більш ефективного дотримання й захисту прав людей з інвалідністю та їх інтеграції у суспільство.

Рекомендовано для науковців, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів та широкого кола читачів, яких цікавить стан забезпечення прав інвалідів в Україні та можливі шляхи його покращення.

**УДК 342.951(477):364.694
ББК 67.9(4УКР)301+60.541,33**

ISBN 978-966-937-035-8

© Паровишник О. В., 2016

© Оформлення. Видавництво «Право», 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ПЕРЕДМОВА	5

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ІНВАЛІДІВ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

1.1. Концептуальні підходи у сфері забезпечення прав інвалідів у сучасних умовах: наукове обґрунтування	7
1.2. Конструкція адміністративно-правовий статус інвалідів як визначальна категорія забезпечення їх прав	32
1.3. Адміністративно-правове регулювання порядку набуття і підтвердження статусу інваліда	52

Розділ 2. ІСТОРІЯ І СУЧАСНИЙ СТАН АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ІНВАЛІДІВ

2.1. Етапи розвитку адміністративно-правового регулювання забезпечення прав інвалідів сьогодення: світовий досвід	75
2.2. Сучасний стан адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів в Україні	90
2.3. Міжнародні стандарти і досвід забезпечення прав інвалідів та їх значення для України	117
2.4. Відповідність правового положення інвалідів в Україні вимогам міжнародного права	135

Розділ 3. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ІНВАЛІДІВ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

3.1. Підвищення ефективності механізму забезпечення прав інвалідів засобами адміністративного права	151
3.2. Проблеми адміністративно-правового регулювання забезпечення прав інвалідів в Україні у процесі реабілітації	172
3.3. Удосконалення системи законодавства у сфері забезпечення прав інвалідів в Україні	193
Висновки	215
Список використаних джерел	221

══════ ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АТО	– антитерористична операція
ВГО	– Всеукраїнська громадська організація
ВООЗ	– Всесвітня організація охорони здоров'я
ВРУ	– Верховна Рада України
ДАБІУ	– Державна архітектурно-будівельна інспекція України
ЄС	– Європейський Союз
ЗМІ	– засоби масової інформації
КЗпП України	– Кодекс законів про працю України
КМУ	– Кабінет Міністрів України
КУпАП	– Кодекс України про адміністративні правопорушення
ЛКК	– лікарсько-консультативна комісія
ЛТЕК	– лікарсько-трудова експертна комісія
Мінфін України	– Міністерство фінансів України
МОЗ України	– Міністерство охорони здоров'я України
МОП	– Міжнародна організація праці
МСЕ	– медико-соціальна експертиза
МСЕК	– медико-соціальна експертна комісія
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
РЄ	– Рада Європи
СРСР	– Союз Радянський Соціалістичних Республік
ЦВК	– Центральна виборча комісія

══════ ПЕРЕДМОВА

За часи незалежності України відбувається її становлення як демократичної, цивілізованої, соціальної, правової держави. Це пов'язано зі здійсненням реформ, що зараз мають місце майже у всіх сферах її соціального життя, в тому числі й у царині забезпечення прав людей з інвалідністю. Як свідчать міжнародні й національні показники, у світі існує значна кількість людей, які унаслідок певних фізичних або психічних розладів здоров'я не мають можливості здійснювати звичайні функції життєдіяльності на рівні з іншими членами суспільства. Так, за даними Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України та Пенсійного фонду України в країні станом на 1 січня 2016 р. кількість людей з інвалідністю становить 2 614 061 особа. Тож для України питання забезпечення прав інвалідів є надзвичайно актуальним.

В умовах сьогодення забезпечення прав інвалідів покладається в основному на державу, а також на кожного члена соціуму. Саме тому ця сфера є особливо важливою для становлення гідної цивілізованої держави та суспільства в цілому.

В умовах розвитку державних програм у сфері забезпечення прав інвалідів їх стандарти і якість повинні набувати все більшого піднесення. Це зумовлено тим, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в нашій країні найвищою соціальною цінністю, а права людей з інвалідністю гарантуються державою на конституційному рівні. Але, аналізуючи сучасний стан інвалідів в Україні щодо дії таких гарантій, очевидно, що більшість з них мають суто декларативний характер. У зв'язку із цим виникає необхідність у всебічній правовій охороні й захисті прав людей з інвалідністю, які передбачені національним законодавством.

У сучасних умовах реформування національної системи охорони здоров'я, соціального забезпечення та розвитку державних програм, а саме із прийняттям постанови Кабінету Міністрів України

від 1 серпня 2012 р. «Про затвердження Державної цільової програми “Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів” на період до 2020 року» актуалізується питання удосконалення адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів.

Так, для належного забезпечення й додержання прав, свобод і законних інтересів людей з інвалідністю вагомого значення набуває завдання вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює відносини в цій царині, ефективне проведення реабілітаційних заходів особам з обмеженими можливостями, вирішення проблем їх фінансування, забезпечення належного рівня поінформованості, координаційної діяльності державних і недержавних органів, установ, організацій тощо, які виконують функції, пов’язані з реалізацією й дотриманням прав інвалідів. Існування цих та інших проблемних питань у зазначеній сфері пов’язане переважно з недоліками їх адміністративно-правового регулювання, яке зараз не відповідає належному рівню.

Актуальність цієї проблематики пояснюється також тими обставинами, що на сьогодні бракує комплексних наукових досліджень питань нормативно-правового регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів. З урахуванням спостережень за здоров’ям населення можна вести мову про те, що тенденція зростання показників первинної інвалідності щороку зростає. Проте держава зобов’язується забезпечувати права, свободи й законні інтереси осіб з інвалідністю і сприяти їх інтеграції до суспільного середовища. Саме тому завданням науковців різних галузей є проведення якомога ґрунтовних і всебічних досліджень проблемних питань реального становища інвалідів в нашій країні і опрацювання можливих шляхів їх вирішення, з урахуванням міжнародних стандартів і позитивного закордонного досвіду у цій сфері. На підставі зазначеного можемо стверджувати, що поглиблене наукове дослідження забезпечення державою прав інвалідів та його правового регулювання є нагальною необхідністю сьогодення.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ІНВАЛІДІВ: АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

1.1. Концептуальні підходи у сфері забезпечення прав інвалідів у сучасних умовах: наукове обґрунтування

Як показує світовий досвід, на сьогодні значна частина населення планети не може повною мірою реалізувати свої можливості через фізичні або психічні обмеження життєдіяльності. Причини їх виникнення можуть бути різноманітними й пов'язаними не тільки з глобальними екологічними проблемами, з якими стикається людство, технічними чинниками, що призводять до небезпеки, а й із конкретними життєвими ситуаціями, в результаті яких особа частково може втратити окремі функції організму.

Інвалідність у світі розглядається як проблема не окремої особистості, а в цілому суспільства¹. Саме тому забезпечення прав інвалідів насамперед покладається на державу й зокрема на кожного члена соціуму. У зв'язку із зазначеним доцільно звернути увагу на окремі аспекти, пов'язані з питанням забезпечення прав осіб з обмеженими можливостями, з необхідністю їх соціальної інтеграції й недопущенням

¹ Терюханова, І. М. Конвенція ООН про права інвалідів: від ратифікації до реалізації [Текст] / І. М. Терюханова, Н. К. Стульпінас, О. А. Терещук // Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення : тези доп. та наук. повідомл. учасників II Міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 жовт. 2010 р. – Х., 2010. – С. 247–251.

випадків дискримінації щодо них. Особливе місце у суспільстві займає соціальний аспект інвалідності, пов'язаний з тим, що особи з певними фізичними або психологічними особливостями, як правило, не спроможні брати повноцінну участь у соціальних процесах.

Н. М. Биба вбачає його в нездатності інваліда матеріально забезпечувати себе і членів своєї сім'ї на рівні, визначеному в державі достатнім для проживання людини, тобто прожиткового мінімуму¹. Ми частково погоджуємося з цією думкою, адже соціальний аспект складається не тільки з матеріального забезпечення, а відіграє переважно психологічну роль у формуванні свідомості суспільства щодо забезпечення й реалізації прав осіб з обмеженими можливостями. Більше того, соціум і держава певну частину свого потенціалу повинні використовувати на підтримку існування таких осіб, що в окремих випадках може викликати певну реакцію окремих його членів, породжувати негативне оцінювання діяльності влади при проведенні політики з дотримання прав і свобод інвалідів. У цьому випадку аспект соціальний тісно пов'язаний із моральним.

За справедливою думкою А. А. Тер-Акопова, мораль не тільки формується, а й сама по собі впливає на особистість. Людина, потрапляючи у світ, уже знаходиться у сформованій системі моральних цінностей щодо розуміння добра і зла. Вона підтримує моральні уявлення соціальної групи, яка її прийняла, формуючи в такий спосіб традиції, що передаються від попередніх поколінь. Звідси виникає необхідність не тільки дбати про формування моралі, необхідної для справжньої цивілізації, а й усувати нецивілізовані погляди та норми поведінки, включаючи індивіда до системи позитивних норм і стимулів².

Соціальний і моральний аспекти пов'язані з психологічним аспектом існування інвалідів у суспільстві. При цьому йдеться не тіль-

¹ Биба, Н. М. Щодо визначення поняття «інвалідність» [Текст] / Н. М. Биба // Юридична наука очима молодих вчених : тези доп. та наук. повідомл. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів, 16–17 трав. 2008 р., м. Харків. – Х., 2008. – С. 144–146.

² Тер-Акопов, А. А. Безопасность человека. Социальные и правовые основы [Текст] / А. А. Тер-Акопов. – М. : Норма, 1997. – С. 226.

ки про формування позитивного ставлення членів соціуму до інвалідів, а ї повинні враховуватися психологічні особливості світовідчуття останніх. Із цих позицій важливо формувати в такого роду категорій осіб психологію подолання відчуття неповноцінності й нерівності стосовно інших членів суспільства. Виходячи із цього доходимо висновку, що психологічний аспект є важливим для подолання в особи з обмеженими можливостями певного комплексу неповноцінності, він дає їй змогу усвідомити своє значення в соціумі і впливає на бажання більш-менш повноцінної інтеграції в суспільство на внутрішньоморальному рівні.

Не менш важливим у забезпеченні прав інвалідів є медичний аспект, який є прямо пропорційним стану їх здоров'я. Як зауважує Н. М. Биба, непрацездатність — це соціально-фізіологічний стан здоров'я людини, що визначається об'єктивною втратою чи зменшенням природних функцій її організму або зниженням кваліфікації, значним зменшенням обсягу чи припиненням трудової діяльності¹. Особи, які мають певні медичні відхилення від норм, потребують медичного забезпечення, що є основоположним аспектом, який повинна гарантувати держава. Він охоплює різноманітні гарантії: забезпечення лікарняними засобами (зокрема, медичними препаратами), медичним обслуговуванням і консультаціями, фізіотерапією, розробленням програм реабілітації, санітарно-курортним лікуванням, технічними засобами реабілітації тощо.

Особливе місце у сфері забезпечення прав інвалідів, безумовно, займає правовий аспект проблеми, що зумовлює законодавче закріплення і правове регулювання проведення державної політики, юридичне визначення й вивчення існуючих проблем у цій сфері. Складність життєво важливих інтересів інваліда, реальність їх реалізації потребують зусиль учених різних галузей знань, причому провідною з них має бути юридична наука. Це пояснюється тим, що тільки юриспруденція консолідує різноманітні знання про людину, суспільство й

¹ Биба, Н. М. До питання визначення поняття «інвалідність» [Текст] / Н. М. Биба // Актуальні проблеми розвитку законодавства про працю та соціальне забезпечення : тези доп. та наук. повідомл. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 квіт. 2009 р.). – Х., 2009. – С. 283.

державу, системно вивчає їх проблеми. Вона володіє достатнім арсеналом наукових засобів при вирішенні наявних проблем, розв'язання яких неможливе без правового закріплення відповідних заходів. Важливо й те, що юриспруденція за своїм визначенням відповідає ідеї справедливості, на чому й засновується безпека людини¹. Указані судження можуть бути повною мірою віднесені до проблеми забезпечення прав людей з інвалідністю.

Розглянуті аспекти тісно пов'язані між собою, вони взаємодіють та взаємокореспондують. Ось чому забезпечення прав інвалідів повинно бути комплексним. Особливої уваги зазначені особи потребують з боку державних і громадських інституцій, а саме потребують вжиття конкретних заходів, які були б спрямовані на забезпечення їх прав і максимальну інтеграцію до суспільного середовища. Дослідження нами саме сфери забезпечення прав інвалідів обумовлюється неналежним станом в Україні нормативно-правового регулювання в цій царині та високими кількісними показниками людей, які потребують державного забезпечення й захисту своїх прав, свобод і законних інтересів.

Вагому роль для перегляду сутності, змісту і призначення адміністративного права, в тому числі і його призначення для регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення прав інвалідів, відіграло прийняття Конституції України в 1996 р. Відбувся перехід від державоцентристської ідеології адміністративного права до людиноцентристської, за якої людина визначається як основний суб'єкт адміністративно-правових відносин, а призначенням державних органів є створення необхідних умов для реалізації та захисту прав, свобод та інтересів особи². В умовах нинішнього часу роль та значення адміністративного права для забезпечення прав інвалідів складно переоцінити через те, що більшість їх прав реалізуються у відносинах, урегульованих адміністративно-правовими нормами й за участю органів

¹ Тер-Акопов, А. А. Безопасность человека. Социальные и правовые основы [Текст] / А. А. Тер-Акопов. – М. : Норма, 1997. – С. 246.

² Кісіль, Р.-В. В. Порівняльний аналіз адміністративного права України та зарубіжних країн [Текст] / Р.-В. В. Кісіль, І. О. Блавацька // Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. – 2013. – №3. – С. 233.

виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів, що мають повноваження державно-владного характеру. Важливим для належної реалізації норм адміністративного права та інших правових галузей у цій сфері є чітке розуміння категорій «інвалідність» і «непрацездатність», «інвалід» і «особа з обмеженими можливостями», які в більшості випадків ототожнюються, що часто призводить до певної плутанини у правозастосовній практиці.

Зараз чисельність людей з інвалідністю серед жителів планети сягає понад мільярд осіб від загальної кількості населення або 15%. В Україні їх чисельність становить близько 2,8 млн, або 6,1%. Наведені статистичні дані красномовно свідчать про гостроту й поширеність проблеми інвалідності¹. На підставі таких високих показників дослідження щодо забезпечення прав інвалідів є досить актуальними і надзвичайно важливими. Для його проведення виникає необхідність виділити адміністративно-правове регулювання забезпечення прав інвалідів в окрему сферу, ґрунтуючись на тому, що остання визначається як межа поширення чого-небудь, область фізичного або духовного життя, діяльності людини чи суспільства, коло осіб, близьких за соціальним становищем, діяльністю або сукупністю умов, середовище, в якому що-небудь відбувається². У такий же спосіб забезпечення прав інвалідів виділяють в окрему сферу громадські організації й міжнародні фонди. Наприклад, Харківська громадська організація «Інститут прикладних гуманітарних досліджень» і ВГО «Національна Асамблея інвалідів України» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» підготували проект «Громадське лобіювання впровадження окремих стандартів ЄС у сфері забезпечення прав інвалідів»³.

¹ Про становище осіб з інвалідністю в Україні [Електронний ресурс] // Національна Асамблея інвалідів України. Всеукраїнське громадянське об'єднання. – Режим доступу: <http://naiu.org.ua/live/pro-stanovishche-osib-z-invalidnistyu-v-ukrajini/> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eslovnuk.com/%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

³ Впровадження стандартів ЄС у сфері забезпечення прав інвалідів: ініціативи експертів і громадських організацій інвалідів [Електронний ресурс] // Відродження : міжнар. фонд. – Режим доступу: http://www.irf.ua/knowledgebase/news/vprovadzheny_

Отже, можна говорити про те, що сфера забезпечення прав інвалідів є окремою, самостійною сферою, в якій відбуваються ті чи інші процеси.

Адміністративно-правове регулювання саме у сфері забезпечення прав інвалідів відіграє досить важливу роль через те, що суспільним відносинам у зазначеній сфері притаманний і управлінський характер, а учасники таких відносин виступають носіями прав та обов'язків, урегульованих нормами адміністративного права. В. К. Колпаков зазначає, що держава за допомогою адміністративно-правових норм впливає на суспільні відносини, перетворюючи їх на адміністративно-правові, тобто здійснює адміністративно-правове регулювання¹. Ю. О. Тихомиров, говорячи про адміністративно-правове регулювання як про різновид правового регулювання, розуміє під ним механізм імперативно-нормативного упорядкування організаційної діяльності суб'єктів та об'єктів управління й формування стійкого правового порядку їх функціонування шляхом застосування норм адміністративного права².

Основними сучасними напрямками розвитку адміністративно-правового регулювання Ю. М. Козлов вважає: а) розроблення й реалізацію політики, що міститься у програмах загальнодержавного й регіонального масштабів; б) установлення й ефективного впровадження в життя правових засад господарювання; в) управління підприємствами й установами державного сектору; г) регулювання функціонування різних об'єктів недержавного сектору; д) координацію функціонування націоналізованого й децентралізованого секторів господарського, соціально-культурного й адміністративно-політичного будівництва; е) забезпечення реалізації прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб у царині державного управління; є) здійснення державного контролю й нагляду за діяльністю керованих сфер³.

standartiv_eu_u_sferi_zabezpechennya_prav_inalidiv/ (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

¹ Колпаков, В. К. Адміністративне право України [Текст] : підручник / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – С. 51.

² Тихомиров, Ю. А. Курс адміністративного права и процесса [Текст] / Ю. А. Тихомиров. – М. : Юринформцентр, 1998. – С. 379.

³ Козлов, Ю. М. Административное право [Текст] : учебник / Ю. М. Козлов. – М. : МАУП, 2005. – С. 38.

Як зазначає С. Г. Стеценко, механізм адміністративно-правового регулювання — це сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права¹. Отже, адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів є складовою частиною загального механізму адміністративно-правового регулювання через наявність таких складників, як норми права, акти їх реалізації і правові відносини.

Адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів має низку основних ознак, а саме: 1) цілеспрямований характер, тобто спрямований на досягнення конкретної мети; 2) організаційний характер, тобто суспільні відносини, що виникають між суб'єктами цієї сфери набувають певної форми за допомогою саме адміністративно-правового регулювання; 3) конкретний характер — завжди пов'язане з реальними відносинами; 4) втілює в життя норми адміністративного права; 5) здійснюється воно суб'єктами владних повноважень; 6) вирізняється великою кількістю суб'єктів адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів; 7) йому властива значна кількість нормативно-правових актів, що регулюють відносини в цій сфері; 8) йому притаманна розгалуженість об'єкта забезпечення унаслідок багатоманітності груп прав інвалідів; 9) різноманітність повноважень суб'єктів адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів.

Таким чином, адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів можна визначити як цілеспрямований владно-організаційний вплив уповноважених суб'єктів у межах їх компетенції на впорядкування суспільних відносин у зазначеній сфері, створення умов для безперешкодної реалізації прав інвалідів, їх гарантування, захист і охорону.

Для розгляду проблем, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод інвалідів важливу роль відіграє аналіз окремих теоретичних питань. Перш за все йдеться про визначення терміна «інвалід» та інших ка-

¹ Стеценко, С. Г. Механізм адміністративно-правового регулювання: сучасні проблемні питання [Текст] / С. Г. Стеценко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – О., 2007. – № 35. – С. 32.

тегорій, тісно пов'язаних з ним. Зокрема, останнім часом досить часто використовується конструкція «особи з обмеженими можливостями».

У Конвенції про права інвалідів термін «інвалідність» визначається як еволюціонуюче поняття і є результатом взаємодії, що відбувається між людьми з вадами здоров'я, які заважають їх повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими¹. Як зазначено в цій Конвенції, за достатньо великий проміжок часу було висловлено чимало думок щодо цієї категорії. Так, у радянські часи терміном «інвалідність» визначався стан людини, що характеризувався постійною або тривалою втратою працездатності або значним її обмеженням, що встановлювався лікарсько-трудовими експертними комісіями. Оскільки працездатність людини визначалась не лише станом здоров'я, а й умовами праці, в тому числі і соціальними умовами, поняття інвалідність уже тоді вважалося поняттям не тільки біологічним, а й соціальним і юридичним². Отже, можна зазначити, що термін «інвалідність» певною мірою вважався синонімічним терміну «непрацездатність».

У 70-х рр. ХХ ст. з ініціативи ВООЗ розгорнулася дискусія щодо термінологічного апарату хвороб, порушень, патологічних станів, інвалідації особистості. Особлива увага зверталася на розгалуження понять «вада», «інвалідність» і «непрацездатність». Спеціальними дослідженнями було доведено, що хвороба перешкоджає здатності індивіда виконувати ті чи інші функції й обов'язки, також хвора людина не спроможна стабільно виконувати свою звичну соціальну роль³.

Однак усі існуючі раніше дефініції терміна «інвалідність» не відображали взаємодії інваліда із суспільством, що, безумовно, не слід

¹ Конвенція про права інвалідів [Текст] : від 13 груд. 2006 р. // Офіц. вісн. України. – № 17. – Ст. 799.

² Інвалідність: первинна, скритна, прогнозована [Текст] : монографія / упоряд.: А. В. Іпатов, І. В. Дроздова, І. Я. Ханюкова, О. М. Мацуга, О. Л. Чуйко. – Дніпропетровськ : Пороги, 2012. – С. 17.

³ Тюпля, Л. Т. Соціальна робота [Електронний ресурс] / Л. Т. Тюпля // Br.com.ua : підручник онлайн. – Режим доступу: <http://books.br.com.ua/39878> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

ігнорувати при розгляді сутності цього поняття. Ці питання були розглянуті в документах ООН, присвячених Десятиріччю інвалідів, а також відображені у «Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів», прийнятих у 1992 р. у Відні. Відповідно до них термін «інвалідність» включає в себе значну кількість різних функціональних обмежень, що зустрічаються серед населення у всіх країнах світу. Люди можуть стати інвалідами внаслідок фізичних, розумових або сенсорних дефектів, стану здоров'я або психологічних захворювань. Такі дефекти, стани або захворювання за своїм характером можуть бути постійними або тимчасовими. Термін «непрацездатність», який певний час ототожнювали з інвалідністю, означає, у свою чергу, втрату або обмеження можливостей участі індивіда в житті соціуму на рівні з іншими й передбачає відносини між ним та його оточенням. Існуюча нечіткість, плутанина в оперуванні термінами «інвалідність» і «непрацездатність» заважала розробляти відповідну політику, здійснювати заходи політичного характеру. Ці поняття відображали медичні та діагностичні підходи й ігнорували недосконалість і недоліки суспільства¹.

Щоб ліквідувати певну нечіткість й плутанину в цих термінах у Всесвітній програмі дій стосовно інвалідів, яка була прийнята 3 грудня 1982 р., зверталась увага на деякі відмінності між категоріями «дефект», «інвалідність» та «непрацездатність». Зокрема, зазначені поняття тлумачаться так: дефект — це будь-яка втрата психічної, фізіологічної або анатомічної структури або функції організму, або відхилення від неї; інвалідність — будь-яке обмеження або відсутність (у результаті дефекту) здібності особи здійснювати ту чи іншу діяльність у певних рамках, що вважаються нормальними для пересічної людини; непрацездатність — це обмеження конкретного індивіда, що впливає з дефекту або інвалідності, яка перешкоджає або позбавляє його можливості виконувати роль, що вважається для нього нормальною залежно від вікових, статевих, соціальних і культурних чинників².

¹ Іпатов, А. В. Інвалідність як інтегрований показник стану здоров'я населення України [Текст] : монографія / А. В. Іпатов, О. В. Сергієні, Т. Г. Войтчак. – Дніпропетровськ : Пороги, 2002. – С. 100.

² Всемирная программа действий в отношении инвалидов [Електронний ресурс] : от 3 дек. 1982 г. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу:

Вважаємо, що чітке формулювання й закріплення в законодавстві розглянутих понять дозволяє розділити категорії «інвалідність» і «непрацездатність».

Як бачимо, кожне із зазначених понять має певні особливості, а тому їх ототожнювати недоцільно. Термін «непрацездатність» є більш широким порівняно з поняттям «інвалідність», оскільки охоплює також коло осіб, які втрачають здатність до праці на певний проміжок часу у зв'язку з короткостроковими розладами функцій організму через певні життєві обставини. Стосовно осіб з інвалідністю, їх здатність до праці не може бути реалізована в повному обсязі, оскільки розлади функцій організму мають стійкий характер, що призводить до постійної або довгострокової втрати працездатності. Треба враховувати й те, що певна кількість інвалідів працює, причому виконують вони достатньо складні технічні операції, але все ж підкреслимо, що їх працездатність з об'єктивних причин є обмеженою. Ці люди позбавлені можливості здійснювати інші дії, які характерні для нормальної життєдіяльності індивідів і які не пов'язані з виконанням трудових функцій.

У Законі України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» термін «інвалідність» визначається як міра втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист¹. У Великому енциклопедичному юридичному словнику цей термін тлумачиться як тривала або постійна втрата здоров'я внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання (в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, або каліцтва з дитинства)². У словнику медичних термінів поняття

http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_427/page (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

¹ Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

² Великий енциклопедичний юридичний словник [Текст] / за ред. Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Юрид. думка, 2012. – С. 236.

«інвалідність» трактується як постійна або тривала, повна або часткова втрата людиною працездатності, наявність і ступінь якої визначається спеціально уповноваженими експертними комісіями¹.

Проаналізувавши різні дефініції категорії «інвалідність», назвемо її характерні риси: а) призводить до постійної або довгострокової втрати працездатності; б) причинами можуть бути травми, їх наслідки, професійні чи інші захворювання або вроджені вади; в) позбавляє особу можливості здійснювати певні характерні для нормальної життєдіяльності дії залежно від вікових, статевих, соціальних і культурних чинників.

Існуючі дефініції поняття «інвалідність» фактично ґрунтуються на визначених медико-соціальних категоріях, що відображають стан особи. Але при цьому не береться до уваги, що визнання стану інвалідності вимагає відповідних правових характеристик. Справа в тім, що нормативними документами передбачено чіткий порядок, досить докладна процедурна регламентація визнання за особою стану інвалідності. Цілком очевидно, що навіть за наявності інших критеріїв недотримання встановленого державою порядку є підставою для невизнання або непідтвердження такого стану щодо конкретної особистості. Вважаємо, що під поняттям «інвалідність» треба розуміти нормативно визначену й установлену у відповідному порядку міру втрати здоров'я (функцій організму) у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що викликає постійну або довгострокову втрату повної або часткової працездатності й позбавляє людину можливості вчиняти певні дії, які призводять до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити всі умови для реалізації прав такої людини нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист.

При розгляді категорії «інвалід» варто звернути увагу на притаманні йому елементи, керуватися стандартами, встановленими міжнародним і національним законодавством, і враховувати думки окремих фахівців. Перейдемо до розгляду понять «інвалід» і «особа

¹ Словарь медицинских терминов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.ru/NTL/MED/slowar_a-k.txt (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

з обмеженими можливостями». Термін «інвалід» отримав визначення й законодавче закріплення в Декларації про права інвалідів від 9 грудня 1975 р., за якою інвалід — це будь-яка особа, яка не спроможна повністю або частково самостійно забезпечити потреби свого особистого й/або соціального життя внаслідок вродженого чи отриманого дефекту, фізичних або розумових здібностей¹. Цьому поняттю з боку вчених приділялося багато уваги, воно було досліджено й вдосконалено фахівцями різних галузей знань і розглядалося з різних аспектів. Термін «інвалід» часто ототожнюють з такими категоріями, як: «людина з інвалідністю», «особа з розладами здоров'я», «інвалід з дитинства», «особа з фізичними або розумовими вадами», «особа з особливими потребами», але найчастіше з категорією «особа з обмеженими можливостями».

У національному законодавстві, коли йдеться про особу зі стійкими розладами функцій організму, найчастіше оперують терміном «інвалід». У ст. 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» визначено, що інвалідом є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами й забезпечити її соціальний захист².

А. М. Куца називає інваліда особою, якій властиві ознаки стійких функціональних порушень, зумовлених хворобою, травмою (їх наслідками) або аномалією, що викликають обмеження її життєдіяльності, потребу в гарантуванні й забезпеченні додаткових прав і в її соціальному захисті³. Н. М. Биба дотримується позиції, що інвалід — це особа зі стійким розладом функцій організму, зумовлених фізичними, психологічними, сенсорними, соціальними, культурними чи

¹ Декларація о правах инвалидов [Електронний ресурс] : от 9 дек. 1975 г. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_117 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-ХІІ // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.

³ Куца, А. М. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту інвалідів [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Куца Алла Миколаївна ; Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – С. 18.

іншими бар'єрами, які не дозволяють їй належними чином реалізувати свої трудові права, а також бути інтегрованою в суспільство і брати участь у житті родини або своєму оточенні на таких же засадах, як і інші члени соціуму¹. Важливо зазначити і те, що права і свободи цієї категорії осіб повинні гарантуватися й забезпечуватися державою.

В. А. Красномоєць пропонує таке формулювання поняття «інвалід», трактуючи його як «людину з інвалідністю»: це особа із вродженими чи набутими стійкими розладами функцій організму, яка для здійснення повноцінної життєдіяльності, розвитку й інтеграції в суспільство потребує певної допомоги. Підкреслюючи не лише стан здоров'я означеної категорії населення, а й наголошуючи на необхідності їх розвитку для відчуття повноцінності, науковець вважає, що саме таке визначення якнайповніше відповідатиме задекларованим державою тенденціям соціально-економічної політики з орієнтацією на пріоритетність людського розвитку й обов'язково всіх без винятку членів суспільства². Є сенс погодитись із цією точкою зору, що інваліда доцільніше класифікувати як людину з інвалідністю з метою подолання у цієї категорії осіб певних комплексів неповноцінності щодо їх особливого статусу. Це визначення повною мірою характеризує особливість такої особи, але на відміну від визначення «інвалід», на першому плані стоїть слово «людина».

Аналіз підходів до визначення категорії «інвалід» дозволяє звернути увагу на певні елементи, що її характеризують. Передусім це пов'язано з характером розладу функцій організму, які дозволяють визначити ту чи іншу особу як інваліда. Очевидно, що такий розлад повинен мати стійкий характер. Це означає, що такого роду порушення виникають у людини на досить тривалий строк, а в більшості ви-

¹ Биба, Н. М. Правове регулювання трудових відносин з інвалідами [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Н. М. Биба ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2011. – С. 13.

² Красномоєць, В. А. Інвалідність: відображення соціального явища у конкретних поняттях в контексті людського розвитку [Електронний ресурс] / В. А. Красномоєць // Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/VPu/Ekon/2009_7/39.pdf (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

падків він фактично триває все її життя. Іншою важливою рисою є те, що такого роду розлади викликані хворобою, травмою чи їх наслідками або вродженими аномаліями. Не викликає сумніву й та обставина, що стійкі порушення функцій організму значною мірою обмежують повноцінну участь індивіда в соціальному житті, зменшують можливості користуватися окремими матеріальними й духовними благами. Тому цілком справедливо, що цей стан людини пов'язується з обмеженням життєдіяльності. Також варто погодитись і з тими дослідниками, які виділяють важливим складником поняття «інвалід» необхідність гарантування й забезпечення додаткових прав і соціального захисту цих осіб.

Цілком поділяючи такого роду підходи, звернімо увагу ще на одну важливу обставину. Можливість користуватися додатковими правами й відповідним соціальним захистом повинно мати належне правове підґрунтя, що безпосередньо пов'язане з визнанням за суб'єктом правовідносин правового статусу. У цьому випадку йдеться про статус інваліда, який, по-перше, набувається в чітко встановленому порядку і, по-друге, надає особі відповідні правові можливості для реалізації своїх прав та інтересів. Важливо й те, що наявність такого роду статусу породжує й певні обов'язки інших суб'єктів правовідносин щодо осіб, які мають цей статус. Вважаємо, що зазначене слід виділити як важливий елемент при характеристиці поняття «інвалід».

Враховуючи вищенаведене, термін «інвалід» доцільно трактувати так: це особа з вродженими або набутими внаслідок захворювання чи травми стійкими розладами функцій організму, які призводять до повної або часткової нездатності виконувати свої життєво важливі функції й обмежують її повноцінну життєдіяльність, викликаючи потребу в соціальному захисті й забезпеченні гарантованих державою прав на підставі визнання за нею відповідного статусу в передбаченому законодавством порядку¹.

У вітчизняному законодавстві поняття «інвалід» і «особа з обмеженими можливостями» вважаються синонімічними. Наприклад,

¹ Паровышний, А. В. Обеспечение прав инвалидов: некоторые теоретические аспекты [Текст] / А. В. Паровышний // *Leges si Viata*. – 2014. – № 5/3. – С. 65–66.

у Розпорядженні Президента України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту осіб з обмеженими фізичними можливостями», прийнятому з метою ефективнішого вирішення питань соціального захисту інвалідів, створення необхідних умов для їх повноцінного життя¹, йдеться виключно про інвалідів. Вважаємо, що в назві цього правового акта доречніше було б застосувати конструкцію «соціальний захист людей з інвалідністю», тому що до осіб з обмеженими можливостями можна відносити й осіб, які не набули статусу «інвалід», тобто з тимчасовими обмеженими можливостями.

Прикладом виокремлення категорії «особа з обмеженими можливостями» в законодавстві зарубіжних країн може свідчити ст. 2 Закону Республіки Молдова «Про соціальну інтеграцію осіб з обмеженими можливостями», де така особа визначається як людина з фізичними, розумовими, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами або перешкодами заважають повній ефективній її участі в житті суспільства нарівні з іншими особами².

Однак слід мати на увазі, що певні фізичні або психічні порушення можуть обмежувати можливості людини, але не завжди дають підстави визнавати її інвалідом. Так, в окремих випадках наявність захворювання або травми, безумовно, звужує ті чи інші можливості особистості, але таке звуження має відносно короткостроковий характер і не може служити підставою для отримання відповідного статусу. Вважаємо, що поняття «особа з обмеженими можливостями» є більш широким порівняно з поняттям «інвалід» і що вони співвідносяться як ціле й частина, оскільки очевидним є те, що інвалід завжди буде особою з обмеженими можливостями, але особу з обмеженими можливостями (наприклад, з нестійкими розладами здоров'я) не завжди можна назвати інвалідом. При цьому треба звернути увагу

¹ Про додаткові заходи щодо соціального захисту осіб з обмеженими фізичними можливостями [Текст] : розпорядж. Президента України від 3 груд. 2003 р. №397/2003-рп // Офіц. вісн. України. – 2003. – №49. – Ст. 2557.

² О социальной интеграции лиц с ограниченными возможностями [Електронний ресурс] : Закон Респ. Молдова от 30 марта 2012 г. №60 // WEB-версия: Законодательство стран СНГ. – Режим доступа: http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=53292 (дата звернення: 15.01.2016). – Заголовок з екрана.

й на ту важливу обставину, що словосполучення «особа з обмеженими можливостями» не варто повністю виключати з ужитку поряд з категорією «інвалід». Особливо це важливо у випадках, коли йдеться про необхідність уникнути нанесення певної моральної шкоди особам, які фактично є інвалідами. Водночас такий підхід може бути більшою мірою виявом толерантності стосовно таких осіб. А ось із позиції правового регулювання застосування тих чи інших категорій, зокрема категорії «інвалід», має бути чітким і однозначним.

На нашу думку, ключовим аспектом, що дозволяє розмежовувати поняття «інвалід» і «особа з обмеженими можливостями», є наявність у людини стійких розладів функцій організму. У національному законодавстві не існує чіткого визначення терміна «стійкі розлади функцій організму», що іноді призводить до певних колізій у правозастосовній практиці. Згідно з Тлумачним словником російської мови слово «стійкий» означає: довго зберігає й виявляє свої властивості; не піддається руйнуванню і зміні¹. Доречно зауважити, що особи, яким надано статус людини з інвалідністю, не можуть мати короткострокових розладів функцій організму. Отже, в Порядку встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України №420 від 5 червня 2012 р.² доцільно було б зазначити, що стійкі розлади функцій організму — це розлади, що призводять до обмеження життєдіяльності, які на тривалий термін зберігають і виявляють свої властивості, не піддаються лікуванню і змінам у короткостроковий період. Є сенс підкреслити й те, що особи, яким надано статус інваліда, не можуть мати короткострокових розладів функцій організму.

¹ Толковый словарь русского языка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://formaslov.ru/%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B9%D0%BA%D0%B8%D0%B9> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Критерії встановлення ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків [Текст] : затв. наказом М-ва охорони здоров'я України від 5 черв. 2012 р. №420 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 71. – Ст. 2887.

Доцільно також звернути увагу на п. 22 Положення про порядок, умови та критерії встановлення інвалідності, де використовується таке словосполучення, як «інваліди з нестійкими, оборотними змінами та порушеннями функцій організму»¹. Підкреслимо, що цей нормативно-правовий акт регламентує діяльність медико-соціальних експертних комісій з приводу призначення статусу інваліда особам, які мають стійкі розлади функцій організму. Тому при використанні цього словосполучення законодавець суперечить сам собі, а тому цей документ треба відредагувати. У таких випадках треба оперувати терміном «особа з обмеженими можливостями», який включає в себе як інвалідів, так і осіб з нестійкими розладами функцій організму.

Підкреслимо, що законодавство України не містить чіткої дефініції поняття «особа з обмеженими можливостями». У Законі України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» закріплено термін «обмеження життєдіяльності», що трактується як помірно виражена, виражена або значно виражена втрата особою внаслідок захворювання, травми (її наслідків) або вроджених вад здатності до самообслуговування, пересування, орієнтації, контролю своєї поведінки, спілкування, навчання, виконання трудової діяльності нарівні з іншими громадянами².

Слід зазначити, що до осіб з переліченими вище властивостями ми можемо віднести не тільки людей з інвалідністю, а й осіб, які тимчасово внаслідок захворювання або травми на певний період часу втратили здатність до самообслуговування, пересування, орієнтації, виконання трудової діяльності нарівні з іншими громадянами, здатними до повноцінної життєдіяльності. Це може бути особа з травмою кінцівок, яка певний період часу має обмеження життєдіяльності, тобто є особою з обмеженими можливостями, не будучи при цьому людиною з інвалідністю, але яка теж потребує соціального захисту і забезпечення прав, гарантованих державою.

Ю. В. Богинська так визначає особу з обмеженими можливостями життєдіяльності: це особа з обмеженими фізичними й (або) психоло-

¹ Питання медико-соціальної експертизи [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 3 груд. 2009 р. № 1317 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 95. – Ст. 3265.

² Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

гічними недоліками, яка має обмеження життєдіяльності, зумовлені вродженими, спадковими, набутими захворюваннями або наслідками травм, підтвердженими у встановленому порядку. Незважаючи на відмінність, що існує між поняттями «інвалідність» і «обмеженість можливостей», і на впливаючу звідси різницю між поняттями «інвалід» і «людина з обмеженими можливостями», більшість дослідників вживають два останніх терміни як аналогічні¹.

На наш погляд, особа з обмеженими можливостями є більш широким поняттям порівняно з терміном «інвалід», а тому їх не можна ототожнювати, вони не можуть замінюватися один одним. До осіб з обмеженими можливостями можна віднести як інвалідів (осіб зі стійкими розладами здоров'я), так і осіб, які внаслідок захворювання або травми отримали нестійкі розлади здоров'я й теж потребують соціальної допомоги й захисту. Інвалід завжди буде особою з обмеженими можливостями, але особу з обмеженими можливостями (наприклад, з нестійкими розладами здоров'я) ми не завжди можемо назвати інвалідом.

На підставі викладеного пропонуємо таку дефініцію поняття «особа з обмеженими можливостями»: це людина, яка внаслідок захворювання, травми або вроджених вад тимчасово втрачає здатність до самообслуговування, самостійного пересування, навчання, трудової діяльності, орієнтації, спілкування або контролю поведінки нарівні з іншими особами, здатними до повноцінної життєдіяльності, і яка потребує соціального захисту й забезпечення гарантованих державою прав. Це визначення допоможе розрізнити розглянуті категорії, ліквідувати нечіткість при реалізації встановлених державою програм у досліджуваній сфері й конкретизувати певні норми при втіленні їх у життя.

Українська держава приділяє досить значну увагу правовому й соціальному захисту інвалідів, створенню рівних можливостей для

¹ Богинская, Ю. В. Анализ понятия «лицо с ограниченными возможностями жизнедеятельности» в международных и отечественных научных исследованиях [Электронный ресурс] / Ю. В. Богинская // Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/PSPO/2009_21_5/Bogins55.pdf (дата звернення: 13.01.2016). – Заголовок з екрана.

реалізації цією категорією осіб своїх прав і свобод, для якомога повного розвитку їх індивідуальних здібностей і задоволення особистих потреб. Правовому, організаційному й матеріально-фінансовому забезпеченню реалізації інвалідами своїх прав, потреб та інтересів служить доволі ґрунтовна вітчизняна нормативно-правова база, що інтенсивно формується із початку становлення України як суверенної держави¹.

Забезпечення прав та свобод людини і громадянина закріплюється у Конституції України та інших нормативно-правових актах. Велика кількість прав і свобод людини закріплена на міжнародному рівні у відповідних документах. Основний Закон країни закріплює основні права та свободи людини і громадянина, які, у свою чергу, не є вичерпними.

У грудні 1975 р. прийнята Декларація про права інвалідів, у якій приділено достатньо уваги проблемам людей з інвалідністю і зазначені критерії необхідні для повноцінної інтеграції у суспільство таких людей. Із прийняттям Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1982 р. Всесвітньої програми дій стосовно людей з інвалідністю², міжнародне співтовариство одержало директивну основу для активізації роботи із профілактики, реабілітації і забезпечення участі інвалідів у суспільному житті країн, їх рівноправності з іншими членами суспільства³.

Ще одним важливим документом, у якому висвітлені важливі питання стосовно забезпечення прав та рівних можливостей для інвалідів, є Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів, прийняті Резолюцією 48/96 Генеральної Асамблеї ООН у 1993 р. Правило № 24 дає визначення терміна «забезпечення рівних

¹ Вегера, С. А. Правовий та соціальний захист інтересів інвалідів як пріоритет держави [Текст] / С. А. Вегера // Правовий та соціальний захист інвалідів в Україні. – К., 2000. – С. 3–8. – (Бюлетень законодавства і юридичної практики України ; № 11), С. 3

² Всесвітня програма дій стосовно інвалідів [Електронний ресурс] : від 3 грудня 1982 р. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_427.

³ Ткачук, О. В. Забезпечення та захист прав і свобод людей з особливими потребами шляхом впровадження в Україні міжнародних стандартів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tmpvd/2011_2/37.PDF.

можливостей», що означає процес, завдяки якому різні системи суспільства і навколишнього середовища, такі, як обслуговування, трудова діяльність і інформація, виявляються доступними всім, особливо інвалідам. Принцип рівності прав передбачає, що потреби всіх без винятку осіб мають однаково важливе значення, що ці потреби повинні служити основою планування в суспільстві і що всі кошти слід використовувати таким чином, щоб кожен індивідуум мав рівні можливості для участі в житті суспільства¹. Зазначені правила орієнтують державу на гідне забезпечення людей з інвалідністю правами та свободами на рівні з іншими членами суспільства, які не потребують забезпечення додатковими правами для здійснення певних функцій, які притаманні повноцінній життєдіяльності.

Для заохочення, захисту й забезпечення повного й рівного здійснення всіма інвалідами своїх прав людини й основоположних свобод, а також заохочення поважання притаманного їм достоїнства, у 2006 р. була підписана Конвенція про права інвалідів², яка ратифікована Верховною Радою України 9 грудня 2009 р.

У 2012 р. постановою Кабінету Міністрів України затверджено Державну цільову програму «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року. Її метою є забезпечення реалізації прав і задоволення потреб інвалідів нарівні з іншими громадянами, поліпшення умов їх життєдіяльності згідно з Конвенцією про права інвалідів³. Програму передбачається виконати протягом 2012–2020 рр. Згідно з нею пропонуються шляхи і способи розв'язання таких проблем:

– підвищення рівня поінформованості населення про особливі потреби інвалідів, формування поваги до їх прав, особистості й гід-

¹ Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів [Електронний ресурс] : Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 р. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_306.

² Конвенції про права інвалідів [Текст] : підписана 13 груд. 2006 р. // Офіц. вісн. України. – № 17. – Ст. 799.

³ Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року [Текст] : затв. постановою Каб. Міністрів України від 1 серп. 2012 р. № 706 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 59. – Ст. 2369.

ності, популяризація положень Конвенції, зокрема, проведення інформаційних кампаній;

– приведення національного законодавства відповідно до цієї Конвенції;

– забезпечення доступу інвалідів до об'єктів громадського й цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням їх індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів — до освіти, праці, культури, туризму, фізичної культури і спорту;

– удосконалення порядку проведення медико-соціальної експертизи інвалідів, здійснення реабілітаційних заходів і надання соціальних послуг, розширення переліку таких заходів і послуг;

– удосконалення умов оплати праці спеціалістів, які надають освітні, реабілітаційні та інші послуги інвалідам і дітям-інвалідам, у тому числі педагогічних працівників навчальних закладів для роботи з дітьми з особливими потребами;

– запровадження системи ведення обліку інвалідів, даних про реабілітаційні заходи й соціальні послуги, яких вони потребують;

– розвиток і технічне супроводження ведення Централізованого банку даних із проблем інвалідності, його відповідного бюджетного фінансування;

– посилення відповідальності за порушення прав інвалідів і задоволення неповною мірою їх потреб, бездіяльність у ліквідації перепон і бар'єрів, що перешкоджають таким особам реалізувати свої права;

– залучення представників громадськості до участі в реалізації прав і задоволенні потреб інвалідів, поліпшенні умов їх життєдіяльності, забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у сфері реалізації прав і задоволення потреб інвалідів¹.

Особливу роль у забезпеченні прав людей з інвалідністю в національному законодавстві відіграє Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», у преамбулі якого говориться,

¹ Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року [Текст] : затв. постановою Каб. Міністрів України від 1 серп. 2012 р. № 706 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 59. – Ст. 2369.

що цей Закон визначає основи соціальної захищеності інвалідів у країні й гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічному, політичному й соціальному житті суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість інвалідам ефективно реалізувати права та свободи людини і громадянина й вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними можливостями, здібностями й інтересами¹.

Відповідно до ст. 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ та організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат і допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від установленого законом прожиткового мінімуму².

У зазначеній вище статті Основного Закону країни передбачається право громадян на соціальний захист, установлюються види соціального забезпечення, закріплюється право на забезпечення у старості, при втраті годувальника, в разі переходу на інвалідність, при повній частковій або тимчасовій втраті працездатності й у випадку безробіття, що сталося з незалежних від громадянина причин. Такі норми відповідають положенням Європейської соціальної хартії (1961) та її переглянутого варіанта (1996), якою передбачаються права на соціальне забезпечення. Це право: а) кожної малозабезпеченої людини на соціальну й медичну допомогу; б) кожної людини на користування соціальними службами; в) інвалідів на самостійність,

¹ Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-ХІІ // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.

² Конституція України [Текст] : прийнята на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

соціальну інтеграцію й участь у житті суспільства; г) сім'ї на відповідний соціальний, правовий та економічний захист; д) дітей та підлітків на відповідний соціальний, правовий та економічний захист і е) всіх працівників на захист у випадку звільнення¹.

У ст. 49 Конституції України зазначено, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу й медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних та оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного й доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно, існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності². У цій статті людині і громадянину гарантується право на медичне забезпечення, у підґрунті якого лежить право на загальнодоступну безоплатну медичну допомогу й обслуговування, медичне страхування й охорону здоров'я. Особливо важливими ці норми є для інвалідів, які в силу певних стійких фізичних або психічних розладів функцій організму потребують виняткового ставлення з боку держави до забезпечення їх прав.

Досить вагомим засобом забезпечення прав людини в Україні є формування і планомірне втілення в життя цілісної концепції державної правової політики, яка включала б не тільки систему заходів сприяння становленню інститутів охорони й захисту прав людини, а й містила чіткі приписи, які визначали б основні напрями розвитку системи законодавства, заходи щодо його вдосконалення, усунення правових колізій, прогалин у законодавстві, що стосуються прав людини та ін. Специфічною властивістю проблем забезпечення соціальних та економічних прав людини і громадянина в Україні є те, що їх розв'язання передбачає паралельне вирішення на державному

¹ Антонович, М. М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини: Теорія і практика [Текст] : монографія / М. М. Антонович. – К. : Києво-Могилян. акад., 2007. – С. 250.

² Конституція України [Текст] : прийнята на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

рівні, принаймні 3-х цілей стратегічного державотворчого характеру, якими є:

- забезпечення економічної стабільності й економічного зростання як об'єктивної основи сукупності цієї групи прав людини, реалізація державних програм, спрямованих на розвиток інститутів, пов'язаних з окремими соціальними й економічними її правами;

- розроблення й запровадження ефективної соціальної політики, яка водночас визначала б як основні орієнтири на цінності в діяльності органів державної влади та її посадових осіб, так і конкретні завдання при забезпеченні ними соціальних та економічних прав громадян;

- проведення законотворчої роботи, кодифікованої діяльності, ліквідація існуючих прогалин у соціальному законодавстві, прийняття нових законів, покликаних підвищити рівень забезпеченості й гарантованості соціально-економічних і культурних прав людини і громадянина.

Процес забезпечення соціальних та економічних прав передбачає не лише розроблення відповідних законодавчих та інших нормативно-правових актів, які регулювали б складну гаму трудових, економічних і соціальних відносин, а й безпосередню роботу, спрямовану на законодавчий захист окремих категорій населення. Особливого значення набуває також процес розробки, прийняття й реалізації державних програм законодавчої діяльності, оскільки саме завдяки вчасному і планомірному прийняттю необхідних законів не лише досягається закріплення прав людини і громадянина, а й створюється дієва система механізмів їх забезпечення й захисту¹.

З огляду на специфіку відносин у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю та їх цілеспрямованість на досягнення повної інтеграції їх у суспільство, С. Корнієнко вважає, що під механізмом державного управління в цій сфері необхідно розуміти послідовну реалізацію державними органами відповідних дій, що ґрунтуються на фундаментальних принципах з використанням належних форм і методів

¹ Пушкіна, О. В. Система прав і свобод людини та громадянина в Україні: теоретичні і практичні аспекти забезпечення [Текст] : монографія / О. В. Пушкіна. – К. : Логос, 2006. – С. 358.

управління, за допомогою яких держава забезпечує реалізацію своїх функцій¹.

На сьогодні в Україні приділяється певна увага механізму державного управління в досліджуваній сфері, здійснюються певні кроки з його вдосконалення. З метою створення консультативно-дорадчого органу при Фонді соціального захисту інвалідів, який сприятиме забезпеченню участі громадян в управлінні державними справами, врахуванню громадської думки під час формування й реалізації державної політики, спрямованої на соціальний захист інвалідів, здійснення громадського контролю за діяльністю цього Фонду, налагодження ефективної взаємодії з громадськістю², засновано Громадську раду при Фонді соціального захисту інвалідів. Для забезпечення належних умов для реалізації громадянських, соціальних, економічних, культурних прав і законних інтересів людей з інвалідністю, в тому числі тих, які отримали інвалідність у зоні проведення АТО, інвалідів війни, а також недопущення їх дискримінації, виховання поваги до особливостей таких людей Президентом створено новий інститут і підписано Указ № 902/2014 від 1 грудня 2014 р. «Про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю»³.

Одним із недоліків вітчизняного законодавства є відсутність законодавчо визначеного поняття «забезпечення прав інвалідів». З урахуванням викладених думок науковців і зазначених нормативно-правових документів вважаємо за необхідне висловити думку стосовно цієї правової категорії. Отже, підсумовуючи наведене, забезпечення

¹ Корнієнко, С. Механізми формування та здійснення державної політики у сфері соціального захисту дітей з інвалідністю [Текст] / С. Корнієнко // Вісн. Нац. акад. держ. управління при Президентові України. – 2013. – № 1. – С. 241.

² Про створення Громадської ради при Фонді соціального захисту інвалідів [Електронний ресурс] : наказ Фонду соц. захисту інвалідів при Держ. службі з питань інвалідів та ветеранів України від 29 серп. 2013 р. № 85 // Фонд соціального захисту інвалідів. – Режим доступу: [http://www.ispf.gov.ua/\(S\(vfdvcxmx1z5zat2wugnbpr55\)A\(M1lfyagdzwEkAAAAANWQ5NWWiZTUtYtg4OC00ZW14LTg4MzAtNjQwMTMwNzdkZDQwWuEelvknrXUZ_ip5PuK9veR6sr11\)\)](http://www.ispf.gov.ua/(S(vfdvcxmx1z5zat2wugnbpr55)A(M1lfyagdzwEkAAAAANWQ5NWWiZTUtYtg4OC00ZW14LTg4MzAtNjQwMTMwNzdkZDQwWuEelvknrXUZ_ip5PuK9veR6sr11))/)/ShowPage.aspx?PageID=254 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

³ Про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю [Текст] : Указ Президента України від 1 груд. 2014 р. № 902/2014 // Офіц. вісн. Президента України. – 2014. – № 47. – Ст. 2023.

прав інвалідів слід вважати процесом або результатом належної реалізації нормативно закріплених і гарантованих державою прав, свобод та законних інтересів людей з інвалідністю в різних сферах їх життєдіяльності.

У цілому ж рівень забезпечення прав інвалідів в Україні, на жаль, є одним із найнижчих серед країн Європи. Його підвищення можливе лише за умови кардинального вдосконалення адміністративно-правового регулювання в досліджуваній сфері.

Забезпечення прав інвалідів формувалось упродовж досить великого проміжку часу. На те, яким ми бачимо його сьогодні, вплинуло багатоміжове його вдосконалення й розвиток нормативно-правових баз різних країн світу, покращення їх державних програм, формування основних принципів забезпечення прав інвалідів, нарешті, бажання досягти основної мети, спрямованої на забезпечення гідного життя людей з інвалідністю та на їх максимальну інтеграцію в суспільне середовище.

1.2. Конструкція адміністративно-правовий статус інвалідів як визначальна категорія забезпечення їх прав

Загальна чисельність людей з інвалідністю в Україні становить майже три мільйони осіб. Усі вони мають різний спектр прав та обов'язків через свій вік, ступінь працездатності, характер захворювання і причин виникнення інвалідності. Наведемо класифікацію груп інвалідів за відповідними ознаками:

- за віком — це діти-інваліди, дорослі інваліди;
- за ступенем працездатності: I групи (підгрупи А й Б — непрацездатні інваліди), II групи — частково працездатні, III групи — працездатні інваліди;
- за характером захворювання — нерухомі, маломобільні й мобільні інваліди;
- за причинами виникнення інвалідності — інваліди загального захворювання, дитинства, війни, праці (трудова каліцтво, професійне

захворювання), особи, інвалідність яких пов'язана з аварією на Чорнобильській АЕС, наслідками радіаційних впливів або особистою участю в діяльності підрозділів особливого ризику.

Незалежно від групи, до якої належить людина з інвалідністю, вона має відповідний адміністративно-правовий статус інваліда. Для розкриття такого важливого питання, як адміністративно-правовий статус інваліда, з'ясуємо сутність правового становища й адміністративно-правового статусу громадянина, його основних елементів і принципів. При врегулюванні суспільних відносин держава чітко визначає права й обов'язки, закріплені за громадянами, що певною мірою становлять фундамент їх адміністративно-правового статусу.

На сьогоднішній день ступінь забезпеченості умов для життя й самореалізації осіб з обмеженими можливостями є мірилом розвитку громадянського суспільства в державі¹. Протягом тривалого часу ставлення до таких людей було досить різним, що при аналізі певних історичних періодів дало змогу відстежити розвиток забезпечення прав інвалідів — від започаткування суспільства до утворення соціальної держави. У ст. 3 Конституції зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю². Ця правова норма свідчить про діяльність держави, спрямовану на проведення необхідної політики щодо забезпечення прав і свобод людини, в тому числі й інвалідів.

Конституція служить базовим, вихідним законом, що закріплює основні права, свободи й обов'язки громадянина України, а також гарантії їх реалізації, у той же час спеціальні права, свободи й обов'язки суб'єктів правовідносин у певній царині закріплюються і в інших нормативно-правових актах, що є похідними від конституційних. Так, формування адміністративно-правового статусу грома-

¹ Єрмілова, М. Г. Особливості правового статусу дитини з обмеженими можливостями в Україні (теоретико-правові дослідження) [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М. Г. Єрмілова ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2012. – С. 7.

² Конституція України [Текст] : прийнята на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

дянина України є похідним від засад формування загального правового статусу, що регулюється Основним Законом країни¹.

Поняття «правовий статус» відбиває зв'язок між особою і правом, державою, її органами й посадовими особами. Воно містить права, свободи, обов'язки, юридичну відповідальність, інтереси, гарантії й основоположні принципи, на яких ґрунтується загальна політика держави. Правовий статус — складна категорія, що характеризується системністю, універсальністю й комплексністю, яка відіграє важливу роль в організації суспільних відносин, оскільки шляхом установалення прав, обов'язків і гарантії їх реалізації визначає основні принципи взаємодії суб'єктів правовідносин і місце конкретного суб'єкта в соціумі. Правовий статус, будучи системним і стабільним, з одного боку, надає суб'єктам відносин певні гарантії реалізації своїх прав, а з другого — запобігає зловживанню цими наданими їм правами².

Л. Л. Попов визначає правовий статус як складне збірне поняття, що відображає комплекс зв'язків людини із суспільством, державою, колективом, іншими людьми. До його структури він відносить такі елементи, як права, свободи, обов'язки, юридичну відповідальність і гарантії³. О. Белевська тлумачить правовий статус як сукупність прав, свобод, обов'язків і законних інтересів конкретної категорії осіб, що врегульована нормами права на території конкретної держави, що визнає й гарантує останні⁴. Ці думки науковців дозволяють підсумувати, що правовий статус людини становить не тільки сукупність прав,

¹ Шапіро, В. С. Конституційні засади адміністративно-правового статусу громадянина України [Текст] / В. С. Шапіро // Цінності сучасного конституціоналізму. V Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (28–29 верес. 2012 р.). – Х., 2012. – С. 241–242.

² Панчишин, А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус» [Електронний ресурс] / А. В. Панчишин // Київ. ун-т права. – Режим доступу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2010_2/95.pdf (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

³ Попов, Л. Л. Административное право Российской Федерации [Текст] : учебник / Л. Л. Попов, Ю. И. Мигачев, С. В. Тихомиров ; под ред. Л. Л. Попова. – М. : Высш. образование, 2007. – С. 57.

⁴ Белевська, О. Проблеми визначення сутності адміністративно-правового статусу іноземців в Україні [Текст] / О. Белевська // Право України. – 2008. – № 1. – С. 142.

свобод, обов'язків і гарантій, а й повноцінну універсальну систему, що відображає весь комплекс зв'язків людини з державою, колективом та іншими людьми.

Для розуміння суб'єктом правовідносин своїх прав та обов'язків, його правовий статус є важливим елементом, бо дозволяє особі усвідомити своє місце в державі й суспільстві в цілому. У правовій науковій літературі ототожнення правового статусу з інститутами прав та обов'язків є дуже поширеним явищем. Досить часто в законодавстві правове становище (статус) трактується як наявність прав та свобод. Разом із тим правове становище особистості, точніше, його засади, становлять комплексний державно-правовий інститут, складовими частинами якого виступають основні права, свободи й обов'язки громадян. Конструкцією «основи правового положення особистості» науковці охоплюють усі інститути, що визначають місце й роль людини і громадянина в суспільстві й державі. Ось чому ця категорія характеризується як комплексний державно-правовий інститут основ правового положення особистості. У Конституції містяться вихідні посилання для встановлення його структури, так і місця кожного його складника. Як справедливо зауважує Л. Д. Воеводін, ці основи правового положення людини і громадянина повинні бути сконструйовані з таким розрахунком, щоб забезпечити простір для життя й діяльності кожного, в тому числі й людини з інвалідністю¹.

Розглядаючи права і свободи як один з основних їх елементів правового статусу, ми включаємо до нього не тільки основні (конституційні) права, а й весь комплекс прав, що впливають із законів — національних і міжнародних. Особливо слід підкреслити вплив міжнародних норм про права людини на розширення правового статусу особистості в сучасному світі². Цей вплив допомагає формуванню й розвитку основоположних принципів як на підґрунтя визначених національним законодавством прав та свобод людини і громадянина. При встановленні основних цінностей, у тому числі й комплексу прав

¹ Воеводін, Л. Д. Юридический статус личности в России [Текст] : учеб. пособие / Л. Д. Воеводін. – М. : Изд-во МГУ, ИНФРА-М–Норма, 1997. – С. 13–15, 29.

² Лукашева, Е. А. Права человека [Текст] : учеб. для вузов / Е. А. Лукашева. – М. : НОРМА, 2003. – С. 96.

і свобод, вітчизняний законодавець спирається на позитивний досвід зарубіжних країн, тим самим підтримуючи міжнародну політику й унікаючи певних колізій у національному законодавстві.

У демократичній, соціальній, правовій державі людина наділена великою кількістю прав і свобод, які за своєю сутністю класифікуються за різними ознаками. Залежно від їх змісту, значення, способу здійснення, історичної послідовності виникнення й визнання та суб'єктного складу їх реалізації¹, в тому числі й залежності від соціальної групи, якій можуть бути притаманні ті чи інші спеціальні права.

Як зазначає В. С. Швецов, структура суспільства передбачає поділ людей на певні соціальні групи — соціально-класову, національну, релігійну, статеву, вікову, професійну та ін. Інваліди теж належать до особливої соціальної групи. Специфічна природа прав і свобод людини, що впливає з її належності до однієї із цих груп, знаходить свій вияв у 2-х суттєвих моментах. Перший містить у собі факт існування групи основних прав і свобод, що зумовлені належністю людини до однієї з основних соціальних груп. Другий виражає суттєву залежність індивідуальних прав і свобод, обумовлених фактом належності особистості до певної соціальної спільноти, від основних прав та свобод людини і громадянина в їх цілісному вираженні².

Особливій спеціальній групі, до якої відносять осіб з інвалідністю, належать передусім соціальні права. В. О. Іваненко й В. С. Іваненко тлумачать їх як визнаний суспільством і державою й закріплений у нормативно-правових актах комплекс прав і свобод, якими має володіти кожен з метою забезпечення й захисту своїх властивостей, інтересів і можливостей, необхідних йому для нормального фізіологічного, матеріального й духовного існування та розвитку, для соціально гідного життя й суспільно значущої діяльності. Як наголошили дослідники, соціальні права в системі прав людини займають

¹ Рабінович, П. М. Права людини і громадянина [Текст] : навч. посіб. / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. — К. : Атіка, 2004. — С. 11.

² Швецов, В. С. Права человека и государство в Российской Федерации [Текст] / В. С. Швецов. — М. : Профобразование, 2002. — С. 18–19.

надзвичайно важливе місце. З одного боку, вони покликані гарантувати кожному гідні умови життя, з другого — визначають обов'язок держави забезпечити всім нужденним мінімум соціальних можливостей і соціальної захищеності, необхідний для підтримання гідності людини, нормального задоволення її матеріальних і духовних потреб¹.

Отже, соціальні права дозволяють забезпечувати гідне життя членам суспільства, в тому числі й особам з інвалідністю, за допомогою держави, на яку покладається обов'язок щодо їх забезпечення. Як уже зазначалося, комплекс прав і свобод, який можна віднести до соціальних прав, закріплено в нормативно-правових актах, що дає змогу ефективніше регулювати відносини між органами державної влади й суб'єктами, наділеними цими правами, під час процесу їх реалізації. Оскільки при реалізації зазначених прав між особою й органами державної влади виникають певні правовідносини, індивідуальні суб'єкти набувають певного правового становища — адміністративно-правового статусу.

Поглиблене вивчення загального правового й адміністративно-правового статусу громадянина дозволяє науковцям найповніше відобразити у своїх працях реально існуючі в повсякденній діяльності виконавчих органів та органів місцевого самоврядування процедури застосування норм адміністративного права, а також норм інших правових галузей з точки зору забезпечення інваліда реальною можливістю брати активну участь у процесі реалізації й захисту своїх прав і законних інтересів.

Взагалі становище громадянина в соціумі та його правовий статус визначають норми всіх правових галузей, регулюючи при цьому його численні й багатогалузеві зв'язки з державою й суспільством. Серед них провідну роль відіграють адміністративно-правові норми, бо саме вони регулюють відносини у сфері виконавчої влади, де практично й реалізуються надані особі Конституцією й

¹ Иваненко, В. А. Социальные права человека и социальные обязанности государства: международные и конституционные правовые аспекты [Текст] / В. А. Иваненко, В. С. Иваненко. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 34, 41.

законами України права та свободи¹. Ці норми, що визначають адміністративно-правовий статус громадянина, вчені поділяють на 3 групи. До першої входять норми, що встановлюють права й обов'язки останнього в державній і громадській діяльності; до другої — норми щодо господарсько-трудової діяльності громадянина; до третьої — норми, що мають суто особистий характер і не зачіпають інтересів суспільства².

Існує чимало думок серед науковців щодо змісту адміністративно-правового статусу індивідуального суб'єкта (громадянина), більшість із яких сходяться на думці, що він становить частину загального правового статусу, який складається з прав, свобод та обов'язків, покладених на громадянина. Д. М. Бахрах визначає адміністративно-правовий статус індивідуального суб'єкта як правове положення особи в її відносинах із суб'єктами публічної адміністративної влади, врегульоване нормами адміністративного права, і додає, що він є складником загального правового статусу громадянина³. М. А. Бояринцева тлумачить адміністративно-правовий статус громадянина як установлену законами та іншими нормативно-правовими актами систему прав та обов'язків останнього, що реалізуються через суспільні відносини в державному управлінні й забезпечуються системою юридичних гарантій щодо участі в управлінні державними справами й задоволення публічних та особистих інтересів через діяльність органів державної влади й органів місцевого самоврядування⁴. В. Б. Авер'янов вважає, що у змісті адміністративно-правового статусу людини перевага має надаватися встановленню не тільки її

¹ Адміністративне право [Текст] : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гарашук, В. В. Богуцький [та ін.] ; за заг. ред.: Ю. П. Битяк, В. М. Грашук, В. В. Зуй. – 2-ге вид., переробл. та допов. – Х. : Право, 2012. – С. 63.

² Манохин, В. М. Российское административное право [Текст] : учебник / В. М. Манохин, Ю. С. Адушкин, З. А. Багишаев. – М. : Юристъ, 1996. – С. 48.

³ Бахрах, Д. Н. Административное право России [Текст] : учебник / Д. Н. Бахрах. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Эксмо, 2006. – С. 61.

⁴ Бояринцева, М. А. Адміністративно-правовий статус громадянина України [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / М. А. Бояринцева ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2005. – С. 15.

обов'язків перед державою, а насамперед її прав, за реалізацію й захист яких держава несе відповідальність¹.

Л. Л. Попов і М. С. Студенікіна в адміністративно-правовому статусі громадянина вбачають складне юридичне утворення, що включає 4 складових елементи, а саме: а) правовий статус особи, в силу того, що правове регулювання положення особистості посідає центральне, пріоритетне місце, висловлюючи ідею, що держава, її органи й посадові особи покликані служити суспільству й кожній людині; б) статус громадянина, що впливає з факту його громадянства; в) соціальний елемент, що передбачає додаткові права й обов'язки особи в царині суспільно-трудової діяльності; г) особливий статус, що включає права й обов'язки, які люди отримують за своїм бажанням, відповідно до особистого інтересу для задоволення своїх індивідуальних потреб². Деякі дослідники особливий статус називають ще факультативним і до одного з його виявів відносять статус, обумовлений здійсненням громадянином певних дій, які, як правило, мають тимчасовий характер (наприклад, статус пішохода, туриста та ін.)³.

С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова та А. П. Купін вважають адміністративно-правовий статус найзначнішою частиною загального правового статусу громадян, що охоплює комплекс їх прав та обов'язків, установлених різними правовими галузями. При цьому до елементів адміністративно-правового статусу громадян вчені включають: їх адміністративну правоздатність, адміністративну дієздатність, права й обов'язки, гарантії прав і свободи громадян та їх юридичну відповідальність⁴.

¹ Авер'янов, В. Б. Принцип верховенства права і реформа українського адміністративного права [Текст] / В. Б. Авер'янов // Адвокат. – 2000. – № 2 – С. 5–8.

² Попов, Л. Л. Административное право [Текст] / Л. Л. Попов ; под ред.: Л. Л. Попова, М. С. Студеникина. – М. : Норма, 2008. – С. 88–91.

³ Звоненко, Д. П. Административное право [Текст] : учебник / Д. П. Звоненко, А. Ю. Малумов, Г. Ю. Малумов. – М. : Юстицинформ, 2007. – С. 130.

⁴ Адміністративне право. Загальна частина [Текст] : навч. посіб. / С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. – К. : Центр учб. л-ри, 2011. – С. 29.

У юридичних наукових джерелах поняття «адміністративно-правовий статус громадянина» охоплює комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав та обов'язків, закріплених за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права. Інше кажучи, необхідною ознакою набуття особою адміністративно-правового статусу є наявність у неї конкретних суб'єктивних прав та обов'язків, що реалізуються нею як в адміністративних правовідносинах, так і поза ними¹.

В. Я. Лазур пропонує таку дефініцію конструкції «суб'єктивне право громадян у сфері державного управління»: це встановлена адміністративно-правовими нормами й забезпечена спеціальними засобами охорони можливість і суспільна необхідність для громадянина активно діяти певним чином і вимагати відповідних дій від інших суб'єктів у царині діяльності органів державного управління й органів місцевого самоврядування у своїх особистих і державних інтересах або за їх дорученням — в інтересах інших громадян². Більшість прав, свобод та обов'язків людини реалізуються у сфері функціонування виконавчої влади, з якою вона має постійні контакти. У царині державного управління особа теж має комплекс прав, свобод та обов'язків, що дозволяє питання дослідження адміністративно-правового статусу характеризувати як вельми важливе. Отже, адміністративно-правовий статус громадянина є також правовим положення особистості в її відносинах із суб'єктами виконавчої влади³.

Важливою складовою забезпечення прав і свобод індивідуального суб'єкта адміністративного права є гарантії, які виступають тими умовами, за допомогою яких реалізація цих прав і свобод здійснюється відповідно до чинного законодавства. На думку більшості вчених адміністративно-правовий статус включає не тільки комплекс

¹ Адміністративне право України. Академічний курс [Текст] : підручник : у 2 т. / редкол.: В. Б. Авер'янов [та ін.]. – К. : Юрид. думка, 2007. – Т. 1: Загальна частина. – С. 188.

² Лазур, В. Я. Сутність та поняття прав і свобод громадян, які реалізуються у сфері публічного управління [Текст] / В. Я. Лазур // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2009. – №4. – С. 41.

³ Бойко, І. В. Роль адміністративного права у формуванні правового статусу людини і громадянина [Текст] / І. В. Бойко // Вісн. Нац. акад. прав. наук України : зб. наук. пр. – Х., 2013. – №2. – С. 158.

прав та обов'язків, що закріплюються законодавчими нормами, а й гарантії їх реалізації, а також механізм їх охорони державою¹.

Гарантії прав громадян І. В. Бойко вважає невід'ємною частиною їх правового статусу загалом та адміністративно-правового, зокрема. Конституція України закріпила положення, що головним обов'язком держави є утвердження й забезпечення прав людини. Юридичні гарантії знаходять своє вираження у правовій охороні особистості всіма наявними в розпорядженні держави засобами². Під гарантіями розуміються умови, засоби і способи, що сприяють і забезпечують фактичну реалізацію і всебічну охорону прав і свобод громадян³.

Адміністративно-правові гарантії прав громадян Л. Л. Попов формулює як закріплені в законодавстві засоби і способи, покликані забезпечувати реалізацію й захист прав громадян у сфері державного управління. Проаналізувавши ці гарантії, відзначимо, що вони безпосередньо пов'язані з державним управлінням і діяльністю органів виконавчої влади та їх посадовців. Саме на ці органи відповідні адміністративно-правові норми покладають юридичні обов'язки з реалізації прав і свобод громадян і створення необхідних для цього умов⁴.

Як бачимо, гарантії є важливим елементом адміністративно-правового статусу громадян у процесі реалізації належних їм прав і свобод. Ця можливість залежить від низки чинників, що дають змогу громадянам у повному обсязі або частково користуватися своїми правами і свободами у сфері адміністративного права⁵. Цілком оче-

¹ Адміністративне право. Загальна частина [Текст] : навч. посіб. / за заг. ред.: Ю. П. Битяк, В. В. Зуй. – Х. : Одиссей, 2011. – С. 39.

² Бойко, І. В. Адміністративно-правовий статус громадян в Україні [Текст] / І. В. Бойко // Проблеми законності : респ. міжвід. наук. зб. – Х., 1998. – Вип. 34. – С. 97.

³ Бойко, І. В. Гарантії адміністративно-правового статусу громадян [Текст] / І. В. Бойко // Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина : зб. наук. ст. та тез наук. повідомл. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (23 листоп. 2012 р., м. Полтава). – Х., 2012. – Ч. 1. – С. 349.

⁴ Попов, Л. Л. Адміністративное право России [Текст] : учебник / Л. Л. Попов, Ю. И. Мигачев, С. В. Тихомиров ; отв. ред. Л. Л. Попов. – М. : ТК Велби : Проспект, 2006. – С. 83.

⁵ Гавриленко, Д. А. Адміністративное право Республики Беларусь [Текст] : курс лекций / Д. А. Гавриленко, И. И. Мах. – Минск : Дикта, 2004. – С. 48.

видно, що гарантії — це встановлені законодавством засоби і способи, що сприяють особі в реальному забезпеченні своїх прав і свобод як основних елементів її адміністративно-правового статусу.

Б. М. Габричидзе та А. Г. Чернявський наголошують, що адміністративно-правове становище особи вирізняється перш за все обсягом і характером адміністративної правосуб'єктності, яку утворюють адміністративна правоздатність і дієздатність. Отже, в адміністративно-правовому статусі в узагальненому вигляді конкретизуються різноманітні права, обов'язки й гарантії індивіда з урахуванням галузевої праводієздатності¹.

Адміністративна правоздатність — це визнана законом за громадянином фактична можливість бути суб'єктом адміністративного права, мати права й обов'язки адміністративно-правового характеру. Вона виникає з народження людини, а її обсяг встановлюється і змінюється адміністративно-правовими нормами. Ця правоздатність підтверджується документами про громадянство — паспортом громадянина України, а для осіб до 16 років — свідоцтвом про народження. Вона не може бути обмеженою або відчуженою, від неї неможливо відмовитися добровільно, оскільки така відмова не має юридичної сили. Правоздатність людини утворює юридичне поняття «особа і громадянин»². Як підкреслює М. А. Бояринцева, набуттю особою адміністративно-правового статусу передує її правосуб'єктність і постійний правовий зв'язок із державою. Правосуб'єктність громадянина, як і його дієздатність, впливають не тільки на обсяг адміністративно-правового статусу, а й у певних випадках визначають вид останнього³. Адміністративна дієздатність — це здатність громадя-

¹ Габричидзе, Б. Н. Административное право [Текст] / Б. Н. Габричидзе, А. Г. Чернявский. – М. : ТК Велби, 2002. – С. 116.

² Коваленко, В. В. Курс адміністративного права України [Електронний ресурс] / В. В. Коваленко // Навчальні матеріали онлайн (pidruchniki.website). – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1083060148202/pravo/gromadyani_obyednannya_gromadyan_subyekti_administrativnogo_prava#518 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

³ Бояринцева, М. А. Адміністративно-правовий статус громадянина України [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / М. А. Бояринцева ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2005. – С. 8.

нина своїми діями набувати і здійснювати права і обов'язки, передбачені нормами адміністративного права, і нести відповідальність згідно з адміністративно-правовими нормами. Настання цієї дієздатності пов'язується, як правило, з досягненням певного віку¹. В Україні вона в повному обсязі виникає з досягненням людиною 18-річного віку. Разом із тим часткове її виникнення має місце з досягненням особою 16-річчя (додержання правил паспортної системи, охорона природи та ін.). Адміністративна дієздатність може наставати в деяких випадках і до досягнення особою 16 років (при реалізації нею права на працю)².

При цьому слід враховувати, що не всі громадяни володіють однаковою дієздатністю. Наприклад, позбавлені адміністративної дієздатності особи, які страждають деякими психічними захворюваннями, а також громадяни, яких відповідно до закону й на підставі судового рішення або рішення іншого компетентного органу обмежили в деяких правах³. Зазначене дозволяє зробити висновок, що не всі інваліди можуть мати повну дієздатність навіть при досягненні встановленого законом віку. Інваліди, які мають стійкі психічні розлади здоров'я, можуть бути повністю або частково позбавлені дієздатності.

Узагальнюючи викладене, зазначимо: щодо адміністративно-правового статусу громадянина науковцями сформульовано низку важливих положень, суть яких зводиться до наведеного нижче. Правове становище у вузькому розумінні становить сукупність юридичних якостей, якими громадянин наділяється державою і якими він володіє. Загальноновизнаними класичними елементами такого роду положення будуть права, свободи й обов'язки. Ставлення держави до громадян у царині адміністративного права виражається також через інші юри-

¹ Котельникова, Е. А. Административное право [Текст] : учеб. пособие / Е. А. Котельникова. – Изд. 2-е., доп. и перераб. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – С. 51.

² Адміністративне право [Текст] : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гарашук, В. В. Богуцький [та ін.] ; за заг. ред.: Ю. П. Битяк, В. М. Грашук, В. В. Зуй. – 2-ге вид., переробл. та допов. – Х. : Право, 2012. – С. 65.

³ Котельникова, Е. А. Административное право [Текст] : учеб. пособие / Е. А. Котельникова. – Изд. 2-е., доп. и перераб. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – С. 51.

дичні категорії, наприклад, через правові гарантії їх прав, свобод та обов'язків. Інакше кажучи, все, що так чи інакше законодавчо формулює становище громадянина у суспільстві, опосередковує всі види зв'язків і відносин між ним і державою, слід розуміти як правовий статус громадянина в широкому сенсі¹.

Серед учених-правознавців існують різні позиції щодо видів адміністративно-правового статусу особистості. При цьому має місце цікава думка про виділення спеціальних (особливих) статусів, якими володіють певні категорії осіб. До них можна віднести суб'єктів адміністративної опіки, мешканців територій з особливим адміністративно-правовим режимом, суб'єктів дозвільної системи, членів особливих адміністративних утворень і деяких інших осіб. Найбільш поширені особливі (спеціальні) статуси мають суб'єкти адміністративної опіки, до яких належать люди, які в силу своєї слабкої соціальної захищеності потребують спеціальної допомоги держави. Опіка полягає в позитивному сприянні таким особам при організації їх праці й умов життя, наданні пільг і привілеїв, необхідних медичних та інших послуг видачі різних компенсацій і додаткових грошових сум. Звичайно ж, до таких суб'єктів слід відносити й інвалідів². Якщо вести мову про адміністративну опіку, визнаючи в цілому можливість такого роду підходу, зазначимо, що йдеться про здійснення опіки лише відповідними органами держави, а якщо говорити про людей, які потребують соціального забезпечення й захисту (в тому числі й з інвалідністю), слід взяти до уваги, що ця опіка є не тільки прерогативою державних органів, адже здійснюється також численними недержавними організаціями, зокрема, благодійними. Отже, правильніше говорити про осіб з інвалідністю як про суб'єктів соціальної опіки.

Отже, до спеціального належить і правовий статус інвалідів, або людей з обмеженими можливостями, що спирається на конституцій-

¹ Тищенко, Н. М. Адміністративно-процесуальний статус громадянина України: проблеми теорії і пути совершенствования [Текст] / Н. М. Тищенко. – Х. : Право, 1998. – С. 40.

² Россинский, Б. В. Административное право [Текст] : учебник / Б. В. Россинский, Ю. Н. Стариков. – 4-е изд., пересмотр. и доп. – М. : Норма : Инфра-М, 2010. – С. 186.

ний та адміністративно-правовий статуси громадян, але містить специфічні ознаки, пільги і привілеї, передбачені державою у спеціальному законодавстві. У такі категорії виділяють, наприклад, інвалідів дитинства, дітей-інвалідів, осіб, які у процесі своєї професійної діяльності отримали травми, несумісні з повноцінною трудовою діяльністю, осіб, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС та ін.¹

Спираючись на ці міркування при формулюванні категорії «адміністративно-правовий статус інваліда» розглянемо його в широкому й вузькому значеннях. Адже розглянутий адміністративно-правовий статус у вузькому розумінні не відповідає його характеристиці в сукупності всіх складників цієї категорії й не може відображати повний зв'язок окремого громадянина й суспільства в цілому з діяльністю держави з приводу забезпечення законних інтересів, прав і свобод індивіда.

Перейдемо до розгляду адміністративно-правового статусу інваліда у вузькому значенні, зазначивши передусім, що він визначається обсягом і характером адміністративної правосуб'єктності, що складається з адміністративної правоздатності та дієздатності. Адміністративною правоздатністю людина наділяється з народженням і не може відчужувати її впродовж всього життя. Ця правоздатність характеризується наявністю прав та обов'язків, якими володіє особа в певний період часу. Протягом свого життя вона набуває й відчужує чимало спеціальних статусів, які тягнуть за собою збільшення або зменшення кількості прав та обов'язків. Прикладом може бути набуття людиною з певними стійкими розладами функцій організму статусу інваліда. Наявність цього статусу передбачає збільшення її прав та обов'язків. Це виявляється насамперед у праві на отримання державної матеріальної допомоги, пільг, різних соціальних послуг, що, у свою чергу, зобов'язує особу з інвалідністю додержуватися

¹ Пономарьова, О. П. Становище осіб з обмеженими можливостями як вид правового статусу особи [Текст] / О. П. Пономарьова // Цінності сучасного конституціоналізму. V Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (28–29 верес. 2012 р.). – Х., 2012. – С. 223.

певних вимог, установлених законодавцем для підтримання цього статусу.

Адміністративною дієздатністю людина наділяється після досягнення певного віку, що дозволяє їй користатися наданими правами й мати можливість набувати їх своїми діями, виконувати обов'язки й нести відповідальність відповідно до чинних у державі адміністративно-правових норм. Не всі особи з інвалідністю можуть бути повністю або частково дієздатними у зв'язку з тим, що деякі з них мають психічні розлади функцій організму й не можуть самостійно і свідомо набувати, користуватися своїми правами, виконувати обов'язки або нести відповідальність за вчинені протиправні дії. У таких випадках дієздатність інвалідів зі стійкими психічними розладами функцій організму обмежується або відчужується за рішенням суду або іншого компетентного органу.

При дослідженні особливостей адміністративно-правового статусу інваліда важливо звернути увагу на складники цього статусу, до яких відносять адміністративні права осіб з інвалідністю, визначені законодавчими й підзаконними актами.

Окрім загального комплексу прав та обов'язків, які мають усі громадяни, інваліди наділені окремими спеціальними правами і свободами й мають відповідні законні інтереси й обов'язки, які доцільно розглядати з урахуванням особливостей суспільних відносин, обумовлених їх певною динамікою. Йдеться про комплекс складників адміністративно-правового статусу інваліда, які доцільно розглядати з огляду на те, що ці елементи певною мірою деталізуються на окремих стадіях правовідносин. Ось чому доцільно розглядати права, свободи й законні інтереси, які пов'язані: а) з набуттям особою статусу інваліда; б) з реалізацією нею цього статусу; в) із захистом прав, свобод і законних інтересів у випадку їх порушення.

Права, пов'язані з набуттям статусу інваліда, полягають у тому, що особа, яка має направлення відповідного лікувально-профілактичного закладу охорони здоров'я після проведення діагностичних, лікувальних і реабілітаційних заходів і за наявності документів, що підтверджують стійке порушення функцій організму, зумовлене захворюваннями, наслідками травм або вродженими вадами, що спри-

чиняють обмеження її нормальної життєдіяльності, має право звернутися до МСЕК з метою встановлення інвалідності¹.

Належне забезпечення життєдіяльності інвалідів вимагає надання їм великої кількості різноманітних прав. Зокрема, воно потребує забезпеченості інвалідів житлом, можливостей їх пересування, лікування, реабілітації, освіти, працевлаштування та ін. Специфіка адміністративно-правового регулювання знаходить свій вияв при реалізації низки соціальних прав людей з інвалідністю. Права та свободи, якими наділена особа у процесі реалізації статусу інваліда, мають досить різноманітний характер, доцільно поділити на певні групи. Зокрема, це такі права інвалідів:

- на працевлаштування з метою реалізації своїх творчих і виробничих здібностей і з урахуванням індивідуальних програм реабілітації;

- на освіту і професійну підготовку інвалідів. Держава гарантує інвалідам дошкільне виховання, здобуття освіти на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям, і професійну підготовку й перепідготовку з урахуванням медичних показань для певної трудової діяльності. Особи з 1–2 групою інвалідності в разі складання вступних іспитів з позитивним результатом мають право на першочергове зарахування поза конкурсом до вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації;

- на забезпечення безперешкодного доступу до соціальної інфраструктури, що полягає у створенні підприємствами, установами й організаціями умов для безперешкодного доступу цих осіб до об'єктів фізичного оточення;

- на позачергове отримання житлових приміщень і поліпшення житлових умов у передбаченому чинним законодавством порядку;

- на матеріальну допомогу, що виражається у виді грошових виплат (пенсій, допомог, одноразових виплат тощо);

- на безоплатне або пільгове соціально-побутове й медичне забезпечення, що охоплює медичне обслуговування, отримання медичних

¹ Про порядок, умови та критерії встановлення інвалідності [Текст] : Положення, затв. постановою Каб. Міністрів України від 3 груд. 2009 р. № 1317 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 95. – Ст. 3265.

препаратів, виробів медичного призначення (індивідуальних пристроїв, протезів очей, слухових і голосоутворювальних апаратів та ін.), технічних та інших засобів реабілітації (для пересування, протезних виробів, сурдотехнічних засобів та ін.).

Слід зазначити, що згідно з чинним законодавством захист прав, свобод і законних інтересів інвалідів забезпечується в судовому або іншому порядку, встановленому законодавством. Наприклад, особа з інвалідністю має право в судовому або адміністративному порядку оскаржувати рішення органів МСЕ про визнання чи невизнання його інвалідом.

До одного з найважливіших складників адміністративно-правового статусу інваліда віднесемо його адміністративні обов'язки, що тісно пов'язані з таким елементом цього статусу, як адміністративні права. Проте це все ж таки самостійна категорія, чітко встановлена державою, органами місцевого самоврядування або іншими уповноваженими суб'єктами і є обов'язковою для виконання суб'єктами адміністративних правовідносин.

Важливим складником адміністративно-правового статусу інваліда є також адміністративні свободи. У визначенні терміна «свобода» криється концептуальний ключ для усвідомлення суті основних прав людини. Під свободою розуміється правовий стан і відповідна політична атмосфера, за яких кожна окрема людина, територіальна община (група), етнос чи народ мають можливість безпечно для себе робити все, що не завдає шкоди гідності, свободам і правам інших людей¹. Адміністративну свободу можна визначити як гарантовану державою можливість вибору особою своїх дій у рамках, окреслених адміністративно-правовими нормами, без порушення при цьому прав і свобод інших. Вона становить варіантність поведінки у межах, наданих державою прав, і закріплених обов'язків.

До складників адміністративно-правового статусу відносять також адміністративні законні інтереси, під якими в юридичній доктрині розуміються юридично значимі інтереси, засновані на законі, що за-

¹ Мучник, А. Г. *Философия достоинства, свободы и прав человека [Текст] / А. Г. Мучник. – К. : Ин-т демократии и прав человека, Парламент. изд-во, 2009. – С. 377.*

хищаються ним, хоча й не закріплені в конкретних правових нормах¹. Це дозволяє стверджувати, що адміністративні інтереси особи виникають при взаємодії громадян з органами управління у процесі виконання останніми функцій, покладених на них державою.

Наведені міркування свідчать, що поняття адміністративно-правовий статус інваліда у вузькому сенсі треба визначати як сукупність урегульованих нормами адміністративного права проявів соціальних і правових якостей інвалідів як спеціальних суб'єктів цієї правової галузі, які володіють правоздатністю і є носіями додаткових прав та обов'язків порівняно з іншими особами².

У широкому розумінні до складників адміністративно-правового статусу інваліда слід відносити: а) адміністративно-правовий статус інваліда у вузькому сенсі; б) правові принципи, на яких ґрунтується адміністративно-правовий статус; в) адміністративні гарантії забезпечення адміністративно-правового статусу інваліда; г) функції, права й обов'язки інших суб'єктів адміністративної діяльності, які мають відношення до інвалідів як до суб'єктів адміністративного права.

Правові принципи, на яких ґрунтується адміністративно-правовий статус інваліда, базуються на основоположних засадах міжнародного й вітчизняного законодавства, на принципах названих у Загальній декларації прав людини (1948) та принципах, проголошених у Статуті ООН³. Відповідним фундаментом служать принципи, визначені в Конвенції про права інвалідів⁴ і в Конституції України, де людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю⁵. Як стверджує І. Л. Бородин,

¹ Матузов, Н. И. Правовая система и личность [Текст] / Н. И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – С. 119.

² Паровишник, О. В. Адміністративно-правовий статус інваліда [Текст] / О. В. Паровишник // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. – 2014. – № 27, т. 2. – С. 172.

³ Загальна декларація прав людини [Текст] : декларація Організації Об'єднаних Націй від 10 груд. 1948 р. // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.

⁴ Конвенція про права інвалідів [Текст] : від 13 груд. 2006 р. // Офіц. вісн. України. – № 17. – Ст. 799.

⁵ Конституція України [Текст] : прийнята на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

адміністративно-правовий статус людини базується на підставі таких принципів, як всеоб'ємність, повнота і пріоритетність прав та свобод, поєднання інтересів окремої особи з державними й суспільними, гласність і поінформованість, динамізм цих прав і свобод, неможливість їх скасування і звуження, рівність людей перед законом, право на захист і правову допомогу¹. На підставі вищевикладених принципів ґрунтується й адміністративно-правовий статус інваліда.

Ще одним важливим елементом, що входить до адміністративно-правового статусу інваліда в широкому розумінні, є адміністративні гарантії забезпечення останнього. Т. Заворотченко зазначає, що термін «гарантії» споріднений з такими категоріями, як «соціальний захист», «правовий захист», «система забезпечення», «умови» й «фактори», порівняно з якими гарантії часом набувають ширшого або, навпаки, вузького смислового значення. Вони ґрунтуються на таких основних принципах, вироблених людством, як: гуманізм, справедливість, законність, доцільність, рівноправність та ін.² Взагалі гарантії у праві тлумачаться як певні засоби забезпечення законності, в яких одними з найбільш значущих є гарантії юридичні. У правознавстві під гарантіями розуміється сукупність закріплених у законодавстві засобів та організаційно-правова діяльність щодо їх застосування, що спрямовані на забезпечення законності, на безперешкодне їх здійснення, а також на захист прав і свобод індивіда. Юридичні гарантії пов'язані із загальними умовами й визначаються ними³.

З точки зору адміністративного права можна виділити 2 напрями засобів забезпечення (гарантій) прав і свобод інвалідів: а) гарантії, що реалізуються безпосередньо інвалідами при забезпеченні своїх прав, свобод і законних інтересів (право на звернення й на судове оскарження рішень державних органів або їх посадових осіб); б) га-

¹ Бородін, І. Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина [Текст] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / І. Л. Бородін ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2004. – С. 14.

² Заворотченко, Т. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні [Текст] : монографія / Т. Заворотченко. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2007. – С. 21.

³ Комаров, С. А. Общая теория государства и права [Текст] : учебник / С. А. Комаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 1998. – 416 с.

рантії, що реалізуються іншими суб'єктами адміністративного права для забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб з інвалідністю (контроль органів публічної влади за дотриманням прав інвалідів, відповідальність посадових осіб державних органів, і відшкодування матеріальних і моральних збитків, заподіяних незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державного управління та їх посадовими особами під час виконання ними своїх повноважень). Таким чином, під адміністративними гарантіями інвалідів слід розуміти передбачені законодавством правові засоби, що сприяють ефективній реалізації й захисту прав, свобод, законних інтересів та обов'язків інвалідів з боку всіх суб'єктів адміністративних правовідносин з метою забезпечення законності останніх.

Отже, зрозуміло, що адміністративно-правовий статус інвалідів у широкому значенні завдяки своїй структурі охоплює більш широке коло притаманних йому елементів. Підсумовуючи викладене, можемо навести авторську дефініцію поняття «адміністративно-правовий статус інвалідів» у широкому сенсі: це органічна частка загального правового статусу людини і громадянина в суспільстві, що становить комплекс відповідних правових можливостей, обумовлених специфікою адміністративно-правового регулювання й об'єктивно існуючими обмеженнями особи для повноцінної участі в суспільних відносинах в силу конкретних життєвих обставин, пов'язаних з певними розладами її фізичного або психічного здоров'я. Складниками цього статусу виступають загальні і спеціальні права, свободи, законні інтереси і юридичні обов'язки осіб з інвалідністю, що регламентуються нормами чинного законодавства при взаємодії цих осіб з органами державної влади та її посадовими особами — формуються на підставі встановлених принципів і гарантуються державою.

Спираючись на наведене, зробимо висновок, що адміністративно-правовий статус інваліда відіграє важливу роль у забезпеченні прав таких людей. Зв'язок між особою з інвалідністю і правом характеризується загальним правовим статусом та адміністративно-правовим, зокрема. Саме адміністративно-правовий статус визначає роль і місце інваліда в державі й соціумі, безпосередньо регламентує його відносини з органами державного управління та іншими суб'єктами

відповідно до чинних норм адміністративного права. Проблематика розглядуваного статусу інваліда полягає у відсутності чіткого визначення його в юридичній літературі. Проте аналіз вітчизняного й міжнародного законодавства, наданих інвалідам гарантій при реалізації ними своїх прав і свобод дозволяє сформулювати повне ґрунтовне поняття «адміністративно-правовий статус інваліда».

В Україні адміністративно-правового статусу інваліда особа зі стійкими розладами функцій організму набуває після розгляду її стану органом МСЕ і прийняття останнім позитивного рішення про призначення такого статусу цій особі. Процедура призначення такого статусу хворій особі є досить складною й регламентується чинними національними нормативно-правовими актами.

1.3. Адміністративно-правове регулювання порядку набуття і підтвердження статусу інваліда

Питання набуття і підтвердження статусу інваліда в Україні є досить важливим для юридичної науки. Сьогодні країна крокує до переходу від медичної до соціальної моделі інвалідності, що, у свою чергу, підкреслює нагальну потребу вдосконалення адміністративно-правового регулювання зазначеного питання. Повнолітнім особам, які звертаються для встановлення інвалідності, статус інваліда призначається та підтверджується після проведення МСЕ. Ці експертизи проводяться МСЕК, які належать до закладів охорони здоров'я при МОЗ АРК, департаментах охорони здоров'я обласних, Київської й Севастопольської міських держадміністрацій. Особам, які не досягли повноліття, а мають право отримати цей статус, а також потерпілим від нещасного випадку на виробництві дітям віком від 15 до 18 років, цей статус призначається ЛКК, що функціонують у закладах охорони здоров'я МОЗ АРК, структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних, Київської й Севастопольської міських держадміністрацій.

Органи, що проводять МСЕ, керуються Конституцією й законами України, актами Президента України й Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами відповідних державних замовників, центральних органів виконавчої влади, що регулюють відносини державних замовників, інших центральних органів виконавчої влади, що регулюють відносини в зазначеній сфері та іншими нормативно-правовими актами з питань МСЕ¹.

Зараз нормативно-правова база, що регламентує діяльність МСЕК та ЛКК, на жаль, знаходиться на неналежному рівні, в результаті чого виникають проблеми при реалізації покладених на них функцій. Це зумовлено певною мірою тим, що адміністративно-правове регулювання питань, пов'язаних з набуттям і підтвердженням статусу інваліда, переважно розглядалося представниками медичних наук. На сьогодні ці питання, регламентуються низкою нормативно-правових актів, зокрема постановою КМУ № 1317 «Про Питання медико-соціальної експертизи» від 3 грудня 2009 р.², в якій затверджуються Положення про медико-соціальну експертизу й Положення про порядок, умови та критерії встановлення інвалідності. Вони містять положення: а) щодо процедури проведення МСЕ хворим, які досягли повноліття, потерпілим від нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання, інвалідам; б) які регламентують порядок, умови і критерії встановлення інвалідності; в) організаційного характеру щодо діяльності МСЕК, їх права й обов'язки і врегульовують інші важливі питання в цій сфері. Не менш важливим нормативно-правовим актом, що регламентує питання набуття й підтвердження статусу інваліда для неповнолітніх осіб є постанова КМУ № 917 «Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям» від 21 листопада 2013 р.³, у якій затверджуються

¹ Питання медико-соціальної експертизи [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 3 груд. 2009 р. № 1317 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 95. – Ст. 3265.

² Там само.

³ Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 21 листоп. 2013 р. № 917 // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 100. – Ст. 3666.

Положення про лікарсько-консультативну комісію, де визначається механізм проведення МСЕ хворих, які не досягли повноліття, і потерпілих від нещасного випадку на виробництві дітей віком від 15 до 18 років, дітей-інвалідів з метою встановлення ступеня обмеження їх життєдіяльності під час взаємодії із зовнішнім середовищем і часу настання інвалідності, а також Порядок встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям, яким регламентується механізм, умови і критерії встановлення інвалідності дітям ЛКК лікувально-профілактичних закладів.

До нормативно-правових актів, що регламентують питання отримання особою статусу інваліда можна віднести: закони України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» та «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 6 жовтня 2005 р.¹; постанову КМУ № 706 «Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року» від 1 серпня 2012 р.²; наказ МОЗ України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи № 166/129 «Про удосконалення системи експертизи по встановленню причинного зв'язку хвороб, інвалідності і смерті з дією іонізуючого випромінювання та інших шкідливих чинників внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС» від 30 травня 1997 р.³; постанови КМУ № 1232 «Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві» від 30 листопада 2011 р.⁴ та № 1662 «Про затвер-

¹ Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

² Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року [Текст] : затв. постановою Каб. Міністрів України від 1 серп. 2012 р. № 706 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 59. – Ст. 2369.

³ Про удосконалення системи експертизи по встановленню причинного зв'язку хвороб, інвалідності і смерті з дією іонізуючого випромінювання та інших шкідливих чинників внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України, М-ва надзвич. ситуацій України від 30 трав. 1997 р. № 166/129 // Офіц. вісн. України. – 1997. – № 44. – С. 46.

⁴ Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 30 листоп. 2011 р. № 1232 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 94. – Ст. 3426.

дження переліку професійних захворювань» від 8 листопада 2000 р.¹; наказ Міністра оборони України № 402 «Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України» від 14 серпня 2008 р.²; накази МОЗ України № 561 «Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності» від 5 вересня 2011 р.³ та № 420 «Про затвердження Порядку та Критеріїв встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків» від 5 червня 2012 р.⁴; наказ Служби зовнішньої розвідки України № 167 «Про затвердження Положення про Лікарсько-консультативну комісію Медичного центру Служби зовнішньої розвідки України» від 3 липня 2013 р.⁵; наказ МОЗ України № 577 «Про затвердження форм первинної облікової документації, що використовується в медико-соціальних експертних комісіях» від 3 липня 2012 р.⁶; наказ Міністерства юстиції й МОЗ України № 1348/5/572 «Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудже-

¹ Про затвердження переліку професійних захворювань [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 8 листоп. 2000 р. № 1662 // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 45. – Ст. 1940.

² Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України [Текст] : наказ Міністра оборони України від 14 серп. 2008 р. № 402 // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 89. – Ст. 2996.

³ Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України від 5 верес. 2011 р. № 561 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 91. – Ст. 3319.

⁴ Про затвердження Порядку та Критеріїв встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України від 5 черв. 2012 р. № 420 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 71. – Ст. 2887.

⁵ Про затвердження Положення про Лікарсько-консультативну комісію Медичного центру Служби зовнішньої розвідки України [Текст] : наказ Служби зовніш. розвідки України від 3 лип. 2013 р. № 167 // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 67. – Ст. 2455.

⁶ Про затвердження форм первинної облікової документації, що використовується в медико-соціальних експертних комісіях [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України від 3 лип. 2012 р. № 577 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 77. – Ст. 3135.

ним до позбавлення волі» від 20 серпня 2014 р.¹; наказ МОЗ України № 284 «Про організацію роботи центральної лікарсько-консультативної комісії» від 25 квітня 2014 р.² та ін.

Є сенс детальніше зупинитися на органах медико-соціальної експертизи, що займаються розв'язанням проблем, які знаходяться на стику компетенції медичних, соціальних і законодавчих органів. МСЕК діє як медичний заклад, оцінюючи показники здоров'я хворих для виявлення ознак інвалідності, як соціальна державна служба, визнаючи інвалідність і потреби в соціальних пільгах та виплатах державних коштів відповідно до її рішення, і здійснює свою діяльність згідно з існуючим законодавством з питань інвалідності³.

Розглянемо модель організації, структури, функціонування й управління, що діє в Україні в цій сфері. Зараз функціонують Центральна медико-соціальна експертна комісія МОЗ і комісії (МСЕК), які організовуються в самостійні центри або бюро при департаментах охорони здоров'я обласних, Київської й Севастопольської міських державних адміністрацій. За територіальним принципом МСЕК поділяються на Кримську республіканську, обласні, центральні міські в містах Київ і Севастополь, міські, міжрайонні й районні комісії. Утворюються, реорганізуються й ліквідуються вищезазначені комісії згідно з Положенням про Центральну медико-соціальну експертну комісію МОЗ і Положенням про Кримський республіканський, обласний, Київський і Севастопольський міський центр (бюро) медико-соціальної експертизи, які затверджуються МОЗ України. На цей час Положення державного закладу «Центральна медико-соціальна експертна комісія Міністерства охорони здоров'я України» затверджено наказом МОЗ України № 111-0 від 2 липня 2012 р. Про-

¹ Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі [Текст] : наказ М-ва юстиції та М-ва охорони здоров'я України від 20 серп. 2014 р. № 1348/5/572 // *Офіц. вісн. України*. – 2014. – № 69. – Ст. 1949.

² Про організацію роботи центральної лікарсько-консультативної комісії [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України від 25 квіт. 2014 р. № 284 // *Офіц. вісн. України*. – 2014. – № 59. – Ст. 1619.

³ Науково обґрунтовані рекомендації по обстеженню та відновному лікуванню хворих і інвалідів у практиці медико-соціальної експертизи [Текст] : довідково-метод. посіб. / за ред.: А. В. Іпатов, О. В. Сергієня. – Дніпропетровськ : Пороги, 2006. – С. 21.

те Положення про Кримський республіканський, обласний, Київський і Севастопольський міський центр (бюро) медико-соціальної експертизи на сьогодні не затверджено, а знаходиться у стані розроблення Українським державним НДІ медико-соціальних проблем інвалідності.

Комісії, що здійснюють МСЕ залежно від рівня, структури захворюваності й інвалідності поділяються за профілем на спеціалізовані й загальні. Комісії спеціалізованого профілю утворюються для огляду хворих на туберкульоз, осіб із психічними розладами, захворюваннями органів зору, органів кровообігу тощо. Функціонують фізотричні, психіатричні, кардіологічні, онкологічні, травматологічні, нейрохірургічні, офтальмологічні, профпатологічні, транспортні й радіологічні спеціалізовані комісії. Станом на 1 січня 2014 р. в Україні функціонувало 424 МСЕК, з яких 164 — спеціалізовані. Склад комісії налічує не менше 3-х лікарів за спеціальностями, спеціаліста з реабілітації, лікаря-психолога або психолога. До штату лікарів МСЕК в Україні входять близько 1700 осіб¹.

Стаття 7 Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» закріплює повноваження МСЕК, які мають визначати:

- групу інвалідності, її причини і час настання;
- вид трудової діяльності, що може бути рекомендована інваліду за станом здоров'я;
- причинний зв'язок інвалідності із захворюванням чи каліцтвом, що виникло в дитинстві або є вродженою вадою;
- ступінь втрати професійної працездатності потерпілим від нещасного випадку на виробництві чи від професійного захворювання;
- ступінь втрати здоров'я, групу інвалідності, її причину, зв'язок і час настання інвалідності громадян, які постраждали внаслідок політичних репресій або Чорнобильської катастрофи;
- медичні показання на право одержання інвалідами спеціального автомобільного транспорту і протипоказання до керування ним;

¹ Основні показники інвалідності та діяльності медико-соціальних експертних комісій України за 2013 рік [Текст] : аналіт.-інформ. довідник / за ред. М. К. Хобзея. – Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2014. – С. 50.

– компенсаторно-адаптаційні можливості особи, реалізація яких сприяє медичній, психолого-педагогічній, професійній, трудовій, фізкультурно-спортивній, фізичній, соціальній і психологічній реабілітації¹.

До повноважень МСЕК також входять:

– складання (коригування) індивідуальної програми реабілітації інваліда, в якій визначаються реабілітаційні заходи і строки їх виконання, і здійснення контролю за повнотою й ефективністю виконання цієї програми;

– вивчення виробничої, медичної, психологічної, екологічної, соціальної причини виникнення інвалідності, її рівня й динаміки і взяття участі в розробленні комплексних заходів щодо профілактики і зниження рівня інвалідності серед повнолітніх осіб, удосконалення реабілітаційних заходів;

– забезпечення своєчасного огляду (переогляду) повнолітніх осіб з порушеннями стану здоров'я, інвалідів;

– занесення до централізованого банку даних з проблем інвалідності інформації про повнолітніх осіб, яких визнано інвалідами².

Якщо хвора особа не досягла повноліття, інвалідність призначається ЛКК. Згідно з Положенням про лікарсько-консультативну комісію цей орган функціонує в закладах охорони здоров'я МОЗ АРК, структурних підрозділах з питань охорони здоров'я обласних, Київської й Севастопольської міських держадміністрацій. В установленому законом порядку утворюються: Центральна комісія МОЗ АРК, центральні обласні, центральні міські в містах Київ та Севастополь, міські, районні, міжрайонні, районні в містах комісії.

До повноважень ЛКК відповідно до ст. 7 цього Закону належать:

а) визначення наявності стійкого розладу функцій організму дитини й можливі обмеження її життєдіяльності при взаємодії із зовнішнім середовищем; б) складання (коригування) індивідуальної програми реабілітації дитини-інваліда, в якій визначаються реабілітаційні заходи і строки їх виконання, і здійснення контролю за повнотою й

¹ Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

² Там само.

ефективністю виконання цієї програми; в) надання консультативної допомоги з питань реабілітації і стороннього догляду, диспансерного нагляду або допомоги дітям-інвалідам; г) забезпечення своєчасного огляду (переогляду) дітей з порушеннями стану здоров'я й дітей-інвалідів¹.

Для набуття й підтвердження статусу інваліда потрібно призначення МСЕ, порядок проведення якої регламентується чинним законодавством, причому правовідносини, які виникають при проходженні процедури МСЕ, регулюються досить великою кількістю адміністративно-правових актів.

МСЕ згідно зі ст. 1 Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» — це визначення на основі комплексного обстеження усіх систем організму конкретної особи міри втрати здоров'я, ступеня обмеження її життєдіяльності, викликаного стійким розладом функцій організму, групи інвалідності, причини і часу її настання, а також рекомендацій щодо можливих для особи за станом здоров'я видів трудової діяльності та умов праці, потреби у сторонньому догляді, відповідних видів санаторно-курортного лікування й соціального захисту для найповнішого відновлення усіх функцій життєдіяльності особи².

Відповідно до інструктивно-методичного забезпечення МСЕ визначає у встановленому порядку потреби особи, яка проходить огляд, у соціальному захисті (включаючи реабілітацію) на підставі оцінювання обмеження життєдіяльності, спричиненого порушеннями стану здоров'я зі стійкими розладами функцій організму³.

Оскільки процедура МСЕ проводиться різними комісіями, підкреслимо, що її регламентація здійснюється різними адміністративними нормативно-правовими актами. Розглянемо детальніше окремі стадії процедури призначення статусу інваліда МСЕК хворим особам, які досягли повноліття і звернулися до комісії для встановлення сту-

¹ Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

² Там само.

³ Пріб, Г. А. Медико-соціальна експертиза життєдіяльності у психічно хворих [Текст] : монографія / Г. А. Пріб. – К. : ППК ДСЗУ, 2012. – С. 26.

пеня обмеження життєдіяльності, причини й часу настання, групи інвалідності, а також компенсаторно-адаптаційних можливостей особи, реалізація яких сприяє медичній, психолого-педагогічній, професійній, трудовій, фізкультурно-спортивній, фізичній, соціальній і психологічній реабілітації. Ця процедура згідно з п. 1.4 Інструкції про встановлення інвалідності має місце після повного медичного обстеження, здійснення необхідних досліджень, оцінювання соціальних потреб інваліда, визначення клініко-функціонального діагнозу, професійного, трудового прогнозу, одержання результатів відповідного лікування й реабілітації за наявності даних, що підтверджують стійке порушення функцій організму людини, обумовлене захворюванням, наслідками травм чи вродженими вадами, що спричиняють обмеження життєдіяльності¹.

Перша стадія проведення необхідних медичних обстежень і досліджень започатковує процедуру призначення інвалідності. ЛКК лікувального профілактичного закладу охорони здоров'я направляє осіб, які звертаються для встановлення інвалідності, на огляд МСЕК за формою, затвердженою МОЗ України.

Друга стадія передбачає проведення огляду (повторного огляду) особи МСЕК. Ця процедура регламентована чинними нормативно-правовими актами. Як уже зазначалось, основним актом, що регламентує діяльність МСЕК, є постанова КМУ № 1317 від 13 грудня 2009 р. «Про Питання медико-соціальної експертизи», яка містить Положення про встановлення процедури проведення МСЕ й огляду (повторного огляду) особи. Так, у п. 20 цього Положення передбачено, що МСЕК під час установа інвалідності, тобто огляду (переогляду) особи, керується Інструкцією про встановлення груп інвалідності, затвердженою наказом МОЗ України за погодженням з Міністерством соціальної політики й Радою Федерації незалежних профспілок України за № 561 від 5 вересня 2011 р. У п. 1.5 цієї Інструкції закріплено, що фахівці МСЕК зобов'язані ознайомити особу (її законного представника) з порядком, умовами і критеріями вста-

¹ Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України від 5 верес. 2011 р. № 561 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 91. – Ст. 3319.

новлення інвалідності, а також надати роз'яснення з інших питань, пов'язаних із процедурою встановлення групи інвалідності, на вимогу особи (її законного представника) або в разі її незгоди з рішенням МСЕК¹. У більшості випадків на практиці зазначені роз'яснення не провадяться, тому що вони не вважаються обов'язковими, що, у свою чергу, призводить до неналежної поінформованості особи (її законного представника) про важливі аспекти забезпечення їх прав при призначенні інвалідності. Саме тому такі роз'яснення повинні надаватися фахівцями комісії обов'язково, незалежно від того, вимагає цього особа (її законний представник) чи ні.

Ось чому для гарантування особі, яка звернулася до органу медико-соціальної експертизи для встановлення інвалідності, її права на інформацію пропонуємо додати до Акта огляду медико-соціальною експертною комісією, затвердженого наказом МОЗ України № 577 «Про затвердження форм первинної облікової документації, що використовується в медико-соціальних експертних комісіях»² пункт про затвердження підписом особою, яка звернулася до комісії для встановлення інвалідності (її законним представником), факту проведення роз'яснення, зазначеного у Інструкції про встановлення інвалідності.

МСЕК проводить медико-соціальну експертизу повним своїм складом у формі засідання. При цьому в п. 1.10 згаданої Інструкції зазначається, що огляд у МСЕК охоплює: а) вивчення документів, які підтверджують стійке порушення функцій організму, зумовлене захворюваннями, наслідками травм або вродженими вадами, що спричиняють обмеження нормальної життєдіяльності особи; б) опитування хворого; в) об'єктивне обстеження й оцінювання стану всіх систем організму; г) проведення необхідних лабораторних, функціональних та інших методів дослідження всіма членами комісії. В Інструкції

¹ Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України від 5 верес. 2011 р. № 561 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 91. – Ст. 3319.

² Про затвердження форм первинної облікової документації, що використовується в медико-соціальних експертних комісіях [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України від 3 лип. 2012 р. № 577 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 77. – Ст. 3135.

надається також класифікація основних видів порушень функцій організму людини, головних критеріїв обмеження життєдіяльності і ступенів їх вираження. До критеріїв обмеження життєдіяльності, на підставі яких призначається інвалідність, належать: здатність людини до самообслуговування, пересування, орієнтації, контролю своєї поведінки, спілкування, навчання, виконання трудової діяльності. Крім того, наводиться вичерпний перелік захворювань, дефектів, незворотних морфологічних станів, порушень функцій органів і системи організму, за наявності яких група інвалідності встановлюється без строку її перегляду.

Повертаючись до постанови КМУ «Про Питання медико-соціальної експертизи», зупинимось на Положенні про порядок, умови та критерії встановлення інвалідності, в якому встановлені: строки прийняття документів до МСЕК — не пізніше ніж через 4 місяці з дня її настання або у зв'язку з одним і тим же захворюванням — протягом 5-ти місяців з перервою за останні 12 місяців, а в разі захворювання на туберкульоз — протягом 10-ти місяців з дня настання непрацездатності; строк проведення оглядів тимчасово непрацездатних осіб після подачі ними документів становить 5 робочих днів з дня надходження направлення ЛКК; строк подачі письмової заяви в разі незгоди з рішенням МСЕК — один місяць після одержання висновку комісії; перелік деяких документів, необхідних для встановлення інвалідності окремих категорій осіб; умови проведення огляду поза місцем розташування комісій; критерії встановлення інвалідності, її причини та ін.

Важливою зміною в зазначеному вище Положенні й у процедурі МСЕ стало заочне встановлення інвалідності, ця зміна була внесена згідно з постановою КМУ № 762 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. № 1301 і 1317» від 20 липня 2011 р.¹, в редакції постанови КМУ № 485 «Про внесення змін до постанови КМУ від 3 грудня 2009 р. № 1317» від 31 травня

¹ Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. № 1301 і 1317 [Текст] : постанова Каб. Міністрів від 20 лип. 2011 р. № 762 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 55. – Ст. 2201.

2012 р.¹ У п. 5 цього Положення зазначено, що в разі тимчасового легального перебування громадянина України за кордоном на території держави, з якою укладено міждержавний договір (угоду) про соціальне забезпечення, за заявою особи, яка звертається для встановлення інвалідності, комісія може приймати рішення про встановлення інвалідності заочно за результатами медичного обстеження в державі перебування. Заочна форма встановлення інвалідності може мати місце й у разі подання письмової заяви особою, яка звертається для встановлення інвалідності або її законним представником. Якщо є наявні захворювання, дефекти, незворотні морфологічні стани, порушення функцій органів і системи організму, за яких група інвалідності встановлюється безстроково, перелік яких затверджується МОЗ України, комісія має право прийняти рішення про встановлення інвалідності заочно на підставі направлення ЛКК. У розглядуваному Положенні передбачено й винятки, коли встановлення інвалідності заочно не провадиться — ними є 5 найбільш поширених нозологічних форм захворювань, визначених переліком, затвердженим МОЗ України, а також коли вона спричинена: а) нещасним випадком на виробництві (трудова каліцтво чи інше ушкодження здоров'я); б) професійним захворюванням; в) захворюванням, одержаним під час проходження військової служби чи служби в органах внутрішніх справ, в органах державної безпеки, в державній пожежній охороні, органах і підрозділах цивільного захисту, Держспецзв'язку й інших військових формуваннях; г) захворюванням, пов'язаним із впливом радіоактивного опромінення внаслідок Чорнобильської катастрофи².

Після проведення МСЕК медико-соціальної експертизи настає третя стадія, що передбачає прийняття рішення по справі. На цій стадії при прийнятті рішення стосовно визнання особи інвалідом останній видається довідка й індивідуальна програма реабілітації. Виписка з акта огляду МСЕК у визначений законодавством 3-денний

¹ Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. № 1317 [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 31 трав. 2012 р. № 485 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 42. – Ст. 1618.

² Про Питання медико-соціальної експертизи [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 13 груд. 2009 р. № 1317 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 95. – Ст. 3265.

строк надсилається нею до органу, в якому інвалід перебуває на обліку як отримувач пенсії чи державної допомоги, що призначається замість пенсії, і разом з індивідуальною програмою реабілітації, випискою з акта огляду комісії про результати визначення ступеня втрати професійної працездатності (у відсотках) і потреби в наданні додаткових видів допомоги — органу, що здійснює загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Четверта стадія передбачає можливість оскарження рішення по справі. У разі незгоди з рішенням районної, міжрайонної, міської МСЕК хворий, потерпілий від нещасного випадку на виробництві чи від професійного захворювання, або інвалід має право у встановлений законом місячний термін після одержання висновку МСЕК подати письмову заяву до Кримської республіканської, обласної, Київської й Севастопольської центральних міських комісій або до комісії, в якій він проходив огляд, чи до відповідного управління охорони здоров'я¹. Проте чіткої регламентації процедури розгляду такої заяви в нормативно-правових актах, які регламентують діяльність органів медико-соціальної експертизи не визначено. Тому вважаємо за необхідне закріпити таку процедуру і строки розгляду письмової заяви в разі незгоди особи з рішеннями МСЕК з урахуванням чинного законодавства, а саме Закону України «Про звернення громадян». Датою встановлення інвалідності хворій особі в разі прийняття позитивного рішення МСЕК згідно з чинним законодавством вважається день надходження до цієї комісії документів, що підтверджують стійке порушення в особи функцій організму, зумовлене захворюваннями, наслідками травм або вродженими вадами, що спричиняють обмеження нормальної її життєдіяльності.

Важливо додати, що Український державний НДІ медико-соціальних проблем інвалідності МОЗ України вказує, що кількість оскаржених рішень первинних МСЕК на всій території України дещо зменшилася: 2013 р. — 5158 оскаржених рішень, 2014 р. — 4112 оскаржених рішень. Підтверджено рішення у 2014 р. у 86% випадках,

¹ Питання медико-соціальної експертизи [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 3 груд. 2009 р. №1317 // Офіц. вісн. України. – 2009. – №95. – Ст. 3265.

у 2013 р. — у 86,3%; кількість скасувань попередніх рішень збільшилася до 14% порівняно з 2013 р., у якому питома вага скасувань склала 13,7%. Щодо оскарження рішень міжрайонних та обласних МСЕК максимальний відсоток скасувань по регіонах країни становив 26,1%. Щодо контрольних оглядів, то за 2014 р. скасування попередніх рішень теж дещо збільшилося — з 1,6% (у 2013 р.) до 1,7% (у 2014 р.). Що стосується оскаржених рішень МСЕК по Харківській області, у 2014 р. їх кількість склала 225, з яких 37 змінено, що становить 16,4%. Зазначимо, що це найвищий показник порівняно з іншими регіонами країни. Кількість рішень стосовно контролю міжрайонних та обласних МСЕК у 2014 р. по Харківській області склала 2749, з яких 115 змінено (4,2%)¹.

Звернімо увагу на питання адміністративно-правового регулювання процедури набуття й підтвердження інвалідності хворих осіб, які не досягли повноліття або є потерпілими від нещасного випадку на виробництві віком від 15 до 18 років. До 2013 р. адміністративно-правове регулювання МСЕ зі встановлення інвалідності неповнолітнім особам здійснювалося великою кількістю нормативно-правових актів, але досить фрагментарно. Це викликало певну плутанину й колізії у правозастосовній діяльності при призначенні дітям статусу інваліда, що, у свою чергу, призводило до значної кількості скарг на рішення комісій і негативно відбивалося на самому механізмі встановлення ЛКК інвалідності дітям. У результаті цього для належного регулювання правовідносин у досліджуваній царині було прийнято постанову КМУ №917 «Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям» від 21 листопада 2013 р.² Нею було затверджено Положення про лікарсько-консультативну комісію й Порядок встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям. Очевидним є те, що ця постанова була

¹ Основні показники інвалідності та діяльності медико-соціальних експертних комісій України за 2014 р. [Текст] : аналіт.-інформ. довідник / за ред. С. І. Черняка. — Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2015. — С. 136–137.

² Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 21 листоп. 2013 р. №917 // Офіц. вісн. України. — 2013. — №100. — Ст. 3666.

конче необхідна для належної регламентації діяльності комісій, які призначають інвалідність дітям.

За ч. 2 п. 9 Положення про лікарсько-консультативну комісію ЛКК мають право подавати державним органам необхідну інформацію для вжиття заходів впливу на батьків, законних представників, відповідних посадових осіб підприємств, установ та організацій, які порушують права дітей-інвалідів. Вважаємо, що зазначені дії потрібно закріпити не як право, а як обов'язок цих комісії. Перш за все можемо пояснити це тим, що члени ЛКК не завжди можуть дати правильну оцінку тим чи іншим фактам або обставинам, що свідчать про порушення прав дитини-інваліда. У зв'язку із цим доцільно було б чітко закріпити, що будь-яка інформація про факти й обставини, які свідчать про порушення прав дитини-інваліда, повинна обов'язково подаватися відповідним державним органам. Це також дозволить значною мірою мінімізувати вплив суб'єктивного фактора при вирішенні питання про інформування державних органів щодо такого роду обставин. Зокрема, при виявленні невиконання батьками або законними представниками своїх обов'язків цих осіб слід притягти до відповідальності за ст. 184 КУпАП.

Проаналізуємо детальніше Постанову КМУ №917 і процедуру призначення інвалідності дітям ЛКК, яка теж має свої стадії. Так, за п. 4 Порядку встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям МСЕ проводиться цими комісіями з метою встановлення дітям категорії «дитина-інвалід» або «дитина-інвалід підгрупи А» за направленням лікаря, який надає первинну медичну допомогу, закладу охорони здоров'я, на обліку в якому стоїть дитина. МСЕ проводиться після повного медичного обстеження, проведення необхідних досліджень, оцінювання соціальних потреб дитини, визначення клініко-функціонального діагнозу, вжиття лікувальних і реабілітаційних заходів та отримання їх результатів і за наявності документів, що підтверджують стійкий розлад функцій організму, зумовлений захворюваннями, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що призводять до обмеження життєдіяльності дитини¹.

¹ Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 21 листоп. 2013 р. №917 // Офіц. вісн. України. – 2013. – №100. – Ст. 3666.

У цьому нормативно-правовому акті наводиться перелік необхідних документів, які повинен подати лікар для проведення МСЕ. Саме ця процедура вважається першою стадією для призначення інвалідності дитині. Відповідно до постанови КМУ № 1232 «Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві» від 30 листопада 2011 р., якщо особа (від 15 до 18 років) потерпіла від нещасного випадку на виробництві, для проведення МСЕ до документів перелічених у вже згадуваній постанові, треба додати акт про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом.

Після подання до ЛКК необхідних документів для встановлення інвалідності дитині проводиться МСЕ, що і є другою стадією розглядуваної нами процедури. Організаційною формою її проведення є засідання, участь у якому обов'язково беруть голова ЛКК, лікарі за спеціальностями, спеціаліст з реабілітації, лікар-психолог або практикуючий психолог. Також у проведенні такої МСЕ можуть брати участь представники органів соціального захисту населення, психолого-медико-педагогічних консультацій, а в разі потреби — представники державної служби зайнятості, інших підприємств, установ та організацій. На нашу думку, при проходженні МСЕ дитиною присутність представника органів соціального захисту населення, представника психолого-медико-педагогічної консультації й законного представника неповнолітнього повинна бути обов'язковою. Це надасть можливість забезпечити права дитини в більш повному обсязі й попередити їх порушення при проходженні нею цієї експертизи й розробленні програми реабілітації. Отже, вважаємо доцільним внести поправку до п. 3 Положення про лікарсько-консультативну комісію й зобов'язати вищезазначених представників органів соціального захисту і психолого-медико-педагогічної консультації бути присутніми при проходженні дитиною МСЕ. Як правило, місцем проведення МСЕ є лікувально-профілактичні заклади, при яких розташовані ЛКК. Але законодавством передбачено: якщо дитина, батьки або законні її представники не можуть бути присутніми на засіданні ЛКК за станом здоров'я, огляд дитини провадиться з виїздом на місце її проживання (перебування), у тому числі у спеціаль-

них установах і закладах соціального захисту дітей, місцях позбавлення волі або в стаціонарі, в якому вона проходить лікування. У деяких передбачених законодавством випадках призначення інвалідності може бути заочним, наприклад, коли дитина, батьки або законні її представники проживають у віддаленій місцевості або тимчасово перебувають за кордоном. У такому разі ЛКК має право проводити МСЕ за згодою батьків дитини або її законних представників на підставі поданих документів, що засвідчують стан здоров'я дитини.

Як уже зазначалося, при проведенні МСЕ й установленні інвалідності ЛКК керується Порядком встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям, у якому визначено: а) критерії встановлення інвалідності; б) класифікацію основних видів порушень функцій організму і в) класифікацію основних категорій життєдіяльності і ступеня вираження обмежень останніх.

Третя стадія встановлення інвалідності дитині полягає у прийнятті ЛКК рішення по справі, яке комісія приймає більшістю голосів. Відомості про результати МСЕ вносяться до медичного висновку на дитину-інваліда й до протоколу засідання ЛКК, що підписуються головою і членами комісії й засвідчуються печаткою закладу охорони здоров'я. У 3-денний строк ЛКК надсилає медичний висновок і копію індивідуальної програми реабілітації до органу, в якому дитина-інвалід перебуває на обліку, а при первинному встановленні категорії «дитина-інвалід» — до органу соціального захисту населення за місцем її проживання, що також установлюються Положенням про лікарсько-консультативну комісію.

Оскарження рішення по справі передбачається четвертою стадією. У разі незгоди з рішенням комісії дитина, старша 15 років і/або її батьки або законний представник у передбачений законодавством термін (а саме протягом місяця після надходження висновку) мають право звернутися із заявою до визначених у постанові КМУ №917 «Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям» органів медико-соціальної експертизи або оскаржити це рішення у суді.

Після прийняття позитивного рішення щодо надання ЛКК хворій дитині статусу інваліда згідно з чинним законодавством датою

встановлення інвалідності вважається день надходження до ЛКК документів, що підтверджують стійке порушення функцій організму, зумовлене захворюванням, наслідками травм або вродженими вадами, що спричиняють обмеження нормальної життєдіяльності цієї особи.

Проаналізувавши нормативно-правові акти, що регламентують діяльність органів медико-соціальної експертизи й саму процедуру призначення інвалідності для повнолітніх осіб і дітей, можемо зробити висновок, що процедура набуття і підтвердження статусу інваліда регламентована нормативно-правовими актами і має певні стадії. Але в регламентації відповідної процедури існують недоліки, які тим чи іншим чином негативно впливають на реалізацію прав осіб, що звернулися для встановлення інвалідності до органів медико-соціальної експертизи. Цілком очевидно, що зазначені недоліки мають бути усунені за допомогою внесення змін до нормативно-правових актів, якими керуються комісії при здійсненні своєї діяльності, а саме при проведенні МСЕ. Маємо враховувати, що саме ці процедури пов'язані зі створенням спеціального правового порядку при здійсненні тих чи інших адміністративних дій або прийнятті адміністративних рішень.

Отже, адміністративні процедури належить розглядати як важливий адміністративно-правовий інститут, що логічно вписується у структуру адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів в Україні. Ознаками таких процедур є: а) реалізація компетенції відповідного виконавчого органу публічної влади, владні адміністративні повноваження якого забезпечують виконання відповідних функцій управління; б) створення процедурних форм, що сприяють реалізації прав та свобод людини і громадянина, законних інтересів організацій, юридичних осіб, індивідуальних підприємців; в) правова форма здійснення публічного управління й виконавчої влади; г) нормативність адміністративних процедур, тобто законодавчо встановлений порядок їх застосування; д) адміністративно-правова аргументація цілей і завдань тієї чи іншої адміністративної процедури; е) визначення адміністративно-правового статусу учасників адміністративних процедур, тобто суб'єктів адміністративних правовідносин; є) розгляд і вирішення індивідуальної адміністра-

тивної справи; ж) зв'язок реалізації адміністративної процедури із застосуванням норм різних галузей матеріального права; з) прийняття різних правових актів управління — як проміжних, так і кінцевих¹.

Ще одним підтвердженням того, що призначення статусу інваліда є адміністративною процедурою, є її стадійність. Під процесуальною стадією в адміністративному праві розуміють відносно відмежовану, виділену в часі й логічно пов'язану сукупність процесуальних дій, спрямовану на досягнення певних цілей і вирішення завдань, яка функціонально збігається з ними, що вирізняється колом суб'єктів та одержує закріплення у відповідних процесуальних актах².

До основних стадій адміністративної процедури призначення інвалідності належать:

– порушення адміністративного провадження. Ця стадія у процедурі призначення інвалідності полягає у здійсненні необхідних медичних обстежень і досліджень комісіями лікувального профілактичного закладу охорони здоров'я осіб, які звертаються для встановлення інвалідності, та їх направлення за затвердженою МОЗ України формою на МСЕ до органу, який її проводить;

– розгляд адміністративної справи. Під цією стадією розуміється саме проведення органами МСЕ огляду (переогляду) особи, яка звернулася для встановлення інвалідності. Зрозуміло, що комісія вивчає документи, що підтверджують стійке порушення функцій організму особи і проводить об'єктивне обстеження, дослідження й оцінювання стану системи організму особи, що необхідно для надання їй статусу інваліда;

– прийняття рішення по адміністративній справі (адміністративного акта). Після проведення комісіями засідання рішення про встановлення інвалідності приймається колегіально. Відомості про огляд (переогляд) і прийняття рішення про надання статусу інваліда повнолітній особі вносяться до акта і протоколу засідання комісії, що під-

¹ Россинский, Б. В. Административное право [Текст] : учебник / Б. В. Россинский, Ю. Н. Стариков. – 4-е изд., пересмотр. и доп. – М. : Норма : Инфра-М, 2010. – С. 680.

² Бандурка, А. М. Административный процесс [Текст] / А. М. Бандурка, Н. М. Тищенко. – Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2001. – С. 20.

писуються її членами й затверджуються печаткою. У разі призначення інвалідності дітям дані щодо результатів МСЕ і щодо прийняття по ній рішення заносяться до протоколу засідання комісії й до медичного висновку, затвердженого МОЗ України, підписуються членами комісії і засвідчуються печаткою закладу охорони здоров'я;

– оскарження рішення по адміністративній справі. Відповідно до чинного законодавства України в разі незгоди з рішенням МСЕК (ЛКК) особа або її законний представник у встановлений термін мають право подати письмову заяву до визначених законом органів медико-соціальної експертизи або до суду;

– виконання рішення відбувається з урахуванням дати встановлення інвалідності після прийняття органами медико-соціальної експертизи рішення про встановлення інвалідності особі й направлення цього рішення до органів соціального захисту населення та інших органів, визначених законодавством. Датою призначення хворій особі статусу інваліда вважається день надходження до МСЕК (ЛКК) документів, що підтверджують стійке порушення функцій її організму, зумовлене захворюванням, наслідками травм або вродженими вадами, що спричиняють обмеження її нормальної життєдіяльності.

На підставі аналізу процедури призначення інвалідності хворим особам, виокремлення її окремих стадій і визначення ознак адміністративних процедур можемо дійти висновку, що процес надання особі статусу інваліда органами медико-соціальної експертизи, безсумнівно, і є адміністративною процедурою.

Для порівняння розглянемо нормативно-правові акти, які регламентують процедуру призначення інвалідності в Російській Федерації. Основним законодавчим актом у цій сфері є Федеральний закон № 181-ФЗ «Про соціальний захист інвалідів у Російській Федерації» від 24 листопада 1995 р.¹ і постанова уряду Російської Федерації № 95 «Про порядок та умови визнання особи інвалідом» від 20 лютого

¹ О социальной защите инвалидов в Российской Федерации [Текст] : Федер. Закон Рос. Федерации от 24 ноября 1995 г. № 181-ФЗ // Собр. законодательства Рос. Федерации. – 1995. – № 48. – Ст. 4563.

2006 р.¹ У Правилах визнання особи інвалідом, затверджених зазначеною Постановою, зазначається, що визнання особи інвалідом здійснюється федеральними державними установами медико-соціальної експертизи, до яких належать: Федеральне бюро медико-соціальної експертизи, головні бюро медико-соціальної експертизи, а також бюро медико-соціальної експертизи в містах і районах, які є філіалами головних бюро.

Здійснивши аналіз зазначених нормативно-правових актів, можемо стверджувати: на відміну від вітчизняної процедури призначення інвалідності хворим дітям та особам, які досягли повноліття, в Російській Федерації медико-соціальна експертиза проводиться виключно медико-соціальними бюро — як для дітей, так і для повнолітніх осіб, які звернулися для встановлення інвалідності.

Також наведемо приклад призначення інвалідності в ЄС, а саме у Федеративній Республіці Німеччині, де для отримання статусу інваліда незалежно від віку хворої особи потрібно звернутися у відомство із соціального забезпечення (Versorgungsamt) при Земельному управлінні з питань охорони здоров'я й соціального забезпечення, що є єдиним органом, до компетенції якого входять призначення й визначення ступеня інвалідності².

Підкреслимо, що надання змоги особам незалежно від віку, які мають певні стійкі розлади функцій організму, отримати статус інваліда, звернувшись лише в один орган медико-соціальної експертизи, значно спрощує саму процедуру його отримання. Такий механізм призначення інвалідності діє у більшості країн як ЄС, так і пострадянського простору. Досвід цих держав показує, що процедура призначення інвалідності має бути якомога доступнішою й відповідати міжнародним принципам поваги до людини, недискримінації, рівності можливостей і доступності цієї процедури.

¹ О порядке и условиях признания лица инвалидом [Текст] : постановление Правительства Рос. Федерации от 20 февр. 2006 г. №95 // Собр. законодательства Рос. Федерации. – 2006. – №9. – Ст. 1018.

² Gembus Martina Willkommen in Berlin [Текст] : (russische Version) / übersetzung ins rus. : Valentyna Ostapenko, Martina Gembus. – Berlin : Die Beauftragte des Senats von Berlin für Integration und Migration, 2013. – P. 58.

Таким чином, можна говорити про те, що в Україні доцільніше перекласти повноваження щодо призначення інвалідності дітям, що на даний час мають ЛКК, які функціонують при лікувально-профілактичних закладах охорони здоров'я, на МСЕК¹. Звичайно, зміна процедури й механізму призначення інвалідності й перекладення повноважень з одного органу медико-соціальної експертизи на інший на сьогодні може бути досить складною проблемою в силу усталеної практики, але в такий спосіб у майбутньому з'явиться можливість поліпшити і спростити процедуру призначення інвалідності. Цілком очевидно, що при передачі повноважень призначення інвалідності дітям МСЕК потрібно буде реорганізувати цей орган медико-соціальної експертизи, підвищити кількість зазначених комісій і збільшити чисельність лікарів і персоналу взагалі. Але при більшій кількості МСЕК і належному їх розташуванні для осіб, які мають розлади функцій організму й у яких не завжди є транспортні засоби для пересування й можливості безперешкодно потрапити до місця знаходження МСЕК, ця процедура стане більш доступною. До позитивних моментів можна віднести й те, що при певних захворюваннях деякі діти потребують призначення інвалідності у спеціалізованих МСЕК, таким чином, при огляді (переогляді) неповнолітньої особи непотрібно буде долучати до ЛКК фахівця з необхідною спеціалізацією. Нарешті, при здійсненні МСЕ одним органом буде скорочено час процедури призначення інвалідності за рахунок передачі документів з однієї комісії до іншої при досягненні особою повноліття. У такий же спосіб можна буде уникнути плутанини з документами, чим можна буде значно спростити сам механізм проведення процедури отримання статусу інваліда як для осіб, які прагнуть отримати цей статус (їх законних представників), так і для лікарів, які залучені до останньої.

Питання набуття й підтвердження статусу інваліда в деяких випадках сьогодні можуть бути значно ускладнені для осіб, які знахо-

¹ Паровишник, О. В. Адміністративно-правове регулювання питання набуття статусу інваліда [Текст] / О. В. Паровишник // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. – 2014. – Вип. 6-1, т. 2. – С. 218.

дяться на тимчасово окупованій території України. Звичайно ж, зараз воно теж потребує відповідного аналізу й належного нормативно-правового регулювання. Вважаємо, що цей аспект стосується й тих осіб, які є внутрішньо переміщені в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних виявів насильства, масових порушень прав людини й надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру.

Розділ 2

ІСТОРІЯ І СУЧАСНИЙ СТАН АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ІНВАЛІДІВ

2.1. Етапи розвитку адміністративно- правового регулювання забезпечення прав інвалідів сьогодення: світовий досвід

Із початку існування людини як розумної істоти її життя і здоров'я в силу різних життєвих обставин ставилося під загрозу. Це пов'язано в тому числі з нанесенням шкоди здоров'ю, отриманням травм і каліцтвом. І хоча такий стан людини, який на сьогодні ми визнаємо як інвалідність, протягом досить тривалого часу не мав свого чіткого нормативного закріплення, все ж таки певні окремі аспекти, прямо чи опосередковано пов'язані із цим, знайшли своє відображення в законодавстві різних часів. Права й потреби таких нужденних осіб забезпечувалися різноманітними засобами й покладалися на різних суб'єктів. У зв'язку із цим можна виділити декілька етапів формування забезпечення прав інвалідів — від становлення цивілізації до сучасності.

Початковий етап допомоги особам з обмеженими можливостями розпочався з перших кроків цивілізації, коли ще сім'я й домогосподарство були основним виробничим осередком у суспільстві, а тому цілком логічним було покладання турботи про непрацездатних на інших членів сім'ї. Ті, хто залишився безпомічним поза сім'єю, або ціла сім'я, яка опинилася у скрутному становищі, могли розраховувати на допомогу громади, тобто захист нужденних здійснювався

у формі особистої і громадської добродійності, коли йшлося про виживання¹.

До того часу, коли держава взяла на себе обов'язок піклування про інвалідів, розраховувати на допомогу вони могли тільки від найближчого оточення. Допомога ж була покладена на їх сім'ї, які не завжди могли забезпечити таких осіб усім необхідним. У більшості випадків це ставило не тільки інваліда, а й усю сім'ю у скрутне становище. Такий стан людини пов'язувався навіть з певними обмеженнями щодо права власності. Так, у першій половині XIII ст. у ст. 4 «Саксонського зеркала» зазначалося, що на «виродків і карликів не переходить спадщина, як і на дітей-калік», а спадкоємці та їх найближчі родичі повинні взяти на себе піклування про них². Як бачимо, цей період характеризується піклуванням про нужденних осіб з боку сім'ї, хоча в окремих випадках при особливих сімейних обставинах та у виключних ситуаціях підтримка могла бути надана з інших джерел.

Значний вплив на становлення наступного етапу щодо формування турботи про осіб з інвалідністю справило прийняття християнства, що започаткувало розвиток суспільної моралі щодо калік і хворих. Цей період можна позначити як «благодійний», за якого допомога особам з особливими потребами переважно надавалася церквою і благодійними організаціями. Як зазначає Початковий літопис, із прийняттям у 988 р. на Русі християнства князь Володимир велів «усякому убогому приходити на княжий двір, брати страву, питво і гроші з казни». Для тих же, хто не міг дійти до його двору через дряхлість чи хворобу, продукти розвозили на возах, запитуючи, де перебувають хворі й жебраки. У 996 р. князь Володимир видав Устав (закон), яким громадське піклування й нагляд доручалися духовенству в особі Патріарха й підпорядкованих йому церковних структур³. Церква була організацією, за посередництвом якої надавалася допо-

¹ Скуратівський, В. А. Основи соціальної політики [Текст] : навч. посіб. / В. А. Скуратівський, О. М. Палій. – К. : МАУП, 2002. – С. 95.

² Саксонське зеркало (перша половина XIII ст.): (витяги) [Текст] // Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К., 1998. – Т. 1. – С. 205.

³ Захаров, М. Л. Право социального обеспечения России [Текст] : учебник / М. Л. Захаров, Э. Г. Тучкова. – 2-е изд., испр. и перераб. – М. : БЕК, 2002. – С. 19.

мога нужденним з боку глави держави — князя. Така поміч була тісно пов'язана з християнським світобаченням потреб і проблем окремої людини. Сирітство, жебрацтво, інвалідність — ось коло проблем, що відображалися в перших законодавчих нормах. Допомога надавалася здебільшого у виді життєво важливих продуктів, тому що грошовий обіг на той час був ще дуже слабо розвинений¹. Отже, забезпечення потреб нужденних покладалося більшою мірою на церкву, яка, у свою чергу, отримувала допомогу з боку держави.

Про те, що фізична цілісність організму людини визнавалася дуже важливою цінністю, свідчать положення такої правової пам'ятки феодального права, як «Руська правда». Зокрема, позбавлення людини руки або можливості користуватися нею розглядалося нарівні з позбавленням життя, і покарання за це дорівнювалося покаранню за вбивство². Слід звернути увагу на те, що до кінця XVI ст. на Русі історично склалися й розвивалися 3 основні напрями благодійництва й надання соціальної допомоги нужденним — державний, земсько-церковно-приходський і приватний (особистий). Увесь подальший соціально-історичний період часу (до 1917 р.) благодійність і піклування в Російській імперії розвивалися саме в рамках названих напрямів, змінювалися форми й методи надання допомоги інвалідам залежно від конкретних соціально-економічних умов та особливостей соціально-економічного розвитку держави³. Другому періоду формування забезпечення прав інвалідів більшою мірою було притаманне благодійництво, на яке покладалася обов'язок з підтримки нужденних з певними вадами здоров'я.

¹ Історія розвитку соціального захисту до кінця XIX ст. [Електронний ресурс] // Ua.textreferat. – Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-4783-1.html> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Руськая Правда [Текст] : краткая ред. текста по акад. списку // Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М., 1984. – Т. 1: Законодательство Древней Руси / отв. ред. тома В. Л. Янин. – С. 53.

³ Титова, О. М. Соціально-правовий захист інвалідів [Електронний ресурс] / О. М. Титова // Ua-referat.com. – Режим доступу: http://ua-referat.com/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82_%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B4%D1%96%D0%B2 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

Третій етап на території Росії зі створення більш сприятливих умов існування для осіб з вадами здоров'я розпочався в XVII–XVIII ст. У цей час благодійність не втрачала своїх позицій, але почало формуватися державне забезпечення інвалідів, що обумовлювало прийняття нормативних документів, які закріплювали права цих осіб. Подібний підхід на території сучасної Європи розпочав формування в епоху Середньовіччя, що нараховує велику кількість суб'єктів, які займалися доброчинністю. Поряд з розвитком приватної благодійності і держави починають розглядати жебрацтво й постійні розлади здоров'я як порок і боротися з ними адміністративними методами¹. Для осіб з вадами здоров'я існувала потреба особливого забезпечення, оскільки в той час ще не було такого різноманіття медичних і допоміжних засобів для полегшення життєдіяльності й запобігання прогресуванню хвороб, а тому інваліди в деякому сенсі були приречені страждати.

В окремих аспектах російського законодавства XVII ст. знайшли відбиття певні особливості правового становища осіб, які за станом здоров'я чи іншими ознаками не мали змоги бути на «государевій службі». Так, у статтях 17 і 18 розділу 7 «Соборного Уложения» (1649) доволі докладно регламентується порядок виходу військовослужбовців у відставку по старості, у зв'язку з каліцтвом або хворобою. При цьому не зазначалося, що треба розуміти під старістю, а визначалося це на медичному огляді, так само як каліцтво чи хвороба². Подібні положення містяться також у «Військовому артикулі» (1715), розділ 9 якого що регулював порядок звільнення зі служби у зв'язку з хворобою чи каліцтвом³.

¹ Мальований, М. І. Історія розвитку соціального захисту у світі [Електронний ресурс] / М. І. Мальований // Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_3/253.pdf (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Соборное Уложение 1649 года. Комментарий [Текст] // Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М., 1985. – Т. 3: Акты Земских соборов / отв. ред. тома А. Г. Маньков. – С. 257–443.

³ Артикул воинский 1715, апреля 26 [Текст] // Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М., 1986. – Т. 4 : Законодательство периода становления абсолютизма / отв. ред. тома А. Г. Маньков. – С. 340.

Значний внесок у становлення третього етапу державного піклування про інвалідів і створення його системи зробив Петро I. До його численних заслуг треба віднести й те, що він уперше визнав обов'язок держави піклуватися про хворих, калік та інших категорій нужденних. Уже до 1718 р. тільки в Москві було облаштовано понад 90 богаділень, у яких мешкало до 4500 жебраків, слабких і калік, які утримувалися від казни. Питанням державного піклування присвячено багато указів цього царя, в тому числі й Указ 1712 р., який зобов'язував організувати у всіх губерніях мережі госпіталів для калік¹.

Поряд із цим створювалися самостійні благодійні відомства, що мали особливу організаційну структуру й діяли на території всієї Росії. Одним із найважливіших з них було Відомство установ Імператриці Марії, засноване в 1797 р., завдяки участі в ньому останньої його діяльність, охопивши різні види благодійності, постійно розширювалась. Пізніше Відомство охопило такі види діяльності, як піклування про глухонімих і надання їм медичної допомоги. Належної уваги заслуговує спілка під назвою «Піклування Імператриці Марії Олександрівни про сліпих»². Заснування перелічених вище установ надавало змогу посилювати турботу про осіб з обмеженими можливостями й активно сприяти більш ефективному забезпеченню їх потреб.

Із початку XIX ст. уперше з'являється прагнення об'єднати зусилля окремих благодійників шляхом створення спілок. У 1802 р. декількома приватними особами було створено «Филантропическое общество», яке згодом (у 1816 р.) отримало назву «Императорское человеколюбивое общество». Його метою було надання нужденним людям матеріальної допомоги. Воно займалося облаштуванням бу-

¹ Титова, О. М. Соціально-правовий захист інвалідів [Електронний ресурс] / О. М. Титова // Ua-referat.com. – Режим доступу: http://ua-referat.com/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82_%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B4%D1%96%D0%B2 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Дерюжинский, В. Ф. Полицейское право [Текст] / В. Ф. Дерюжинский. – Петроград : Сенатская тип., 1917. – С. 468.

динків, в тому числі для невиліковних осіб і калік, неспроможних працювати. За правління Олександра I було засновано ще декілька благодійних спілок, зокрема, Харківська благодійна спілка (1812) та ін.¹ Вони стали важливим кроком для поліпшення задоволення потреб осіб з інвалідністю. Ці спілки впливали на різні сфери їх життєдіяльності, починаючи від розвитку законодавства про їх забезпечення й закінчуючи формуванням моральної свідомості суспільства щодо осіб з вадами здоров'я.

Варто також взяти до уваги окремі положення англійського законодавства того часу, де в Акті про змінення закону про бідних (1834) зазначається, що на власний розсуд 2-х мирових суддів може бути призначена допомога будь-якій старій або зовсім не здатній до праці людині без поміщення такої особи в робітничий будинок². Це дає змогу дійти висновку, що на тій території Англії мала місце допомога особам з інвалідністю незалежно від того, знаходилися вони на утриманні у зазначених будинках чи ні.

Викликає певну увагу російське «Общее положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости» (1861), згідно з яким поміщик зобов'язаний був за законом годувати в голодні роки селян, а також утримувати калік³. Водночас у 1861 р. були затверджені «Дополнительные правила о приписанных к частным горным заводам людям», відповідно до другої примітки п. 36 каліки й нездатні до робіт заводські люди, які користуються забезпеченням від заводу, продовжують отримувати таку ж саму допомогу⁴.

У «Проекте основания Устава украинского общества “Вольный союз”», розробленому Михайлом Драгомановим у 1884 р., зазнача-

¹ Дерюжинский, В. Ф. Полицейское право [Текст] / В. Ф. Дерюжинский. – Петроград : Сенатская тип., 1917. – С. 465.

² Акт про змінення закону про бідних 1834 року [Текст] // Нова історія в документах і матеріалах / за ред.: М. М. Лукін, В. М. Далін. – К., 1935. – Вип. 1. – С. 41.

³ Общее положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости [Текст] // Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1989. – Т. 7 : Документы крестьянской реформы / отв. ред. тома О. И. Чистяков. – С. 79.

⁴ Дополнительные правила о приписанных к частным горным заводам людям // Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М., 1989. – Т. 7 : Документы крестьянской реформы / отв. ред. тома О. И. Чистяков. – С. 361.

лося, що громада й певні установи повинні завідувати справами добробуту, в тому числі й піклуватися про осіб похилого віку й інвалідів. Поряд із цим членам Вільної спілки належить здійснювати заходи, спрямовані на відкриття громадських притулків для дітей, хворих, калік та осіб похилого віку¹.

Уже в 1889 р. у Німеччині було прийнято Закон про страхування на випадок інвалідності і старості, де чітко визначалося, на яких саме осіб поширюється страхування, що саме є предметом страхування, за чий рахунок виплачуються пенсії і яким чином і з кого справляються внески².

Ще один вагомий аспект як важливий чинник забезпечення у справі піклування про інвалідів у Російській імперії становила матеріальна допомога держави. За Законом від 2 червня 1903 р. «Про винагороду потерпілих унаслідок нещасного випадку працівників та службовців, а також членів їх сімей на підприємствах фабрично-заводської, гірської та гірсько-заводської промисловості» винагорода потерпілим може бути у формі виплати й пенсії. Виплата призначалась у випадку тимчасової непрацездатності, а пенсія — при постійній втраті працездатності³. В Енциклопедичному словнику того часу термін «інвалід» визначався як особа, яка з яких-небудь причин нездатна працювати. При цьому існувало розмежування: напівінваліди — це особи, які можуть виконувати деяку роботу й не потребують постійного догляду за собою; повні інваліди — особи, які не спроможні виконувати ніяку роботу і яким необхідна обов'язкова допомога інших. Значна увага приділялася військовим інвалідам, до яких належали особи, нездатні до служби з причини каліцтва, хвороби, ран або старості. Ще в давнину держава вживала різні заходи піклування

¹ Проект основания Устава украинского общества «Вольный союз» – «Вільна спілка» [Текст] // Слюсаренко А. Г. Історія української конституції / А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – К., 1993. – С. 40, 56, 59.

² Закон відносно страхування на випадок інвалідності та старості (22 червня 1889 р.): витяги [Текст] // Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К., 1998. – Т. 2. – С. 314.

³ Дерюжинский, В. Ф. Полицейское право [Текст] / В. Ф. Дерюжинский. – Петроград : Сенатская тип., 1917. – С. 497.

про військових інвалідів. До її обов'язку входило піклування про військовослужбовців, які втратили здатність до праці внаслідок воєнних дій або в мирний час при виконанні службових обов'язків у зв'язку з ранами, каліцтвом або отримали певні розлади здоров'я. Інвалідам війни приділялась особлива увага: пільги й матеріальна допомога, якими забезпечувала їх держава, поширювалися не тільки на конкретну особу з інвалідністю, а й на членів їх родин¹.

На початку ХХ ст. виникає переконання, що допомога інвалідам є більш широким явищем, яке включає поняття «благодійність» лише частково. Формується тенденція впливу на таку людину, який повинен стимулювати її до активного пошуку шляхів вирішення проблем, що можуть сприяти гармонійному включенню її в суспільний простір. Саме в цей час Росію охопили війни та революції, що призвели до повалення самодержавства. Утворюється держава нового типу — СРСР як нова форма об'єднання різних народів та етнічних груп у багатонаціональну державу. На фоні цього змінюється й робота у сфері забезпечення прав інвалідів не тільки за формою, а й за змістом².

Розглядаючи питання розвитку законодавства про забезпечення прав інвалідів, підкреслимо, що в цьому велику роль відіграло створення системи соціального страхування, засновником якої вважається Отто фон Бісмарк. Намагаючись відволікти пролетаріат від соціалістичних ідей, він уперше запровадив закони про медичне страхування і страхування на випадок інвалідності. Свою соціальну програму О. фон Бісмарк назвав «прикладним християнством»³. Діюча у світі сучасна система соціального захисту почала формуватися

¹ Энциклопедический словарь [Текст] / под ред.: И. Е. Андриевский, К. К. Арсеньев, Ф. Ф. Петрушевский. — СПб. : Типо-Литограф. И. А. Ефрона, 1894. — Т. 13. — С. 44.

² Кузьмин, К. В. История социальной работы за рубежом и в России (с древности до начала 20-го века) [Текст] / К. В. Кузьмин, Б. А. Сутырин. — М. ; Екатеринбург : Академ. проект : Деловая кн., 2002. — С. 468.

³ Соціальне забезпечення [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енцикл. — Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5_%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F#.D0.9D.D1.96.D0.BC.D0.B5.D1.87.D1.87.D0.B8.D0.BD.D0.B0 (дата звернення: 16.01.2016). — Заголовок з екрана.

з розвитком промислового виробництва, створенням великих підприємств із залученням найманої праці. У ХХ ст. системи соціального забезпечення були запроваджені й мали законодавче закріплення майже в усіх державах світу¹. Так, у США законодавцем розроблено і прийнято в 1935 р. Закон про соціальне забезпечення, спрямований на підвищення загального добробуту шляхом організації федеральної системи забезпечення сліпих, дітей-інвалідів та інших осіб, яким була потрібна соціальна допомога². Отже, уже на початку ХХ ст. забезпеченню осіб з інвалідністю приділялося все більше уваги в усьому світі. Права та свободи інвалідів починали закріплюватися в більшому обсязі в нормативно-правових актах різних країн. Промислове виробництво породило низку нових проблемних питань, які вимагали нормативного вирішення, а це, у свою чергу, спричинило поштовх законодавця до прийняття нових нормативно-правових актів.

На становлення радянського законодавства у сфері забезпечення інвалідів наклали відбиток певні соціальні потрясіння, притаманні тому періоду. Історичні умови, що існували при опрацюванні нормативно-правових актів, не дозволяли належним чином дослідити й урегулювати конкретні проблеми стосовно допомоги й поліпшення життєдіяльності інвалідів³. Як бачимо, незважаючи на вкрай тяжке соціально-економічне становище, що супроводжувало становлення державності в Україні на початку ХХ ст., питанням забезпечення прав інвалідів теж приділялась певна увага. Приміром, у ІV Універсалі Української Центральної Ради (1918) говорилося, що в самостійній УНР не повинна страждати жодна працююча особа. Уряд Республіки має підняти промисел держави, зачати творчу роботу по всіх галузях, де всі безробітні могли б знайти працю, докласти своїх сил і вжити

¹ Більцан, А. О. Розвиток соціального захисту населення: історична довідка [Текст] / А. О. Більцан // Держава та регіони. – 2013. – №2. – С. 13.

² Закон про соціальне забезпечення США (14 серпня 1935 р.) // Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн [Текст] : навч. посіб. для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К., 1998. – Т. 2. – С. 374.

³ Паровишник, О. В. Історичні аспекти адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів [Текст] / О. В. Паровишник // Юрид. вісн. – 2014. – №6. – С. 260.

всіх заходів для забезпечення покалічених і постраждалих від війни¹. Із прийняттям Основного Закону УНР відповідно до артикулу 36 матеріально забезпечувалися робітники або їх родини, на випадок недуги, каліцтва, старості або смерті за участю заінтересованих сторін².

У прийнятому в 1922 р. Кодексі законів про працю УСРР передбачалися виплати з тимчасової втрати працездатності (з причин хвороби, каліцтва тощо) й по інвалідності³, закріплювалися їх розмір, порядок і тривалість у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю. Правила про призначення й надання таких виплат встановлювалися постановою Союзної Ради соціального страхування від 9 травня 1927 р.⁴

На початку ХХ ст. інвалідом вважалася будь-яка особа, яка назавжди або на тривалий термін втратила повністю або частково працездатність, тобто тільки постійна втрата останньої надавала змогу отримати статус інваліда. Причинами інвалідності вважалися каліцтво, хвороба і старість. Каліцтво могло бути отримано внаслідок раптового порушення функцій здоров'я у зв'язку з трудовою діяльністю, проходженням військової служби або поза залежністю від них, хвороби теж поділялися на загальні і професійні. Залежно від розміру втрати працездатності інвалідність поділялася на 6 груп. Інвалідам держава надавала різні пільги: на промисловий податок, на соціальне страхування, на гербовий збір, на переїзди, на сільсько-господарський податок та ін.⁵ У такий спосіб держава намагалася

¹ Четвертий Універсал Української Центральної Ради [Текст] // Слюсаренко А. Г. Історія української конституції / А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – К., 1993. – С. 78.

² Основний державний закон Української Народної Республіки : проект Правительств. Коміс. по виробленню Конституції Укр. Держави [Текст] // Слюсаренко А. Г. Історія української конституції / А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – К., 1993. – С. 99.

³ Кодекс законів про працю УСРР (1922 р.): (витяги) // Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. для юрид. вищих навч. закл. і ф-тів : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К., 1997. – Т. 2: Лютий 1917 р. – 1996. – С. 213.

⁴ Постановление Союзного Совета Социального Страхования при НКТ СССР : от 9 мая 1927 г. № 121 [Текст] // Баевский И. Л. Действующее законодательство по социальному страхованию (с комментариями): законы и законодательные акты / И. Л. Баевский, Я. Р. Эдмин. – Изд. 2-е перераб., доп. – М., 1928. – С. 36.

⁵ Алфеевский С. Советские законы об инвалидах труда и войны [Текст] / С. Алфеевский. – М. : Юрид. изд-во НКЮ РСФСР, 1927. – С. 5, 70.

поліпшити матеріальне становище інвалідів й підвищити рівень їх життя. Для надання та встановлення групи інвалідності існували особливі комісії, що склалися з лікарів-спеціалістів, де головуючими були представники страхових кас — експертні комісії й бюро експертизи¹. До їх завдань входило: визначення наявності і групи інвалідності, встановлення можливості або неможливості відновлення працездатності². Положення про трудову експертизу закріплювалося «Циркуляром НКЗ и НКТ № 95» від 19 квітня 1924 р.³ Положення про робітничо-конфліктні комісії при відділеннях медичної допомоги містив «Циркуляр НКЗ и НКТ № 93» від 19 квітня 1924 р.⁴ У цих нормативно-правових актах чітко визначалися завдання зазначених вище комісій, їх склад, процедура призначення інвалідності і встановлення конкретної групи, причини інвалідності, положення про страхування, пільги й пенсії.

Що стосується медичного забезпечення, у 20–30 рр. ХХ ст. інваліди праці і члени осиротілих сімей отримували його від страхових кас, у випадку хвороби — безоплатну медичну допомогу і безоплатні ліки нарівні з іншими застрахованими в касах робітниками і службовцями⁵.

Забезпечувалися права інвалідів праці й війни на об'єднання в кооперативні організації. Кожен з них незалежно від групи інвалідності мав право бути членом одного з кооперативних об'єднань інвалідів або разом з іншими бути засновником нового такого об'єднання⁶,

¹ Вигдорчик, Н. А. Что такое инвалидность и в чем заключается экспертиза инвалидности [Текст] / Н. А. Вигдорчик. – М. : Вопр. труда, 1929. – С. 17.

² Баевский, И. Л. Действующее законодательство по социальному страхованию (с комментариями): законы и законодательные акты [Текст] / И. Л. Баевский, Я. Р. Эдмин. – 2-е изд. перераб., доп. – М. : Вопр. труда, 1928. – С. 247.

³ Циркуляр НКЗ и НКТ № 95 от 19 апреля 1924 года [Текст] // Баевский И. Л. Действующее законодательство по социальному страхованию (с комментариями): законы и законодательные акты / И. Л. Баевский, Я. Р. Эдмин. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М., 1928. – С. 247.

⁴ Там само. – С. 249.

⁵ Вишневецкий, А. Обеспечение инвалидов труда [Текст] : юрид. очерки / А. Вишневецкий. – Изд. 4-е, перераб. – Н. Новгород : Вопросы труда, 1929. – С. 67.

⁶ Кооперация инвалидов и инвалиды одиночки. Организационно-правовые вопросы и налоговые льготы [Текст] / сост.: П. Н. Рубановский [и др.] ; под ред.:

що допомагало кожній такій особі ефективніше реалізовувати надані їй права.

Третій етап поклав початок державної допомоги інвалідам у плані забезпечення своїх потреб з боку не тільки благодійництва, а й держави, що надавало змогу цим особам підвищувати рівень життя й певною мірою звільнитися від почуття неповноцінності. У цей період закладено перші цеглини у формування законодавства, за допомогою якого держава втручалась у проблеми інвалідів, зроблено вагомий внесок у створення нормативної бази, яка регулювала питання інвалідності.

Цей етап поступово вводить і формує наступний рівень гарантій у цій царині і започатковує новий четвертий етап у справі забезпечення прав інвалідів, де їх права вже закріплюються Конституцією й визнаються як основоположні.

Уперше Основний Закон СРСР (1936) у ст. 120 закріпив право громадян на матеріальне забезпечення у випадку хвороби і втрати працездатності¹. Згодом (у 1937 р.) подібна стаття дістала свого законодавчого закріплення й у Конституції УРСР².

Доречно наголосити, що цей етап формування забезпечення прав інвалідів на території Європи розпочався набагато раніше порівняно з СРСР. Французька Конституція ще в 1793 р. затвердила, що соціальне забезпечення є священним обов'язком держави, що суспільство має забезпечувати засобами існування осіб, не здатних до праці³. А Конституція Французької республіки (1848) на підставі вищеза-

М. А. Червонный, Е. Н. Штандель, В. Н. Познанский. – М. : ВУКОПИНСОЮЗ, 1929. – С. 3.

¹ Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік (1936 р.) // Хрестоматія з історії держави і права України [Текст] : навч. посіб. для юрид. вищих навч. закл. і ф-тів : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К., 1997. – Т. 2 : Лютий 1917 р. – 1996. – С. 360.

² Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки (1937 р.) // Хрестоматія з історії держави і права України [Текст] : навч. посіб. для юрид. вищих навч. закл. і ф-тів : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К., 1997. – Т. 2 : Лютий 1917 р. – 1996. – С. 379.

³ Конституція [Франції] (24 червня 1793 р.): (витяги) [Текст] // Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – Київ, 1998. – Т. 2 : Лютий 1917 р. – 1996. – С. 119.

значеного акта зберігає й гарантує допомогу калікам¹. Протягом ХХ ст. питання, пов'язані з необхідністю захисту прав інвалідів у тому чи іншому ступені отримали законодавче закріплення в багатьох Конституціях різних країн світу. Підкреслимо, що цей період закріпився в історії як століття з великими потрясіннями, внаслідок воєн, революцій і певних кризових ситуацій. Усе це залишило відбиток і на забезпеченні прав інвалідів. У часи Великої Вітчизняної війни забезпечення інвалідів у СРСР аж ніяк не відповідало достатньому рівню соціальної держави: на момент воєнних дій ці питання не вважалися актуальними. Історичні події, що викликали в країні бідність, голод, велику смертність і низький рівень життя, не дозволяли належним чином вирішувати проблеми правового регулювання, пов'язані із реалізацією та захистом прав інвалідів. В. І. Ізюмов, дослідивши архівні матеріали, справедливо зазначає, що в ці роки гуманітарна проблема допомоги постраждалим вирішувалась усім світом. Однак, як свідчать історичні джерела, після війни тоталітарний режим, на превеликий жаль, повернувся до карально-репресивних методів урядування і значною мірою спровокував жахливу трагедію — голод (1946–1947), від якого постраждали насамперед найбільш уразливі верстви населення, до яких і належали слабкі, хворі люди й інваліди². На той період держава повноцінно не забезпечувала потреби громадян з інвалідністю через зруйновану економіку країни, яку треба було відновляти. Це привело державну політику в розглядуваній сфері до стану занепаду, що не давало змоги реалізовувати певні соціальні програми, спрямовані на забезпечення прав інвалідів. Водночас Друга світова війна суттєво змінила ставлення мільйонів людей до питань інвалідності. З'явилися такі концепції, як інтеграція, включення людей з інвалідністю в нормальне життя суспільства, що відображали зростаюче розуміння потенційних можли-

¹ Конституція Французької республіки (4 листопада 1848 року): (витяги) [Текст] // Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К., 1998. – Т. 2. – С. 262.

² Ізюмов, В. І. Соціальний захист родин фронтовиків та інвалідів на Донеччині в роки Великої Вітчизняної війни [Текст] / В. І. Ізюмов // Істор. і політол. дослідження. – 2005. – № 1. – С. 192.

востей таких осіб¹. Активні дослідження проблем інвалідності, її наслідків і причин розпочалися саме в цей час, коли остання отримала масовий характер і люди з вадами здоров'я потребували матеріального й медичного забезпечення державою.

У післявоєнний час формується черговий — п'ятий етап, що започаткував проведення сучасної політики у сфері забезпечення прав інвалідів. Створення міжнародних організацій, робота яких була спрямована на захист прав і свобод громадян, позитивно вплинула на опрацювання і втілення в життя нових програм, які на сучасному етапі захищають права інвалідів, постійно вдосконалюючись. У цей період інтенсивно запроваджується інтеграція інвалідів у суспільство, відбувається стрімкий розвиток соціального аспекту цієї проблеми.

Саме в цей час у руслі загального руху з формулювання і захисту прав людини в цілому й певних категорій населення, зокрема, відбувається й формування поняття «інвалід», що стосується осіб, які мають фізичні, психічні або інтелектуальні обмеження життєдіяльності². З налагодженням економічної ситуації в державі радянська влада запровадила нові програми з метою забезпечення інвалідів, чим, на думку Флястера, намагалася гарантувати людям з інвалідністю найвищий рівень життя порівняно з будь-якою капіталістичною країною. Було створено необхідну економічну базу, за рахунок якої здійснювалося протезування інвалідів, лікування й відпочинок у санаторіях, навчання й перекваліфікація. У спеціально відкритих будинках для них і людей похилого віку їм надавалося повне державне забезпечення³. Соціальну справедливість і рівноправність було визнано як моральне підґрунтя суспільства⁴.

Забезпечення людей з інвалідністю під час певних економічних ситуацій мало різний рівень, який з розвитком економіки набирав

¹ Інвалідність та суспільство [Текст] : навч. посіб. / за ред.: Л. Байда, О. Краснокова. – К. : Київ. ун-т, 2011. – С. 16.

² Холостова, Е. И. Социальная работа с инвалидами [Текст] : учеб. пособие. – М. : Дашков и К°, 2006. – С. 6.

³ Флястер, М. И. Трудовые права инвалидов [Текст] / М. И. Флястер. – М. : Юрид. лит., 1968. – С. 3.

⁴ Ярская-Смирнова, Е. Р. Социальная работа с инвалидами [Текст] / Е. Р. Ярская-Смирнова, Э. К. Наберушкина. – СПб. : Питер, 2004. – С. 11.

позитивних обертів. Розроблялися нові, більш ефективні державні програми, що допомагали людині з особливими потребами інтегрувати в суспільство й наближали її життєдіяльність до нормального рівня. Це надало змогу інвалідам відчувати свою важливість і невід'ємність від соціуму. З роками в законодавстві закріплювалися чітко визначені терміни, установлювалися і гарантувалися права і свободи осіб з особливими потребами. У той же час правове регулювання проблем осіб з інвалідністю за радянської епохи важко характеризувати як досконале, до того ж на рівень їх забезпечення негативно впливала відсутність нормативно-правових актів, спрямованих на поліпшення життєдіяльності й інтеграцію інвалідів в суспільство.

Підсумовуючи викладене, підкреслимо, що забезпечення прав інвалідів від часів формування суспільства до сьогодні зазнало значного прогресу: коли людей з інвалідністю позбувалися, їх знищували, виключали з життя соціуму, насильно стерилізували, примусово відправляли в закриті заклади та психіатричні лікарні, де вони залишались упродовж життя, вони також були об'єктами глузування. Політика багатьох держав щодо людей з інвалідністю протягом століть була спрямована на одну мету — зробити їх, так би мовити, непомітними і приховати від упередженого суспільства. Неосвіченість, зневага, забобони і страх — ось соціальні чинники, що протягом усієї історії людства були перешкодою для розвитку здібностей осіб з інвалідністю і призводили до їх ізоляції¹.

Узагальнюючи вищезазначене, виділимо 5 періодів формування політики у сфері забезпечення прав інвалідів: 1) покладання турботи про особу з інвалідністю на членів її сім'ї; 2) допомога з боку церкви і благодійних організацій; 3) зародження державного забезпечення, що тісно взаємопов'язувалось з добродійністю; 4) закріплення прав інвалідів у Конституціях держав і визнання їх основоположними правами людини і громадянина; 5) сучасний етап, який виносить державне забезпечення прав інвалідів на обов'язковий рівень. Наголошуємо, що в нинішній час переважно в багатьох країнах світу особи

¹ Інвалідність та суспільство [Текст] : навч. посіб. / за ред.: Л. Байда, О. Красюкова. – К. : Київ. ун-т, 2011. – С. 16.

з фізичними або розумовими вадами мають підтримку з боку держави. Гарантування їх прав і встановлення державної соціальної політики надає змогу цим людям відчувати себе повноцінними членами суспільства й бути його невід'ємною частиною.

2.2. Сучасний стан адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів в Україні

За умов сьогодення забезпечення прав і свобод людини є важливою метою правового регулювання суспільних відносин, учасниками яких є особи з інвалідністю. При цьому відносини, пов'язані з реалізацією й захистом прав цих осіб, регулюються нормами різних правових галузей. Адміністративно-правове регулювання відносин у цій царині було й залишається важливим чинником у забезпеченні прав, свобод і законних інтересів осіб з інвалідністю. Роль і значення такого регулювання у цій сфері ґрунтується на певних чинниках, які розглянемо детальніше.

По-перше, надається можливість швидкого реагування на факти порушення прав інвалідів. При цьому здійснюється своєчасне припинення тих чи інших протиправних дій у достатньо короткостроковий період, ліквідується бездіяльність, пов'язана з порушенням прав, свобод і недодержаністю законних інтересів осіб з інвалідністю, швидке встановлення й фіксування обставин і фактів, що спричиняють те чи інше порушення.

По-друге, наголосимо на можливості постійного моніторингу фактів порушення прав і свобод інвалідів, їх потреб, відстеження статистичних даних щодо причин отримання інвалідності, чисельності населення з обмеженими можливостями, в тому числі й на фіксації числа осіб за групами інвалідності та іншими критеріями.

По-третє, за допомогою адміністративно-правового регулювання забезпечується рівень належної інформованості осіб з особливими потребами стосовно стану забезпечення їх прав і свобод щодо медичного забезпечення, реабілітації, матеріальної допомоги та ін.

По-четверте, сфера адміністративно-правового регулювання охоплює не тільки суспільні відносини, які виникають при реалізації й захисті інвалідами своїх прав і свобод, а й широке коло питань, пов'язаних з умовами належного захисту і реалізації прав, свобод і законних інтересів осіб з інвалідністю. Приміром, можна вести мову про адміністративно-правове регулювання у сферах стандартизації в охороні здоров'я й медико-соціальної експертизи, а саме стандартизації реабілітації, діагностики тощо.

По-п'яте, слід звернути увагу на важливість адміністративно-правового регулювання при встановленні ступеня обмеженості життєдіяльності особи спеціальними уповноваженими органами, призначенні їй останніми групи інвалідності, складанні й коригуванні індивідуальної програми реабілітації інваліда, в якій визначаються види реабілітаційних заходів, строки й контроль ефективності їх виконання та ін.

Зазначимо, що за допомогою адміністративно-правового регулювання досягається також необхідна деталізація норм матеріального адміністративного права й адміністративно-процесуальних норм на рівні підзаконних нормативно-правових актів, що дозволяє досягти необхідного рівня ефективності реалізації й захисту прав, свобод і законних інтересів інвалідів.

Правове регулювання є достатньо значущою категорією при реалізації й захисті людиною і громадянином своїх прав, свобод і законних інтересів. Критерієм оцінювання важливості правового регулювання є його реальна позитивна значимість для функціонування й розвитку окремої особи, соціальних груп і суспільства в цілому. Цінність такого регулювання — це його здатність бути засобом для задоволення загальнолюдських, соціально справедливих, обґрунтованих потреб та інтересів суспільства й окремої особи. На підставі потреб та інтересів формується певна мета, що реалізується шляхом виконання відповідних завдань у різних сферах суспільних відносин¹, у тому числі й у сфері забезпечення прав інвалідів.

¹ Тарахонич, Т. І. Ефективність правового регулювання (питання теорії) [Текст] / Т. І. Тарахонич // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2010. – №2. – С. 12.

Одним із критеріїв виміру дієвості правового регулювання є його ефективність. На наше переконання (як з наукової, так і з практичної точки зору) остання є найважливішою категорією при оцінюванні дієвості як правового регулювання в цілому, так і адміністративно-правового регулювання в певній окремій сфері суспільних відносин, зокрема. Саме ефективність дозволяє розуміти, на якому рівні й наскільки якісно держава, її органи й посадові особи виконують покладені на них функції. Отже, можна стверджувати про важливість ефективності адміністративно-правового регулювання в різних сферах життєдіяльності людини і громадянина взагалі й у сфері забезпечення прав інвалідів зокрема. Вважаємо, що саме ретельний розгляд і досконале дослідження цієї ефективності дасть певний поштовх для вдосконалення нормативно-правової бази, що, звісно, потягне за собою позитивні наслідки, які сприятимуть розвитку державних програм, підвищенню рівня життя й державних стандартів і вдосконаленню певних правових засобів, за допомогою яких інвалідами здійснюються реалізація й захист своїх прав, свобод і законних інтересів у різних сферах їх життєдіяльності.

Категорія «ефективність» тісно пов'язана з реалізацією правових норм, у перебігу якої позитивні тенденції включаються в поведінку суб'єктів права, в живу тканину суспільних відносин, і тільки в результаті свого здійснення право стає активним інструментом впливу на формування й розвиток суспільних відносин. Б. С. Ебзеев зазначав, що в одних випадках критерієм ефективності правових норм розглядаються їх цілі, в інших під ними розуміються конкретні результати в розвитку суспільних відносин. Існує також підхід, згідно з яким критерії ефективності правового регулювання пов'язуються із впливом на ці відносини, на закономірності законотворчого процесу й формування політичної і правової свідомості особистості¹.

О. Ф. Скакун під ефективністю механізму правового регулювання розуміє міру досягнення очікуваного результату останнього, тобто співвідношення між усталеною метою правового регулювання сус-

¹ Эбзеев, Б. С. Конституция. Демократия. Права человека [Текст] / Б. С. Эбзеев. – М. ; Черкесск : ПУЛ, 1992. – С. 187–188, 203.

пільних відносин і його реальними результатами¹. З огляду на це А. Г. Кравченко критерієм ефективності правового регулювання взагалі й адміністративно-правового зокрема, визначає міру досягнення відповідної соціально значущої мети й отримання необхідного результату дії правової норми². Погоджуючись у цілому з вищевикладеними точками зору, зазначимо, що така ефективність неможлива без установлення і спроможності досягнення поставлених цілей за допомогою втілення в життя відповідних норм і міри досягнення очікуваного результату при врегулюванні суспільних відносин тими ж установленними нормами. Підкреслимо, що саме міра досягнення цього результату дозволяє оцінити ефективність правового регулювання, а при аналізі останньої можна зробити висновок щодо певних недоліків і негативних чинників, що впливають на недосконале правове регулювання взагалі й адміністративно-правове регулювання, зокрема, в тій чи іншій сфері суспільних правовідносин.

Розглянувши перелічені в юридичній літературі чинники і критерії, що чинять безпосередній вплив на ефективність адміністративно-правового регулювання, можемо додати, що для вдосконалення й належного функціонування правових норм слід брати до уваги й реальні життєві обставини, які впливають на стан правовідносин, що можуть мати як негативний, так і позитивний характер. Тому можна вести мову про важливість аналізу адміністративних правовідносин, у тому числі й з урахуванням конкретних життєвих обставин, що можуть мати вплив на стан правової захищеності інвалідів при визначенні ефективності адміністративно-правового регулювання. Саме моніторинг та аналітичний підхід до розуміння ефективності стану останнього в державі можуть надати реальну картину дієвості правових норм при врегулюванні певних питань, пов'язаних із захистом і реалізацією особами з інвалідністю своїх прав, свобод і законних інтересів.

¹ Скакун, О. Ф. Теорія держави і права [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун. – К. : Алерта : КНТ : ЦУЛ, 2009. – С. 257.

² Кравченко, А. Г. Адміністративно-правове регулювання в сфері забезпечення прав споживачів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Кравченко Андрій Григорович ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2010. – С. 65.

Треба звернути увагу й на рівень досконалості чинного законодавства, що теж значною мірою впливає на ефективність адміністративно-правового регулювання. На жаль, не всі норми як вітчизняного, так і міжнародного законодавства належним чином розуміються й тлумачаться як громадянами, так і державними органами та їх посадовими особами, що, звичайно, призводить до неправильного формування у людини правової свідомості й неналежного усвідомлення своїх прав та обов'язків. Для досягнення ефективності адміністративно-правового регулювання існує перш за все необхідність у належному, чіткому, зрозумілому викладенні правових приписів.

До речі, маємо зазначити й таку умову для підвищення ефективності адміністративно-правового регулювання, як належна поінформованість осіб з особливими потребами щодо наявності засобу реалізації й захисту своїх прав, свобод і законних інтересів. Так, поінформованість таких осіб про існуючі правові приписи у сфері забезпечення прав інвалідів і про компетенцію органів державної влади та їх посадових осіб допоможе у повному обсязі реалізовувати надані державою можливості для їх гідного існування у всіх царинах життєдіяльності. Необхідно враховувати й те, що в рамках адміністративно-правового регулювання здійснюється також виявлення ступеня обмеженості життєдіяльності особи з вадами здоров'я, установлення її групи інвалідності, складання й коригування індивідуальної програми реабілітації інваліда та ін. Із цього стає зрозумілим, що вдосконалення й оптимізація процесу надання особі статусу інваліда, призначення заходів її реабілітації й підвищення відповідальності суб'єктів цих правовідносин позитивно впливають на врегулювання нагальних питань у цій царині.

Для належного й ефективного забезпечення адміністративно-правового регулювання постає потреба в досягненні збалансованості й узгодженості нормативно-правових актів, що регулюють те чи інше коло суспільних відносин. Для досягнення якості правового регулювання наявність цієї умови відіграє досить важливу роль, чим дозволяє підвищувати рівень оперативності й ефективності вирішення питань, що виникають при реалізації або захисті інвалідами своїх прав, свобод і законних інтересів.

Так, при вивченні системи нормативно-правових актів, що регламентують питання адміністративно-правового забезпечення прав інвалідів в Україні всі ці акти можна класифікувати за певними критеріями. В окремих випадках питання, які стосуються забезпечення прав інвалідів можуть регламентуватись і нормами інших правових галузей. Наприклад, у статтях 45 і 46 Житлового кодексу УРСР ідеться про право інвалідів на першочергове й позачергове отримання жилих приміщень¹.

Розглянувши нормативно-правові акті, що впорядковують відносини у сфері забезпечення прав інвалідів, зупинимось на фундаментальній класифікації, що вирізняється логічністю й послідовністю розміщення цих актів. Перш за все нормативно-правові акти слід класифікувати за їх юридичною силою:

1) в ієрархії таких актів найважливішою є Конституція України, на ґрунті якої приймаються всі національні нормативно-правові акти. Вона становить нормативно-правовий акт, що має найвищу юридичну силу й відіграє найважливішу роль у формуванні всього законодавства держави, в тому числі й того, що регулює суспільні відносини у сфері забезпечення прав інвалідів;

2) важлива роль міжнародних нормативно-правових актів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Прикладом може послужити Конвенція про права інвалідів, видана ООН (підписана 13 грудня 2006 р.) з метою заохочення, захисту й забезпечення повного й рівного здійснення інвалідами всіх прав людини й основоположних свобод, а також поважання притаманної їм гідності². Саме про це йдеться в Законі України «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї» від 16 грудня 2009 р.³;

¹ Житловий кодекс Української РСР [Текст] : Закон УРСР від 30 черв. 1983 р. № 5464-X // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1983. – № 28. – Ст. 573.

² Конституція України [Текст] : прийнята на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

³ Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї [Текст] : Закон України від 16 груд. 2009 р. № 1767-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 9. – Ст. 77.

3) закони України та інші акти, що мають юридичну силу закону і регулюють відносини у сфері забезпечення прав інвалідів. Зазначені нормативно-правові акти можуть мати й міжгалузевий характер, приміром, Закон України № 2961-IV «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 6 жовтня 2005 р.¹;

4) постанови Верховної Ради України, наприклад, постанова № 1077-VI «Про заходи щодо забезпечення державної підтримки санаторно-курортних закладів, у яких лікуються та проходять реабілітацію інваліди» від 5 березня 2009 р.²;

5) укази Президента України, приміром, Указ № 290/2006 «Про заходи щодо фізкультурно-спортивної реабілітації інвалідів та підтримки паралімпійського і дефлімпійського руху в Україні» від 6 квітня 2006 р.³;

6) постанови Кабінету Міністрів України, як-от: постанова № 975 «Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві» від 25 грудня 2013 р.⁴;

7) накази центральних органів виконавчої влади, приміром, наказ Міністерства соціальної політики України № 510 «Про затвердження

¹ Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

² Про заходи щодо забезпечення державної підтримки санаторно-курортних закладів, у яких лікуються та проходять реабілітацію інваліди [Текст] : Постанова Верхов. Ради України від 5 берез. 2009 р. № 1077-VI // Уряд. кур'єр. – 2009. – 1 квіт. (№ 58).

³ Про заходи щодо фізкультурно-спортивної реабілітації інвалідів та підтримки паралімпійського і дефлімпійського руху в Україні [Текст] : Указ Президента України від 6 квіт. 2006 р. № 290/2006 // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 15. – Ст. 1075.

⁴ Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 25 груд. 2013 р. № 975 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 6. – Ст. 161.

Порядку взаємодії Міністерства соціальної політики України, Державної служби з питань інвалідів та ветеранів України, Фонду соціального захисту інвалідів і промислового об'єднання «Укрпротез» із забезпечення інвалідів, дітей-інвалідів, інших осіб технічними та іншими засобами реабілітації» від 20 серпня 2012 р.¹;

8) розпорядження голів місцевих державних адміністрацій, як-от розпорядження голови Куп'янської райдержадміністрації № 228 «Про затвердження Графіка передачі публічної інформації» від 17 серпня 2011 р.²;

9) рішення органів місцевого самоврядування, що містять адміністративно-правові норми, що регулюють суспільні відносини у сфері забезпечення прав інвалідів, наприклад, рішення Харківської міської ради № 1426/14 «Про затвердження кошторису витрат на виконання «Програми сприяння безпечній життєдіяльності у сфері соціального захисту населення м. Харкова на 2013–2014 роки» за рахунок коштів міського бюджету міста Харкова на 2014 рік» від 22 січня 2014 р.³

Проаналізувавши нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини у сфері забезпечення прав інвалідів за їх юридичною силою, можемо зазначити, що саме ця класифікація визначає місце кожного із зазначених актів у системі відносин з іншими такими ак-

¹ Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства соціальної політики України, Державної служби з питань інвалідів та ветеранів України, Фонду соціального захисту інвалідів і промислового об'єднання «Укрпротез» із забезпечення інвалідів, дітей-інвалідів, інших осіб технічними та іншими засобами реабілітації [Текст] : наказ М-ва соц. політики України від 20 серп. 2012 р. № 510 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 73. – Ст. 2966.

² Про затвердження Графіка передачі публічної інформації [Електронний ресурс] : розпорядження голови райдержадміністрації від 17 серп. 2011 р. № 228 // Куп'янська районна державна адміністрація. – Режим доступу: <http://kuprda.gov.ua/infotree/page/530?> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

³ Про затвердження кошторису витрат на виконання «Програми сприяння безпечній життєдіяльності у сфері соціального захисту населення м. Харкова на 2013–2014 роки» за рахунок коштів міського бюджету міста Харкова на 2014 рік [Електронний ресурс] : рішення Харків. міськради від 22 січ. 2014 р. № 1426/14 // Єдиний міський реєстр актів Харківської міської ради, міського голови та виконавчих органів ради. – Режим доступу: <https://doc.citynet.kharkov.ua/ru/profile/document/view/id/631207> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

тами. Усі без винятку правові акти й норми, в яких вони містяться, функціонують у взаємозв'язку й у певній підпорядкованості, що й дозволяє вести мову про те, що розуміння системності й ієрархічності таких актів при вивченні законодавства, в тому числі й у сфері забезпечення прав інвалідів, допоможе зрозуміти загальну картину чинного законодавства і взаємодію цих норм між собою.

Конституція України являє собою основоположний, базовий нормативно-правовий акт, на якому ґрунтується все вітчизняне законодавство. На сучасному етапі розвитку конституціоналізму в Україні стало особливо відчутно, що принциповим для успішного розвитку держави є не лише якісний демократичний зміст Конституції, а й практична дієвість Основного Закону держави. Зокрема, закріплених нею принципів, таких як верховенство права, законність, пріоритет прав людини тощо¹.

У статті 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю². Доцільно звернути увагу на те, що у II розділі Основного Закону міститься більшість статей, що закріплюють права і свободи кожної людини у всіх основних сферах її життєдіяльності, передбачаючи громадянські, економічні, політичні, соціальні та культурні права і свободи людини і громадянина. Так, у ст. 46 Конституції України зазначено, що громадяни України мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з належних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом³. Так, на прикладі цієї статті ми можемо говорити про те, що права та свободи осіб з обмеженими можливостями та їх гарантії закріплені не тільки на рівні підзаконних нормативно-правових актів,

¹ Коліушко, І. Проблеми дієвості Конституції України та удосконалення її змісту [Електронний ресурс] / І. Коліушко, Ю. Кириченко. – Режим доступу: <http://www.parliament.org.ua/upload/docs/statKUkoliush.doc.pdf>.

² Конституція України [Текст] : [прийнята на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р.] // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

³ Там само.

а й на конституційному рівні. У свою чергу це дає змогу говорити про рівень уваги, яка приділяється державою до забезпечення прав інвалідів та уваги, яка спрямована на спроможність поліпшення можливості останніх при здійсненні ними функцій важливих для нормальної життєдіяльності.

Потрібно виділити нормативно-правові акти, в яких знайшли своє закріплення концептуальні засади формування та реалізації державної політики в сфері забезпечення прав інвалідів. Очевидним є те, що вагомий вплив на формування державної політики в Україні та критерії стандартизації в цій сфері було здійснено міжнародними нормативно-правовими актами, такими як: Декларація про права інвалідів № 995_117, яка прийнята Організацією Об'єднаних Націй 9 грудня 1975 р.¹; Конвенція про права інвалідів, що прийнята Організацією Об'єднаних Націй 13 грудня 2006 р.² та Закон України № 1767-VI «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї» від 16 грудня 2009 р.³; Меморандум Організації Об'єднаних Націй і Міністерства праці та соціальної політики в Україні «Про взаєморозуміння між Міністерством праці та соціальної політики України та Представництвом Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні у сфері соціальної політики щодо дітей з інвалідністю» від 27 травня 2003 р.⁴; Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів № 159, що прийнята Міжнародною організацією праці 20 червня 1983 р.⁵; Конвенція про допомоги по інвалід-

¹ Декларація о правах инвалидов [Електронний ресурс]: [Резолюция 3447 Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1975 года]. – Режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_117.

² Конвенція про права інвалідів [Текст]: [підписана 13 грудня 2006 р.] // Офіц. вісн. України. – № 17. – Ст. 799.

³ Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї [Текст]: Закон України від 16 груд. 2009 р. № 1767-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 9. – Ст. 77.

⁴ Про взаєморозуміння між Міністерством праці та соціальної політики України та Представництвом Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні у сфері соціальної політики щодо дітей з інвалідністю [Текст]: меморандум ООН та Мінпраці України від 27 трав. 2003 р. // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 42. – Ст. 2817.

⁵ Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів № 159 [Електронний ресурс]: [прийнята Міжнар. організацією праці 20 черв. 1983 р.]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_065.

ності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника № 128, яка прийнята Міжнародною організацією праці 29 червня 1967 р.¹

Серед нормативно-правових актів, що торкаються сфери забезпечення прав інвалідів слід виділити й ті з них, які мають особливе значення. Зокрема, при розгляді актів, що впливають на формування та розвиток державної політики в сфері забезпечення прав інвалідів не можна не зазначити такі нормативні документи, як: Закон України № 2278-VI «Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010 рік» від 20 травня 2010 р.², Розпорядження КМУ № 1513-р «Про затвердження плану невідкладних заходів щодо розв'язання проблем соціального захисту інвалідів та забезпечення захисту їх прав» від 3 грудня 2008 р.³, Постанова Кабінету Міністрів України № 784 «Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009–2015 роки «Безбар'єрна Україна» від 29 липня 2009 р.⁴, Розпорядження КМУ № 245-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року» від 30 березня 2011 р.⁵,

¹ Конвенція про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника № 128 [Електронний ресурс] : [прийнята Міжнар. організацією праці 29 черв. 1967 р.]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_326.

² Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010 рік [Текст] : Закон України від 20 трав. 2010 р. № 2278-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 33. – Ст. 470.

³ Про затвердження плану невідкладних заходів щодо розв'язання проблем соціального захисту інвалідів та забезпечення захисту їх прав [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 груд. 2008 р. № 1513-р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1513-2008-%D1%80>.

⁴ Про затвердження Плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009–2015 роки «Безбар'єрна Україна» [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 29 липня 2009 р. № 784 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 58. – Ст. 2027.

⁵ Про схвалення Концепції Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року [Текст] : розпорядження Каб. Міністрів України від 30 берез. 2011 р. № 245-р // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 24. – Ст. 1004.

Постанова Кабінету Міністрів України № 706 «Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року» від 1 серпня 2012 р.¹

Одними із основних національних нормативно-правових актів, які мають всеохоплюючий, універсальний характер при регламентації відносин у сфері забезпечення прав інвалідів є Закон України № 875-ХІІ «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 р.² та Закон України № 2961-ІV «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 6 жовтня 2005 р.³

Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» являє собою досить ґрунтовну основу при регламентації відносин, що виникають при реалізації інвалідами своїх прав, свобод та законних інтересів. У загальних положеннях зазначеного Закону містяться основні принципи забезпечення прав інвалідів, де особлива увага звертається на принцип рівності, що виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення прав і можливостей інвалідів нарівні з іншими громадянами. У змісті цього Закону знайшли закріплення певні положення стосовно державних органів, які здійснюють державне управління з питань забезпечення прав інвалідів та їх соціальної захищеності і положення, що регламентують діяльність громадських організацій інвалідів. У розділах IV–VI Закону «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» закріплені основні права інвалідів, які стосуються різних сфер життєдіяльності. У Законі містяться найважливіші аспекти забезпечення прав інвалідів, що пов'язані з працевлаштуванням, освітою, професійною підготовкою інва-

¹ Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 1 серп. 2012 р. № 706 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 59. – Ст. 2369.

² Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-ХІІ // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.

³ Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-ІV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

лідів, зі створенням умов для їх безперешкодного доступу до соціальної інфраструктури, з матеріальним, соціально-побутовим і медичним забезпеченням та відповідальністю, в тому числі й адміністративною, за порушення норм Закону. Але слід звернути увагу на те, що не всі положення цих розділів повною мірою, вичерпно охоплюють повний обсяг питань які виникають при реалізації та захисті інвалідами своїх прав, свобод та законних інтересів. Так, для повної, належної реалізації особами з інвалідністю своїх прав та можливостей застосовуються велика кількість нормативно-правових актів, в тому числі і міжгалузевого характеру.

На реалізацію положень Закону «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» спрямовані й такі окремі підзаконні акти, як постанова Кабінету Міністрів України «Про реалізацію статті 18¹ Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» № 1836 від 27 грудня 2006 р.¹, якою регламентується порядок надання дотацій роботодавцю за рахунок коштів Фонду соціального захисту інвалідів на створення спеціальних робочих місць для інвалідів, зареєстрованих у державній службі зайнятості та порядок проведення професійної підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки інвалідів, зареєстрованих у державній службі зайнятості, за рахунок коштів Фонду соціального захисту інвалідів, та постанова Кабінету Міністрів України «Про реалізацію статей 19 і 20 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» № 70 від 31 січня 2007 р.², яка регламентує порядок реєстрації підприємств, установ, організацій та фізичних осіб, що використовують найману працю, порядок подання підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами, що використовують найману працю, звітів про зайнятість і працевлаштування інвалідів та інформації, необхідної для організації їх працевлаштування, порядок за-

¹ Про реалізацію статті 18¹ Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 27 груд. 2006 р. № 1836 // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 52. – Ст. 3519.

² Про реалізацію статей 19 і 20 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 31 січ. 2007 р. № 70 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 8. – Ст. 282.

рахування кількості робочих місць для працевлаштування інвалідів до нормативу таких робочих місць у господарських об'єднаннях, до складу яких входять підприємства громадських організацій інвалідів.

Досить важливим для регламентації правовідносин у сфері забезпечення прав інвалідів є Закон України № 2961-IV «Про реабілітацію прав інвалідів в Україні» від 6 жовтня 2005 р., що визначає основні засади створення правових, соціально-економічних, організаційних умов для усунення або компенсації наслідків, спричинених стійким порушенням здоров'я, функціонування системи підтримання інвалідами фізичного, психічного, соціального благополуччя, сприяння їм у досягненні соціальної та матеріальної незалежності¹. Загальні положення цього Закону містять у собі визначення таких важливих термінів, як «інвалід», «інвалідність», «дитина-інвалід», «втрата здоров'я», «життєдіяльність», «обмеження життєдіяльності», «медико-соціальна експертиза», «попередження інвалідності», «усунення обмежень життєдіяльності», «реабілітація інваліда», «реабілітаційні послуги», «реабілітаційні заходи», «медична реабілітація», «психолого-педагогічна реабілітація», «професійна реабілітація», «трудова реабілітація», «фізкультурно-спортивна реабілітація», «фізична реабілітація», «соціальна реабілітація», «психологічна реабілітація», «соціальна допомога», «абілітація», «професійна орієнтація», «психологічна адаптація», «спеціальне робоче місце інваліда», «індивідуальна програма реабілітації», «реабілітаційна установа», «догляд за інвалідом (дитиною-інвалідом)» тощо. Закріпленням таких приписів у Законі законодавець сприяє їх належній реалізації при забезпеченні прав інвалідів в Україні та забезпечує належне розуміння відповідних категорій суб'єктами правовідносин у цій сфері, що, у свою чергу, дає змогу виключити певні непорозуміння при реалізації прав, свобод та законних інтересів інвалідів. У певних розділах знайшли своє відображення положення, пов'язані із системою реабілітації інвалідів, в тому числі визначаються повноваження органів виконавчої влади, визначені питання організаційного характеру і питання фінансового

¹ Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

та інформаційного забезпечення у системі реабілітації інвалідів. Значення цього Закону складно переоцінити, оскільки реабілітація інвалідів є одним з найважливіших аспектів у сфері забезпечення їх прав, свобод та законних інтересів, що спрямована на досягнення нормального рівня життєдіяльності осіб з обмеженими можливостями нарівні з іншими громадянами.

Поряд з основними нормативно-правовими актами, що регламентують відносини у сфері забезпечення прав інвалідів, слід звернути увагу й на такі, що містять у собі окремі норми, які врегульовують певне коло суспільних відносин у цій сфері, або мають більш вузький характер. Так, усю систему нормативно-правових актів у сфері забезпечення прав інвалідів можна поділити за такою класифікацією, яка розмежовує права, свободи та законні інтереси осіб з інвалідністю, які надані останнім державою, відповідно до окремих сфер життєдіяльності. До таких сфер можна віднести: реабілітацію та медичне забезпечення інвалідів; сферу освіти, працевлаштування та професійну підготовку інвалідів; сферу соціального захисту, соціально-побутового та матеріального забезпечення і забезпечення доступу до соціальної інфраструктури. Тому більш детально звернемо увагу на основні нормативно-правові акти, що регулюють відносини у кожній зі вищезазначених сфер.

Так, в Україні діє досить велика кількість нормативно-правових актів, які регламентують відносини у сфері реабілітації інвалідів та їх медичного забезпечення. Причина такої кількості нормативно-правових актів — велике практичне значення реабілітації, зменшення завдяки застосованим реабілітаційним заходам кількості інвалідів і великий відсоток людей, які після перенесених тих або інших захворювань і травм повернулися до своєї професійної діяльності та звичного ритму життя¹. До основних актів у цій сфері належить Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», Закон України №2801-ХІІ «Основи законодавства України про охорону здоров'я»

¹ Реабілітація інвалідів [Текст] : монографія / І. В. Шевчук, О. Б. Яворовенко, Н. М. Беляєва, С. В. Шевчук. – Вінниця : ФОП Данилюк В. Г., 2012. – С. 4.

від 19 листопада 1992 р.¹ та потрібно зазначити й інші нормативно-правові акти, такі як: Постанова ВРУ № 1077-VI «Про заходи щодо забезпечення державної підтримки санаторно-курортних закладів, у яких лікуються та проходять реабілітацію інваліди» від 5 березня 2009 р.², постанова КМУ № 1686 «Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів» від 8 грудня 2006 р.³, постанова КМУ № 757 «Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації інваліда» від 23 травня 2007 р.⁴, постанова КМУ № 80 «Про затвердження Порядку надання інвалідам та дітям-інвалідам реабілітаційних послуг» від 31 січня 2007 р.⁵, постанова КМУ № 1351 «Про деякі питання забезпечення фізкультурно-спортивної реабілітації та розвитку спорту інвалідів» від 3 грудня 2009 р.⁶, постанова КМУ № 321 «Про затвердження Порядку забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів та інших окремих категорій населення, переліку таких засобів» від 5 квітня 2012 р.⁷, Указ Президента України № 290/2006 «Про заходи щодо фізкультурно-спортивної реабілітації інвалідів та підтримки

¹ Основи законодавства України про охорону здоров'я [Текст] : Закон України від 19 листоп. 1992 р. № 2801-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.

² Про заходи щодо забезпечення державної підтримки санаторно-курортних закладів, у яких лікуються та проходять реабілітацію інваліди [Текст] : Постанова Верхов. Ради України від 5 берез. 2009 р. № 1077-VI // Уряд. кур'єр. – 2009. – № 58.

³ Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 8 груд. 2006 р. № 1686 // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 50. – Ст. 3311.

⁴ Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації інваліда [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 23 трав. 2007 р. № 757 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 39. – Ст. 1547.

⁵ Про затвердження Порядку надання інвалідам та дітям-інвалідам реабілітаційних послуг [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 31 січ. 2007 р. № 80 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 8. – Ст. 292.

⁶ Деякі питання забезпечення фізкультурно-спортивної реабілітації та розвитку спорту інвалідів [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 3 груд. 2009 р. № 1351 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 97. – Ст. 3361.

⁷ Про затвердження Порядку забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів та інших окремих категорій населення, переліку таких засобів [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 5 квіт. 2012 р. № 321 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 31. – Ст. 1146.

паралімпійського і дефлімпійського руху в Україні» від 6 квітня 2006 р.¹ тощо.

Важливою сферою для нормалізації життєдіяльності непрацездатних або частково працездатних осіб є сфера освіти, працевлаштування та професійної підготовки інвалідів. Відносини в ній регулюються досить великою кількістю нормативно-правових актів, включаючи основні закони, що регламентують відносини у сфері забезпечення прав інвалідів та вузькоспеціалізовані акти, такі як: Закон України № 5067-VI «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 р.², Закон України № 103/98-ВР «Про професійно-технічну освіту» від 10 лютого 1998 р.³, Закон України № 1841-III «Про позашкільну освіту» від 22 червня 2000 р.⁴, Закон України № 1556-VII «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р.⁵, Закон України № 3483-IV «Про внесення змін до деяких законів України щодо реалізації інвалідами права на трудову зайнятість» від 23 лютого 2006 р.⁶, Закон України № 1533-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 р.⁷, Закон України № 2960-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо професійної і трудової реабілітації інвалідів» від 6 жовтня 2005 р.⁸, Закон

¹ Про заходи щодо фізкультурно-спортивної реабілітації інвалідів та підтримки паралімпійського і дефлімпійського руху в Україні [Текст] : Указ Президента України від 6 квіт. 2006 р. № 290/2006 // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 15. – Ст. 1075.

² Про зайнятість населення [Текст] : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5067-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2013. – № 24. – Ст. 243.

³ Про професійно-технічну освіту [Текст] : Закон України від 10 лют. 1998 р. № 103/98-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1998. – № 32. – Ст. 215.

⁴ Про позашкільну освіту [Текст] : Закон України від 22 черв. 2000 р. № 1841-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 46. – Ст. 393.

⁵ Про вищу освіту [Текст] : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII // Відом. Верхов. Ради України. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004.

⁶ Про внесення змін до деяких законів України щодо реалізації інвалідами права на трудову зайнятість [Текст] : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3483-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 32. – Ст. 271.

⁷ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття [Текст] : Закон України від 2 берез. 2000 р. № 1533-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 22. – Ст. 171.

⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо професійної і трудової реабілітації інвалідів [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2960-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 35.

України № 2694-ХІІ «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р.¹, Постанова КМУ № 1010 «Про затвердження Порядку надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування для підприємств та організацій громадських організацій інвалідів» від 8 серпня 2007 р.², Постанова КМУ № 1066 «Про витрати, спрямовані на соціально-трудова та медичну реабілітацію працюючих інвалідів» від 29 грудня 1995 р.³ тощо.

Не менш важливою сферою, яка відіграє значну роль у життєдіяльності людей з інвалідністю, є сфера соціального захисту, соціально-побутового та матеріального забезпечення, і забезпечення доступу до соціальної інфраструктури. Ця сфера охоплює досить велике коло відносин та регулюється великою кількістю нормативно-правових актів, таких як: Закон України № 966-IV «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 р.⁴, Закон України № 1489-III «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р.⁵, Закон України № 1727-IV «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» від 18 травня 2004 р.⁶, Закон України № 1788-ХІІ «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 р.⁷, Закон України

¹ Про охорону праці [Текст] : Закон України від 14 жовт. 1992 р. № 2694-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 49. – Ст. 668.

² Про затвердження Порядку надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування для підприємств та організацій громадських організацій інвалідів [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 8 серп. 2007 р. № 1010 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 60. – Ст. 2377.

³ Про витрати, спрямовані на соціально-трудова та медичну реабілітацію працюючих інвалідів [Електронний ресурс] : постанова Каб. Міністрів України від 29 груд. 1995 р. № 1066. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1066-95-%D0%BF>.

⁴ Про соціальні послуги [Текст] : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 966-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.

⁵ Про психіатричну допомогу [Текст] : Закон України від 22 лют. 2000 р. № 1489-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 19. – Ст. 143.

⁶ Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам [Текст] : Закон України від 18 трав. 2004 р. № 1727-IV // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 24. – Ст. 1579.

⁷ Про пенсійне забезпечення [Текст] : Закон України від 5 листоп. 1991 р. № 1788-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 3. – Ст. 10.

№ 2262-ХІІ «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 р.¹, Закон України № 4213-VI «Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інвалідів» від 22 грудня 2011 р.², Закон України № 3551-ХІІ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 р.³, Закон України № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23 вересня 1999 р.⁴, Закон України № 966-XIV «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 р.⁵, Закон України № 2424-VI «Про внесення зміни до статті 38 Закону України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” щодо надання інвалідам першої та другої груп права на позачергове обслуговування» від 2 липня 2010 р.⁶, Закон України № 1760-VI «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення інвалідів автомобілями» від 15 грудня 2009 р.⁷, Постанова КМУ № 585 «Про затвердження

¹ Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб [Текст] : Закон України від 9 квіт. 1992 р. № 2262-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 29. – Ст. 399.

² Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інвалідів [Текст] : Закон України від 22 груд. 2011 р. № 4213-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2012. – № 31. – Ст. 381.

³ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту [Текст] : Закон України від 22 жовт. 1993 р. № 3551-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 45. – Ст. 425.

⁴ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності [Текст] : Закон України від 23 верес. 1999 р. № 1105-XIV // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 46. – Ст. 403.

⁵ Про прожитковий мінімум [Текст] : Закон України від 15 липня 1999 р. № 966-XIV // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 38. – Ст. 348.

⁶ Про внесення зміни до статті 38 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» щодо надання інвалідам першої та другої груп права на позачергове обслуговування [Текст] : Закон України від 2 лип. 2010 р. № 2424-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 46. – Ст. 535.

⁷ Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення інвалідів автомобілями [Текст] : Закон України від 15 груд. 2009 р. № 1760-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 8. – Ст. 62.

Порядку надання пільг інвалідам, членам їх сімей, законним представникам інвалідів (дітей-інвалідів), підприємствам, установам, організаціям громадських організацій інвалідів та сфери соціального захисту населення на безоплатне паркування і зберігання транспортних засобів» від 25 травня 2011 р.¹, наказ Міністерства соціальної політики України №28 «Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах» від 20 січня 2014 р.², наказ Міністерства соціальної політики України №510 «Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства соціальної політики України, Державної служби з питань інвалідів та ветеранів України, Фонду соціального захисту інвалідів і промислового об'єднання „Укрпротез” із забезпечення інвалідів, дітей-інвалідів, інших осіб технічними та іншими засобами реабілітації» від 20 серпня 2012 р.³, тощо.

Можлива також класифікація нормативно-правових актів з урахуванням особливостей окремих груп осіб, визнаних інвалідами. В Україні статус інваліда може призначатися з різноманітних причин і різним особам залежно від їх індивідуальних рис. Якщо класифікувати такі акти за цим критерієм, можна виокремити ті, що регламентують відносини, суб'єктами яких є діти-інваліди, інваліди дитинства, інваліди війни, інваліди, які отримали цей статус унаслідок Чорнобильської катастрофи, професійного захворювання або травми.

¹ Про затвердження Порядку надання пільг інвалідам, членам їх сімей, законним представникам інвалідів (дітей-інвалідів), підприємствам, установам, організаціям громадських організацій інвалідів та сфери соціального захисту населення на безоплатне паркування і зберігання транспортних засобів [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 25 трав. 2011 р. №585 // Офіц. вісн. України. – 2011. – №42. – Ст. 1718.

² Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах [Текст] : наказ Мінсоцполітики України від 20 січ. 2014 р. №28 // Офіц. вісн. України. – 2014. – №16. – Ст. 499.

³ Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства соціальної політики України, Державної служби з питань інвалідів та ветеранів України, Фонду соціального захисту інвалідів і промислового об'єднання «Укрпротез» із забезпечення інвалідів, дітей-інвалідів, інших осіб технічними та іншими засобами реабілітації [Текст] : наказ Міністерства соціальної політики України від 20 серп. 2012 р. №510 // Офіц. вісн. України. – 2012. – №73. – Ст. 2966.

Із позицій особливостей процедурного забезпечення прав і свобод інвалідів доцільно виділити групи нормативно-правових актів: а) що регламентують питання отримання статусу інваліда; б) що пов'язані з особливостями реалізації прав, свобод, законних інтересів та обов'язків осіб з інвалідністю; в) що регламентують організацію діяльності відповідних суб'єктів у сфері забезпечення прав інвалідів.

До основних нормативно-правових актів, що регламентують відносини при призначенні статусу інваліда є постанови Кабінету Міністрів України №917 «Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям» від 21 листопада 2013 р. і №1317 «Про Питання медико-соціальної експертизи» від 13 грудня 2009 р.¹ В останній постанові затверджуються «Положення про медико-соціальну експертизу» та «Положення про порядок, умови та критерії встановлення інвалідності», що, у свою чергу, містять у собі: положення щодо процедури проведення медико-соціальної експертизи хворим, що досягли повноліття, потерпілим від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, інвалідам; положення, які регламентують порядок, умови та критерії встановлення інвалідності; положення організаційного характеру стосовно діяльності медико-соціальних комісій, їх права і обов'язки та врегульовують інші важливі питання в цій сфері.

Також до нормативно-правових актів, що належать до групи, яка регламентує питання отримання статусу інваліда, можна віднести: Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», наказ МОЗ України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи №166/129 «Про удосконалення системи експертизи по встановленню причинного зв'язку хвороб, інвалідності і смерті з дією іонізуючого випромінювання та інших шкідливих чинників внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС» від 30 травня 1997 р.², постанова КМУ

¹ Про Питання медико-соціальної експертизи [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 13 груд. 2009 р. №1317 // Офіц. вісн. України. – 2009. – №95. – Ст. 3265.

² Про удосконалення системи експертизи по встановленню причинного зв'язку хвороб, інвалідності і смерті з дією іонізуючого випромінювання та інших шкідливих чинників внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС [Текст] : наказ МОЗ України,

№ 1662 «Про затвердження переліку професійних захворювань» від 8 листопада 2000 р.¹, наказ Міністра оборони України № 402 «Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України» від 14 серпня 2008 р.², наказ МОЗ України № 561 «Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності» від 5 вересня 2011 р.³, наказ МОЗ України № 420 «Про затвердження Порядку та Критеріїв встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків» від 5 червня 2012 р.⁴, наказ Служби зовнішньої розвідки України № 167 «Про затвердження Положення про Лікарсько-консультативну комісію Медичного центру Служби зовнішньої розвідки України» від 3 липня 2013 р.⁵, постанова КМУ № 917 «Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям» від 21 листопада 2013 р.⁶

До групи нормативно-правових актів, що регламентують питання організації діяльності у сфері забезпечення прав інвалідів можуть

МНС України від 30 трав. 1997 р. № 166/129 // Офіц. вісн. України. – 1997. – № 44. – С. 46.

¹ Про затвердження переліку професійних захворювань [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 8 листоп. 2000 р. № 1662 // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 45. – Ст. 1940.

² Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України [Текст] : наказ міністра оборони України від 14 серп. 2008 р. № 402 // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 89. – Ст. 2996.

³ Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності [Текст] : наказ МОЗ України від 5 верес. 2011 р. № 561 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 91. – Ст. 3319.

⁴ Про затвердження Порядку та Критеріїв встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків [Текст] : наказ МОЗ України від 5 черв. 2012 р. № 420 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 71. – Ст. 2887.

⁵ Про затвердження Положення про Лікарсько-консультативну комісію Медичного центру Служби зовнішньої розвідки України [Текст] : наказ Служби зовнішньої розвідки України від 3 лип. 2013 р. № 167 // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 67. – Ст. 2455.

⁶ Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 21 листоп. 2013 р. № 917 // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 100. – Ст. 3666.

належати: наказ МОЗ № 577 «Про затвердження форм первинної облікової документації, що використовується в медико-соціальних експертних комісіях» від 30 липня 2012 р.¹, Указ Президента України № 397/2011 «Про Положення про Державну службу з питань інвалідів та ветеранів України» від 6 квітня 2011 р.², Інструкція МОЗ України № 378 «Інструкція щодо заповнення форми звітності № 14 «Звіт про причини інвалідності, показання до медичної, професійної і соціальної реабілітації за 20__ рік» від 10 липня 2007 р.³, наказ МОЗ України № 623 «Про затвердження форм індивідуальної програми реабілітації інваліда, дитини-інваліда та Порядку їх складання» від 8 жовтня 2007 р.⁴, Інструкція МОЗ України № 577 «Інструкція щодо заповнення форми первинної облікової документації № 160-4/о «Журнал контролю виконання індивідуальних програм реабілітації інвалідів» від 30 липня 2012 р.⁵, Наказ Міністерства соціальної політики України № 186 «Про затвердження Типового положення про сервісний центр із забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації та технічного обслуговування цих засобів» від 19 травня 2011 р.⁶, наказ Міністерства соціальної політики України № 505 «Про затвер-

¹ Про затвердження форм первинної облікової документації, що використовується в медико-соціальних експертних комісіях [Текст] : наказ МОЗ України від 30 лип. 2012 р. № 577 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 77. – Ст. 3135.

² Про Положення про Державну службу [Текст] : Указ Президента України від 6 квіт. 2011 р. № 397/2011 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 29. – Ст. 1232.

³ Інструкція щодо заповнення форми звітності № 14 «Звіт про причини інвалідності, показання до медичної, професійної і соціальної реабілітації за 20__ рік» [Текст] : Інструкція М-ва охорони здоров'я України від 10 лип. 2007 р. № 378 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 67. – Ст. 259.

⁴ Про затвердження форм індивідуальної програми реабілітації інваліда, дитини-інваліда та Порядку їх складання [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України від 8 жовт. 2007 р. № 623 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 80. – Ст. 2996.

⁵ Інструкція щодо заповнення форми первинної облікової документації № 160-4/о «Журнал контролю виконання індивідуальних програм реабілітації інвалідів» [Текст] : Інструкція М-ва охорони здоров'я України від 30 лип. 2012 р. № 577 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 77. – Ст. 3135.

⁶ Про затвердження Типового положення про сервісний центр із забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації та технічного обслуговування цих засобів [Текст] : наказ М-ва соц. політики України від 19 трав. 2011 р. № 186 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 45. – Ст. 187.

дження Типового положення про центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів» від 15 серпня 2013 р.¹, наказ Міністерства соціальної політики України № 170 «Про затвердження форм документів щодо отримання інвалідами та дітьми-інвалідами реабілітаційних послуг у реабілітаційних установах» від 1 квітня 2014 р.², тощо.

Питання реалізації прав, свобод, законних інтересів та обов'язків осіб з обмеженими можливостями певною мірою охоплюються значною кількістю нормативно-правових актів, які регулюють відносини в цій сфері. Важливо зазначити й те, що регулювання цих питань відбувається як конкретними нормативними документами в цілому, так і окремими нормами, що містяться у нормативно-правових актах чинного законодавства.

Якщо вести мову про адміністративно-правове регулювання в досліджуваній сфері, слід наголосити, що воно охоплює досить велике коло питань, пов'язаних із наданням статусу інваліда, реалізацією й захистом прав, свобод і законних інтересів осіб з інвалідністю із задоволенням певних потреб для здійснення останніми необхідних для їх життєдіяльності функцій. Окрім цього, адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів здійснюється великою кількістю суб'єктів, що мають різнорідні повноваження.

Відповідно до ст. 92 Конституції засади регулювання у сфері охорони здоров'я, регулювання праці, зайнятості й соціального захисту встановлюються виключно законами, прийнятими Верховною Радою України³. Робота народних депутатів у комітетах теж є одним із напрямів діяльності парламенту. Так, на підставі постанови Верховної Ради України «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання» від 4 грудня

¹ Про затвердження Типового положення про центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів [Текст] : наказ М-ва соц. політики України від 15 серп. 2013 р. № 505 // *Офіц. вісн. України.* – 2013. – № 70. – Ст. 259.

² Про затвердження форм документів щодо отримання інвалідами та дітьми-інвалідами реабілітаційних послуг у реабілітаційних установах [Текст] : наказ М-ва соц. політики України від 1 квіт. 2014 р. № 170 // *Офіц. вісн. України.* – 2014. – № 34. – Ст. 922.

³ Конституція України [Текст] : прийнята на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. // *Відом. Верхов. Ради України.* – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2014 р. № 22-VIII¹ в парламенті сформовано й діє Комітет у справах ветеранів, учасників бойових дій, учасників антитерористичної операції та людей з інвалідністю.

Суб'єктом забезпечення прав інвалідів є Президент України, який за Конституцією є гарантом дотримання її норм, прав та свобод людини і громадянина, а також відповідно до ст. 106 Основного Закону створює консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи та служби², зокрема, інститут Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю.

Значна роль в адміністративно-правовому регулюванні у сфері забезпечення прав людей з інвалідністю відводиться органам виконавчої влади й органам місцевого самоврядування. У Законі України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» закріплено, що державне управління з питань забезпечення прав таких людей та їх соціальної захищеності здійснюється в межах повноважень центральними й місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування. Усі ці органи за участю громадських організацій інвалідів у межах своїх повноважень розробляють і координують довгострокові й короткострокові програми з реалізації державної політики щодо інвалідів, контролюють їх виконання, сприяють розвитку міжнародного співробітництва з питань, що стосуються інвалідів³.

Важливе місце серед суб'єктів адміністративно-правового регулювання в розглядуваній сфері посідають громадські організації та спілки. Вони створюються з метою: а) забезпечення рівних прав і можливостей інвалідів та їх соціального захисту; б) виявлення й усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб, у тому числі й у плані їх доступу нарівні з ін-

¹ Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання [Текст] : Постанова Верхов. Ради України від 4 груд. 2014 р. № 22-VIII // Відом. Верхов. Ради України. – 2015. – № 1. – Ст. 10.

² Конституція України [Текст] : прийнята на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

³ Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-XII // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.

шими громадянами до об'єктів фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів таких осіб — до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту; в) надання їм соціальних послуг; г) залучення до суспільної діяльності; д) здійснення громадського контролю за дотриманням прав інвалідів; е) представництва їх інтересів; є) та усунення будь-яких проявів дискримінації щодо них; ж) забезпечення їх права користуватися пільгами і преференціями, передбаченими законодавством¹.

Проаналізувавши загальну ситуацію, що складається в Україні щодо забезпечення прав інвалідів, можемо стверджувати, що значна кількість суб'єктів адміністративно-правового регулювання у цій сфері не спроможна гарантувати ефективність такого забезпечення в силу того, що названі органи здійснюють свою діяльність певною мірою відокремлено один від одного. Отже, для ефективного адміністративно-правового регулювання в розглядуваній сфері необхідно перш за все здійснити певні координаційні роботи між усіма цими суб'єктами.

При характеристиці сучасного стану адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів обов'язково потрібно звернути увагу на такі важливі моменти. Насамперед треба відмітити, що зарубіжний досвід і міжнародні стандарти займають досить чільне місце у формуванні вітчизняної державної політики й законодавства у цій сфері, як і вплив положень зарубіжного законодавства, здійснюваний щодо регламентації питань, що відповідають основним засадам у сфері забезпечення прав інвалідів, підвищенню ефективності правового регулювання й адаптації міжнародно-правових стандартів до національних у досліджуваній сфері.

Акцентуємо увагу на тому, що адміністративно-правовому регулюванню у сфері забезпечення прав інвалідів притаманна наявність великої кількості підзаконних нормативно-правових актів, що відчутно ускладнює правозастосовну практику й певною мірою нега-

¹ Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-ХІІ // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.

тивно впливає на рівень правової захищеності й інформаційного забезпечення таких осіб. Очевидним є те, що для вдосконалення правового регулювання в цій царині існуюче широке коло підзаконних нормативно-правових актів можна було б узагальнити в закони або систематизувати у певному кодифікованому акті, Кодексі соціального забезпечення. До речі, Європейський кодекс соціального забезпечення (прийнятий 16 квітня 1964 р.)¹ був ратифікований досить великою кількістю країн. Він містить важливі положення щодо допомоги по інвалідності, тому доцільність адаптації українського законодавства до такого роду нормативно-правового акта не викликає сумнівів. Вважаємо, що одним із перспективних напрямів удосконалення правового регулювання сфери забезпечення прав інвалідів може бути ратифікація цього Європейського кодексу. Безумовно, своє бачення й міркування мають висловити фахівці в цій царині. Але зазначимо, що регламентація правової захищеності інвалідів в окремому розділі такого акта, з урахуванням відповідних адміністративно-правових аспектів може принести вагомі позитивні зміни у становище людей з інвалідністю в Україні.

Ще одним не менш важливим напрямом удосконалення адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів є врегулювання питань, пов'язаних з інформаційним забезпеченням останніх та осіб, які в силу певних фізичних або психічних стійких розладів організму можуть отримати статус інваліда, про надані їм державою права і свободи та покладені на них обов'язки й відповідальність. Цей напрям відіграє досить вагомую роль у забезпеченні прав інвалідів потрібними довідковими матеріалами. Це питання є в Україні досить гострим, а тому вимагає вирішення шляхом удосконалення взагалі нормативної бази щодо інформування населення. Ось чому ми підтримуємо думку Р. О. Павлюкова про потребу видання офіційного збірника «Соціально-правовий захист інвалідів в Україні», структура якого повинна віддзеркалювати основні рівні й

¹ Європейський кодекс соціального забезпечення [Електронний ресурс] : [прийнятий 16 квіт. 1964 р.] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_329 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

напрями соціально-правового захисту людей з інвалідністю, а також пропозицію про прийняття Соціального кодексу, який дозволить полегшити правозастосовну діяльність у цій сфері, забезпечить рівність усіх громадян і більш ефективний вплив на правове регулювання соціально забезпечувальних відносин за участю інвалідів¹.

Варто також звернути особливу увагу на рівень правового регулювання щодо запобігання інвалідності, який у вітчизняному законодавстві знаходиться у неналежному стані порівняно із зарубіжним. На нашу думку, це питання має привернути увагу законодавця, який при його вирішенні повинен віддати пріоритет удосконаленню правового регулювання у сфері охорони праці, здоров'я й реабілітації інвалідів, що, у свою чергу, допоможе не тільки підвищити ефективність дієвості державних програм у цій сфері, а й зберегти здоров'я кожній окремій людині й населенню країни взагалі.

2.3. Міжнародні стандарти і досвід забезпечення прав інвалідів та їх значення для України

На становлення системи забезпечення прав інвалідів в Україні великий вплив здійснили прийняті значною кількістю організацій міжнародні нормативні документи, що мають як обов'язковий, так і рекомендаційний характер. Спираючись на певні акти, що містять у собі права інвалідів і принципи забезпечення їх прав на міжнародному рівні, світова спільнота звертає увагу на необхідність належного забезпечення прав людей з інвалідністю, їх недискримінації, поваги до їх особливостей та ефективного залучення осіб з вадами здоров'я до суспільного середовища.

Розглядаючи міжнародні нормативні документи, на яких ґрунтується забезпечення прав інвалідів не тільки в Україні, а й в усьому світі, слід звернутися до Загальної декларації прав людини, прийнятої

¹ Павлюков, Р. О. Соціально-правовий захист інвалідів в Україні [Текст] : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.05 / Р. О. Павлюков ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2009. – С. 8.

Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., у ст. 25 якої закріплено, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд і необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини¹.

До міжнародних правових документів, що стали основоположними у формуванні нормативної бази у сфері забезпечення прав інвалідів, треба віднести прийняті Радою Європи Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (1950) і Європейську соціальну хартію (1961), у яких чітко визначено права інвалідів на професійне навчання, перекваліфікацію, соціальну реадaptaцію, професійну орієнтацію й підготовку, соціальне забезпечення та ін.²

Офіційним документом, який містить визначення «соціальне забезпечення», є Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, ухвалений ГА ООН 16 грудня 1966 р., згідно з яким «держави, які беруть участь у цьому Пакті, визначають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування», невід'ємною частиною яких є забезпечення інвалідів і страхування на випадок інвалідності³.

Названі документи послужили фундаментом для прийняття інших міжнародних нормативно-правових актів, що закріпили принципи забезпечення прав інвалідів, їх основні права та свободи і стали загальноновизнаними в більшості країн світу. У 1971 р. ООН прийняла Декларацію про права інвалідів, що була заснована на принципах

¹ Загальна декларація прав людини [Текст] : декларація Організації Об'єднаних Націй від 10 груд. 1948 р. // Офіц. вісн. України. – 2008. – №93. – Ст. 3103.

² Європейська соціальна хартія [Електронний ресурс] : від 18 жовт. 1961 р. № ETS № 35 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_300 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

³ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [Електронний ресурс] : від 16 груд. 1966 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

Загальної декларації прав людини, міжнародних пактів про права людини, Декларації прав дитини й Декларації про права розумово відсталих осіб від 20 грудня 1971 р., а також на нормах соціального прогресу, вже проголошених в установчих актах, конвенціях, рекомендаціях і резолюціях МОП, ООН, ВООЗ, Дитячого фонду ООН та інших заінтересованих організацій¹. У Декларації про права інвалідів закріплено чітке тлумачення терміна «інвалід», зазначено, що всі без винятку інваліди мають право користуватись усіма наданими їм правами незалежно від статі, кольору шкіри, вірування та інших особливостей.

Резолюцією (37/52) від 3 грудня 1982 р. ГА ООН прийняла Всесвітню програму дій щодо інвалідів. У багатьох країнах передумовами для досягнення цілей цієї Програми служить їх економічний і соціальний розвиток, розширення послуг, що надаються всьому населенню в гуманітарній царині, перерозподіл коштів і доходів і покращення рівня життя. Необхідно докладати певні зусилля для запобігання масової інвалідності людей, а тому на всіх рівнях слід вживати заходів для зміцнення міжнародного миру й безпеки². Важливість цієї Програми складно переоцінити в основному через те, що велику увагу в ній присвячено запобігання інвалідності, хоча, варто зауважити, на момент прийняття вона була рекомендаційною.

Свій внесок у забезпечення прав осіб з обмеженими можливостями щодо їх професійної реабілітації й зайнятості зробила МОП. У 1983 р. прийнято Конвенцію про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів, де зазначено, що кожний член МОП відповідно до своїх національних умов, практики й можливостей розробляє, здійснює й періодично переглядає національну політику в галузі професійної реабілітації й зайнятості інвалідів. Ця політика, спрямована

¹ Декларация о правах инвалидов [Електронний ресурс] : (9 дек. 1975 г.) // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_117 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Всемирная программа действий в отношении инвалидов [Електронний ресурс] : (3 дек. 1982 г.) // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_427/page (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

на забезпечення поширення відповідних заходів з професійної реабілітації, поширювалась на всі категорії інвалідів, на сприяння можливостям зайнятості інвалідів на відкритому ринку праці, на вжиття спеціальних позитивних заходів, спрямованих на забезпечення дійсної рівності можливостей і ставлення до працюючих інвалідів та інших працівників¹. Важливо підкреслити, що кожна країна залежно від її особливостей має змогу самостійно розробляти і провадити політику у сфері професійної реабілітації й зайнятості населення, але в той же час вона повинна дотримуватися зазначених вище принципів і запобігати дискримінації осіб з інвалідністю.

Поряд із документами, що мають для сторін певний обов'язковий характер, міжнародною спільнотою також видаються рекомендаційні документи, що мають за мету досягнення одностайного розуміння державами цілей і принципів здійснення ефективної державної політики у сфері забезпечення прав інвалідів. Наприклад, РЄ й Комітетом міністрів РЄ 9 квітня 1992 р. прийнято Рекомендацію Комітету міністрів державам-членам про послідовну політику стосовно інвалідів².

Відмітимо, що упродовж багатьох років політика щодо інвалідів змінювалась: вона пройшла шлях від звичайного догляду за інвалідами у відповідних установах до отримання освіти дітьми-інвалідами й реабілітації осіб, які стали інвалідами вже у зрілому віці. Завдяки освіті й реабілітації ці люди стали активніше виступати за подальший розвиток політики щодо них. Політика країн щодо інвалідів, що має місце на сьогодні, — результат розвитку суспільства протягом останніх 200 років. У багатьох аспектах вона є відбиттям загальних умов життя й соціально-економічної політики, що провадиться. Інвалідність має низку характерних для неї рис, які вплинули на умови

¹ Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів [Електронний ресурс] : від 20 черв. 1983 р. № 159 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_065 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Рекомендація Комітету міністрів державам-членам про послідовну політику стосовно інвалідів [Електронний ресурс] : від 9 квіт. 1992 р. № R(92)6 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_128 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

життя інвалідів¹, що зазначено у Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів, прийнятих у Резолюції 48/96 ГА ООН від 20 грудня 1993 р.

З урахуванням Всесвітньої програми дій щодо інвалідів, прийнятої ГА ООН 3 грудня 1982 р., Стандартних правил забезпечення рівних можливостей для інвалідів, прийнятих ГА ООН 20 грудня 1993 р. та інших міжнародно-правових документів з проблем інвалідності 12 квітня 1996 р. була прийнята Угода про співробітництво у розв'язанні проблем інвалідності та інвалідів². Згідно із цією Угодою сторони, які її уклали, провадять узгоджену діяльність у вирішенні проблем інвалідності й інвалідів за такими напрямками:

- озроблення загальних (узгоджених) нормативів, що забезпечують формування середовища життєдіяльності, доступного для інвалідів;
- розроблення міждержавних стандартів технічних засобів реабілітації інвалідів і проведення науково-дослідних робіт;
- участь у розробці методологічних засад удосконалення статистики інвалідності, єдиних (погоджених) форм і показників державної звітності з проблем інвалідності та інвалідів;
- організація підготовки й підвищення кваліфікації фахівців, які займаються проблемами інвалідності та інвалідів³.

Для формування нормативно-правової бази, що регулює відносини у сфері забезпечення прав інвалідів в Україні важливе значення мають документи, прийняті міжнародними організаціями. Так, МОП прийняла низку правових актів, спрямованих на забезпечення прав інвалідів, а саме: Конвенцію про обов'язкове страхування по інвалідності працівників промислових та торговельних підприємств, осіб

¹ Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов [Електронний ресурс] : [Резолюция 48/96 Ген. Ассамблеи ООН от 20 декаб. 1993 г.] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_306 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Соглашение о сотрудничестве в решении проблем инвалидности и инвалидов [Електронний ресурс] : (Москва, 12 апр. 1996 г.) // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_881 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

³ Там само.

вільних професій, надомників і домашніх служників від 29 червня 1933 р.¹; Конвенцію про обов'язкове страхування на випадок інвалідності працівників у сільському господарстві від 29 червня 1933 р.²; Конвенцію про запровадження міжнародної системи співробітництва у збереженні прав мігрантів на пенсію по інвалідності, старості та на випадок втрати годувальника від 22 червня 1935 р.³; Конвенцію про допомогу по інвалідності, по старості й у зв'язку з втратою годувальника від 29 червня 1967 р.⁴ Ці міжнародно-правові документи значно вплинули на формування національного законодавства України й зараз становлять частину чинної нормативно-правової бази країни у сфері забезпечення прав інвалідів. Метою утвореної в 1946 р. ВООЗ є досягнення всіма народами якомога вищого рівня здоров'я населення світу⁵. Діяльність цієї організації спрямована на поліпшення системи охорони здоров'я в країнах, на вдосконалення міжнародних стандартів у зазначеній сфері взагалі й у сфері забезпечення прав інвалідів зокрема.

¹ Конвенція про обов'язкове страхування по інвалідності працівників промислових та торговельних підприємств, осіб вільних професій, надомників і домашніх служників [Електронний ресурс] : від 29 черв. 1933 р. № 37 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_201 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Конвенція про обов'язкове страхування на випадок інвалідності працівників у сільському господарстві [Електронний ресурс] : від 29 черв. 1933 р. № 38 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_202 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

³ Конвенція про запровадження міжнародної системи співробітництва у збереженні прав мігрантів на пенсію по інвалідності, старості та на випадок втрати годувальника [Електронний ресурс] : від 22 черв. 1935 р. № 48 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_153 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

⁴ Конвенція про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника [Електронний ресурс] : від 29 черв. 1967 р. № 128 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_326 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

⁵ Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я [Електронний ресурс] : від 22 лип. 1946 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_599?nreg=995_599&find=1&text=%E8%ED%E2%E0%EB%E8%E4&x=6&y=7 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

Співпраця органів виконавчої влади України з міжнародними організаціями сприяла укладенню між ними певних документів, які формують політику держави в розглядуваній царині. Так, 1 грудня 2000 р. було укладено Угоду про співробітництво щодо сприяння розвитку професійної реабілітації та зайнятості інвалідів в Україні між Міністерством праці та соціальної політики України, МОП, Підприємством професійного сприяння (Berufsforderungswerk, GmbH, Heidelberg), Професійно-навчальним реабілітаційним центром (BFI-BBRZ-Linz), мета якої — сприяння розвитку мережі центрів професійної, медичної й соціальної реабілітації інвалідів в Україні й підготовчій роботі з реалізації проекту МОП «Створення Національного центру реабілітації інвалідів в Україні», надання допомоги в запровадженні у професійно-реабілітаційних закладах системи Міністерства сучасних реабілітаційних методик, спрямованих на досягнення інвалідами як фізичної, так і психологічної незалежності, інтеграції в суспільство та ін.¹ Для досягнення Україною міжнародних стандартів у галузі соціального захисту, освіти й реабілітації дітей з інвалідністю 27 травня 2003 р. підписано Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством праці та соціальної політики України та Представництвом Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні у сфері соціальної політики щодо дітей з інвалідністю². Так права і свободи інвалідів щороку набували все більшого обсягу шляхом удосконалення програм у цій сфері й більш поглибленого вивчення проблем осіб з інвалідністю.

¹ Угода про співробітництво щодо сприяння розвитку професійної реабілітації та зайнятості інвалідів в Україні між Міністерством праці та соціальної політики України, Міжнародною організацією праці, Підприємством професійного сприяння (Berufsforderungswerk, GmbH, Heidelberg), Професійно-навчальним реабілітаційним центром (BFI-BBRZ-Linz) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_391 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством праці та соціальної політики України та Представництвом Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні у сфері соціальної політики щодо дітей з інвалідністю [Електронний ресурс] : від 27 трав. 2003 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_c77 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

Для покращення становища осіб з обмеженими фізичними можливостями у грудні 2006 р. Спеціальний комітет ООН розробив і затвердив Конвенцію про права інвалідів. Ця Конвенція й Факультативний протокол до неї ратифіковані Верховною Радою України, а саме Законом України № 1767-VI «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї» від 16 грудня 2009 р.¹ Як справедливо зазначає В. С. Маринець, зазначена Конвенція становить основний міжнародний документ, що кидає виклик старим соціальним установкам і визначає кардинальні зміни в існуючих підходах до інвалідності. У ній уже не загострюється увага на так званій «неправильності» людини, коли в порушенні здоров'я прочитується її неповноцінність або вада. Навпаки, проблема інвалідності в Конвенції розглядається як «патологія суспільства», оскільки воно нездатне охопити всіх без винятку і ввібрати в себе індивідуальні відмінності. Змінитися потрібно суспільству, а не окремій людині, тому Конвенція для таких змін стала «дорожньою» мапою й послужила відправною точкою тих правових процесів і дій, які зараз лежать у підґрунті розв'язання проблеми вільного доступу осіб з обмеженими фізичними можливостями до своїх фундаментальних політичних, соціальних, економічних і культурних прав².

У ст. 1 Конвенції про права інвалідів зазначено, що її мета полягає в заохоченні, захисті й забезпеченні повного й рівного здійснення всіма інвалідами всіх прав людини й основоположних свобод, а також у повазі суспільства до їх гідності. Принципами цього документа є: а) повага до властивої людині гідності, її особистої самостійності, незалежності, зокрема, свободи робити власний вибір; б) недискримінація; в) повне й ефективно залучення і включення інвалідів у суспільство; г) повага до особливостей інвалідів і прийняття їх як компонента людської різноманітності й частини людства; д) рівність

¹ Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї [Текст] : Закон України від 16 груд. 2009 р. № 1767-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 9. – Ст. 77.

² Маринець, В. С. Конвенція ООН про права інвалідів та її вплив на українське законодавство у сфері соціального захисту осіб з порушенням слуху [Текст] / В. С. Маринець // Держава і право : зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 56. – С. 504.

можливостей; е) доступність; є) повага до здібностей дітей-інвалідів, які треба розвивати, й повага до права дітей-інвалідів зберігати свою індивідуальність¹.

Викладене дозволяє виокремити систему міжнародних документів, які містять у собі міжнародні стандарти у сфері забезпечення прав інвалідів. До першої її групи слід віднести всесвітні міжнародні акти з прав людини, а саме: Загальну декларацію прав людини (1948); Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (1950); Європейську соціальну хартію (1961); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966).

Другу групу утворюють загальні міжнародні документи про права інвалідів, до яких можна віднести: Конвенцію про права інвалідів (2006); Декларацію про права інвалідів (1948); Всесвітню програму дій щодо інвалідів (1982); Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993); Угоду про співробітництво у розв'язанні проблем інвалідності та інвалідів (1996).

Третю групу складають акти про права інвалідів у різних сферах життєдіяльності, прийняті міжнародними організаціями, серед яких треба визначити Конвенцію про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів (1983) й Конвенцію про допомогу по інвалідності, по старості й у зв'язку з втратою годувальника (1967).

Четверта група документів охоплює ті, що були прийняті в результаті співпраці національних державних органів і міжнародних організацій, наприклад, Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством праці та соціальної політики України та Представництвом Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні у сфері соціальної політики щодо дітей з інвалідністю (2003).

Отже, міжнародні нормативні документи відіграють вагомую роль у становленні національного законодавства у сфері забезпечення прав інвалідів, у вирішенні конкретних питань стосовно цієї категорії осіб. Часто наднаціональні нормативно-правові акти встановлюють стандарти політики в цій царині, що провадиться в кожній соціальній

¹ Конвенція про права інвалідів [Текст] : від 13 груд. 2006 р. // Офіц. вісн. України. – № 17. – Ст. 799.

державі. На досвіді більш розвинених країн має місце розроблення державних програм забезпечення прав інвалідів з урахуванням особливостей держави, її ресурсів і населення.

Необхідно зазначити, що у країнах світу понад мільярд людей живуть з будь-якою формою інвалідності, з яких майже 200 млн відчувають серйозні труднощі в життєдіяльності. У майбутньому інвалідність викликатиме все більшу заклопотаність, оскільки її поширеність збільшується, а інваліди стикаються з бар'єрами, що перешкоджають їх доступу до послуг, які для багатьох з нас є звичними, як-то: охорона здоров'я, освіта, зайнятість, транспорт, інформація. Як справедливо зазначають Маргарет Чен — Генеральний директор ВООЗ і Роберт Б. Зеллік — Президент Групи Всесвітнього банку, людство зобов'язано розширити права й можливості інвалідів, зруйнувати бар'єри, що заважають їм брати участь у житті спільнот, отримувати високоякісну освіту, знайти гідну роботу тощо¹.

На формування соціальної політики в Україні чинять свій вплив і країни пострадянського простору, особливо ті, з якими межує держава, зокрема, Російська Федерація. У матеріалах засідання «круглого столу» на тему «Реалізація соціального захисту інвалідів у Російській Федерації» зазначається, що вирішення проблеми інвалідності має ґрунтуватися на новій ідеології подолання інвалідності, створення дієвого механізму й ефективного інструмента її вирішення. Центральне місце в новій парадигмі інвалідності протягом останніх 10-ти років посіла соціальна модель інвалідності. Для формування правового поля державної підтримки інвалідів розроблені і введені в дію такі основоположні закони, як «Про соціальний захист інвалідів у Російській Федерації», «Про соціальне обслуговування громадян похилого віку й інвалідів», «Про соціальний захист громадян, які зазнали впливу радіації внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС», а також указ Президента Російської Федерації «Про заходи щодо забезпечення державної підтримки інвалідів». Важливі аспекти проб-

¹ Всемирный доклад об инвалидности, 2011 [Электронный ресурс] : резюме / Всемир. орг. здравоохранения, Всемир. банк // Всемирная организация здравоохранения. – Режим доступа: http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/summary_ru.pdf (дата звернення: 15.01.2016). – Заголовок з екрана.

леми інвалідності знайшли своє відбиття і в інших законодавчих актах Російської Федерації¹. Особлива увага цієї країни сьогодні зосереджується саме на соціальному аспекті інвалідності, який відчутно впливає на нормалізацію життєдіяльності осіб з обмеженими можливостями.

До 90-х рр. ХХ ст. політика, що мала місце щодо інвалідів, була переважно компенсаційною, коли її заходи зводилися до надання їм універсальних грошових виплат і послуг. Завдання щодо пристосування життєвого середовища до особливостей і потреб інвалідів тоді ще не формувалось². У Російській Федерації законодавчі умови для переходу на міжнародно порівняні критерії інвалідності з'явилися лише з прийняттям у 1995 р. Закону «Про соціальний захист інвалідів у Російській Федерації». Відбулося суттєве розширення критеріїв установлення інвалідності, оскільки раніше з усіх обмежень життєдіяльності бралася до уваги лише працездатність³.

Російська Федерація здолала великий шлях — від соціального забезпечення осіб, які мають обмежену працездатність, до діючої зараз державної соціальної політики, яка намагається нормалізувати життєдіяльність осіб з особливими потребами. Державна система забезпечення інвалідів законодавчо закріплена й функціонує в певних правових рамках, допомагаючи реалізовувати суб'єктам відповідних правовідносин свої права та обов'язки. Ця система становить багатопланове правове утворення. На вищому рівні воно складається із за-

¹ Социальная защита инвалидов в Российской Федерации [Электронный ресурс] : материалы к заседанию «круглого стола» на тему «Реализация социальной защиты инвалидов в Российской Федерации» (от 27.02.2003 г. № 380-Пр). – Режим доступа: <http://www.cgr.ru/pdfs/szif.pdf> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Социальная интеграция молодых инвалидов: основные подходы к анализу [Электронный ресурс] // Высшая школа экономики. Национальный исследовательский университет. – Режим доступа: <http://www.hse.ru/pubs/lib/data/access/ticket/13889358538cefb5f0b69fa85f27c3902f179c97d6/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B5%20%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D0%93%D0%BB%201.pdf> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

³ Социально-экономические аспекты инвалидности [Текст] : монография / под ред.: Ю. В. Михайлова, А. Е. Иванова. – М. : РИО ЦНИИОИЗ, 2006. – С. 83

конодавчо закріплених систем: а) фінансування забезпечення інвалідів; б) управління; в) матеріального забезпечення й соціального обслуговування людей з інвалідністю. Це комплексне міжгалузеве правове утворення, норми якого входять до різних галузевих правових систем, у тому числі й до адміністративної¹. Реалізація інвалідами своїх прав у Росії охоплює: звернення до правозахисників і профспілок, політичну участь, інші форми впливу на політику і практику ставлення до інвалідів, включаючи висунення законодавчих ініціатив, співпрацю з місцевими органами влади та ін.²

Розглянемо стан розвитку політики у сфері забезпечення прав інвалідів у Республіці Білорусь. За Основними напрямками соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на 2006–2015 роки головною метою соціального захисту є забезпечення підтримки інвалідів³. Провідними нормативно-правовими актами держави, якими впорядковуються й захищаються права інвалідів, є: закони «Про соціальний захист інвалідів в Республіці Білорусь» від 11 листопада 1991 р., «Про попередження інвалідності й реабілітацію інвалідів» від 17 жовтня 1994 р., «Про соціальне обслуговування» від 22 травня 2000 р. та ін.

Велика увага в цій країні приділяється дітям-інвалідам, постійно розробляються соціальні програми у сфері забезпечення прав дітей з обмеженими можливостями, створюються їх системи реабілітації, підвищується ефективність профілактики дитячої інвалідності, випускаються необхідні технічні вироби й засоби реабілітації, підготовляються спеціальні кадри, які працюють з дітьми, які мають фізичні

¹ Захаров, М. Л. Право социального обеспечения России [Текст] : учеб. / М. Л. Захаров, Э. Г. Тучкова. – 2-е изд., испр. и перераб. – М. : БЕК, 2002. – С. 34.

² Романов, П. В. Политика инвалидности. Социальное гражданство инвалидов в современной России [Текст] / П. В. Романов, Е. Р. Ярская-Смирнова. – Саратов : Науч. кн., 2006. – С. 13.

³ Национальный доклад о положении инвалидов в Республике Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&e&src=s&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CCwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fdisright.org%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fsource%2F07.10.2012%2Ffile_name187.doc&ei=1YTJU_r_9N8voYwPpoIHQAw&usq=AFQjCNHL59AVR56ij4XXKRHacHjC7ZDcRw&vm=bv.58187178,d.bGQ (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

або розумові обмеження, організовуються наукові дослідження з актуальних проблем дитячої інвалідності¹.

Законодавство Республіки Казахстан теж містить нормативні акти із захисту прав осіб з інвалідністю, а саме: закони: «Про соціальний захист інвалідів в Республіці Казахстан» від 13 квітня 2005 р.; «Про державні соціальні виплати по інвалідності, у випадку втрати годувальника та по віку в Республіці Казахстан» від 16 червня 1997 р.; «Про пільги й соціальний захист учасників, інвалідів Великої Вітчизняної війни та осіб, прирівняних до них» від 28 квітня 1995 р. та ін. Із 2002 р. є Програма реабілітації інвалідів на 2002–2005 роки, яка започаткувала ефективну реалізацію інвалідами своїх прав. Це дозволило підвищити якість їх життя, збільшити обсяг реабілітаційних заходів, забезпечити таких осіб технічними засобами реабілітації з урахуванням їх індивідуальних потреб, актуалізувало відновлення здібності інвалідів до побутової, суспільної і професійної діяльності, повною мірою здійснювати ними свої конституційні права і прискорити їх інтеграцію в суспільство².

Державне забезпечення інвалідів у цій країні має такі види: а) грошові виплати (пенсії, компенсації, матеріальна допомога тощо); б) натуральна допомога (медикаменти, продукти харчування, технічні засоби для інвалідів); в) пільги й послуги (утримання в будинках-інтернатах, обслуговування на дому тощо); г) компенсація додаткових витрат, пов'язаних з лікуванням, реабілітацією й оздоровленням інвалідів (у стаціонарі, амбулаторно, в санаторіях, будинках-інтернатах для інвалідів та ін.)³.

¹ Венгер, Ю. И. Основные направления социальной политики в Республике Беларусь [Електронний ресурс] / Ю. И. Венгер // Управление в социальных и экономических системах : материалы XIX междунар. науч.-практ. конф., г. Минск, 18 мая 2010 г. – Минск, 2010. – С. 340–341. – Режим доступа: http://media.miu.by/files/store/items/uses/xix/mim_uses_xix_11006.pdf (дата звернення: 15.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Музапарова, Л. М. Положение инвалидов в Казахстане: проблемы и пути социальной реабилитации [Електронний ресурс] / Л. М. Музапарова // Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан. – Режим доступа: <http://www.kisi.kz/img/docs/187.pdf> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

³ Жумагулов, Г. М. Право социального обеспечения [Текст] : учебник / Г. М. Жумагулов, А. Ахметов, Г. Ахметова. – Алматы : Нур-пресс, 2005. – С. 16.

Звернімо увагу на якісно новий характер діяльності й нормативні документи ЄС. Для багатьох держав світу вони стали основоположними зразками для проведення національної політики у сфері забезпечення прав інвалідів, яка європейською спільнотою визначається як один із пріоритетних напрямів формування реалізації державної політики. Майже всі порівняльні дослідження, які існуючі зараз щодо проведення політики стосовно інвалідів у Європі, вказують на те, що ситуація в країнах ЄС залежно від обізнаності органів, що приймають рішення, громадськості, ступеня навчання й обізнаності професіоналів у цій сфері й національних рівнів соціально-економічного розвитку. Якою б не була обговорювана в Раді Європи ця тема, її метою завжди є надання інвалідам гарантій, щоб вони мали можливість повноцінно користуватися своїми правами в повсякденному житті. Одним зі способів досягнення зазначеного є широке залучення інвалідів до життя соціуму. Інтеграція є невід'ємною частиною роботи щодо прийняття на європейському рівні моделі соціальної політики, яка відповідає основоположним принципам їх повноцінного й самостійного життя¹. Незалежно від того, в якій сфері провадиться політика щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю, закріплені основоположні принципи мають дотримуватися кожною державою, хоча вона й має свою специфіку в плані соціального, економічного, політичного й культурного рівня. У країнах ЄС постійно відбувається розвиток політики, спрямований на вдосконалення й поліпшення життєдіяльності осіб з особливими потребами й на ефективнішу їх інтеграцію в суспільство.

Радою Європи опрацьовано низку документів рекомендаційного характеру, які, незважаючи на відсутність елемента суворого виконання їх зобов'язань, спрямовують розвиток національної політики й законодавства у сферу захисту прав інвалідів. Резолюції, рекомендації, правила, плани дій та інші механізми реалізуються на добровільних засадах і служать орієнтирами в діяльності національних

¹ Модіне, М. Доступ инвалидов к социальным правам в Европе [Електронний ресурс] / М. Модіне. – Режим доступу: <http://www.ctnerhi.com.fr/ctnerhi/pagint/etudes/Russe.pdf> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

органів управління в різних країнах світу у цій царині¹. Водночас і кожна країна ЄС самостійно на національному рівні закріплює індивідуальні програми дій щодо осіб з інвалідністю.

Конституція Німеччини проголошує: «Ніхто не може бути обмежений унаслідок своєї інвалідності», надає всім громадянам «право на реабілітацію й інтеграцію в нормальне життя», зобов'язує законодавчу, виконавчу владу й судові органи як на федеральному рівні, так і на рівні громад, а також інші установи й організації суспільної влади використовувати всі можливості для введення інвалідів усіх груп, «наскільки це можливо, в нормальне життя». У Німеччині існує Кодекс соціального права, який, по суті, є керівним при визначенні політики й допомоги інвалідам. Основоположними його принципами є: а) надання всіх видів необхідної допомоги кожному інваліду або особі, якій загрожує інвалідність, незалежно від причини; б) інтеграція інвалідів у суспільство; в) втручання на ранній стадії інвалідності, коли повинні бути вжиті всі заходи для зменшення масштабів її наслідків; г) надання індивідуальної допомоги, орієнтованої на потреби конкретного інваліда². Цей Кодекс відіграє важливу роль у становленні національної політики і програм держави у сфері забезпечення прав інвалідів, надає їм змогу бути поінформованими про свої права. Взагалі в ньому закріплені всі основні принципи, на яких ґрунтується соціальна політика країни й забезпечення інвалідів, зокрема.

Досить показовою є практика забезпечення прав інвалідів у такій високорозвиненій державі Європи, як Швеція. У її Законі про охорону здоров'я є окрема глава, що зобов'язує муніципалітети надавати всі технічні засоби для інвалідів і необхідні консультації із цих питань. Велика увага приділяється кваліфікації фахівців, які працюють із такими людьми. Їм надається можливість проходити курси підвищення кваліфікації, вони завжди обізнані в юридичних тонкощах, у змінах

¹ Пинел, Х. Роль Совета Европы о защите прав инвалидов [Текст] : аналит. зап. / Х. Пинел. – М. : Барселона, 2008. – 43 с.

² Законодательство о правах инвалидов [Електронний ресурс] // Центр реабилитации инвалидов Изгелек. – Режим доступа: <http://www.invachelny.ru/doc/19.html> (дата звернення: 15.01.2016). – Заголовок з екрана.

правил і законодавства. Протягом останніх десятиліть у державі прийнято низку законів про працевлаштування і збереження робочих місць на ринку праці для інвалідів. Уряд стимулює роботодавців не наданням податкових пільг підприємствам, а виплатою індивідуальних дотацій на кожну працюючу людину з інвалідністю. Сам же інвалід отримує допомогу по інвалідності й заробітну плату¹. У Швеції, крім таких основних законів у цій сфері, як Закони «Про технічну підтримку та обслуговування інвалідів» від 27 травня 1993 р. та «Про інвалідність» від 9 червня 1994 р., приймається ще значна кількість постанов, як-от: «Про рівні виплати на підтримку й обслуговування інвалідів», «Про державні субсидії для інвалідів», «Про гарантії для деяких учнів-інвалідів у загальноосвітніх школах» та ін. Ця країна вирізняється високим рівнем медичного й соціального забезпечення інвалідів. Залучення до виховного, освітнього, реабілітаційного, лікувального та інших процесів великої чисельності таких висококваліфікованих спеціалістів, як трудотерапевти й фахівці з лікувальної гімнастики, притаманно не кожній розвиненій країні світу. Цей приклад соціального обслуговування повинен враховуватися кожною соціальною державою й використовуватися з огляду на національні особливості.

Цікавим видається досвід США в досліджуваній нами сфері, де права інвалідів закріплені в різних нормативних документах. До спеціалізованих нормативно-правових актів можна віднести Акти про інвалідів, про усунення архітектурних бар'єрів, про реабілітацію, про освіту дітей-інвалідів та ін. У країні функціонує Національна рада по інвалідах, що становить урядовий орган, члени якого призначаються президентом. До обов'язків Ради належить розгляд федеральної політики, законів і програм стосовно їх впливу на осіб з інвалідністю. Вона надає рекомендації президентові, Конгресу й Адміністрації реабілітаційних служб з проблем інвалідів. Це є єдиний федеральний орган, що має повноваження з розроблення політики в інтересах інвалідів. Рада тісно взаємодіє з Національним НДІ з проблем інвалід-

¹ Обзор: права инвалидов. А как за границей? [Електронний ресурс] // Миопатия. Ву. – Режим доступу: <http://mioby.ru/novosti/obzor-prava-invalidov-a-kak-za-granicej/> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

ності, майже всі ті 45 спеціальних законодавчих рекомендацій пов'язані із забезпеченням рівних можливостей для інвалідів¹.

На підставі законів про забезпечення інвалідів та осіб, які мають вади розумового розвитку, місцеві органи влади США в межах своєї території відповідають за підтримку таких людей. Остання здійснюється практично за допомогою спеціалізованих організацій і фондів, а муніципалітети (за плату) залучають їх для надання інвалідам установлених законом послуг, основними серед яких є надання спеціалізованого транспорту, роботи, навчання, адаптація, виплата спеціальних допомог і компенсацій. Компенсації передбачені для вжиття соціально-реабілітаційних заходів, спроможних підвищити дієздатність інваліда, для протезування, професійної підготовки або загальної освіти². Місцеві органи державної влади у США самостійно в межах своєї території забезпечують потреби осіб з обмеженими можливостями, залучаючи до цього різні спеціалізовані організації. Вони формують соціальну політику, яка заснована на загальнодержавних принципах і відповідає, у свою чергу, особливостям конкретної території.

Ставлення людей у будь-якій країні до осіб з інвалідністю формується взагалі під впливом різних чинників. У жодній з розглянутих далі держав не існує повної інтеграції людей з особливими потребами в суспільство, а ставлення населення до таких людей варіюється. Незважаючи на сприятливі впливи технічного прогресу, члени японського суспільства переважно негативно ставляться до інвалідів, що зумовлено історією становлення Японії. Проте цілком очевидно, що така ситуація зазнає змін. У китайському суспільстві інвалідність стигматизована: сім'я соромиться такого члена родини, особливо якщо він має порушення інтелекту. Причини цьому пов'язані як

¹ Социальные права инвалидов в США [Електронний ресурс] // Pikabu. – Режим доступу: http://pikabu.ru/story/a_vot_sotsialnyie_prava_invalidov_v_sshai_oni_funktsioniruyutv_otlichii_ot_nas_90835 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Крупеникова, Е. А. Раздвигая границы возможного: обеспечение и реализация равных прав и равных возможностей инвалидов в обществе [Текст] : библиограф. указ. лит. / Е. А. Крупеникова. – М. : Измайлово, 2008. – С. 10–11.

з культурними особливостями, так і зі складною демографічною ситуацією в країні, де високо цінуються вміння працювати. Мешканці Індії мають двоякі погляди на осіб з обмеженими можливостями: з одного боку, вони їх жаліють і сприймають як священних, з другого — вірять у те, що ті покарані за свої гріхи в минулому житті. В основному ж індійці негативно сприймають цю категорію людей¹. Отже, в різних країнах світу за всіх часів по-різному ставилися до осіб з інвалідністю, зокрема, в азіатських — переважно негативно й сьогодні, що пояснюється певними історичними передумовами.

Аналізуючи міжнародні стандарти, що стосуються розглядуваної проблеми, Є. Ю. Соболь наголошує на необхідності перезавантажити в Україні усталені стереотипи управлінської спрямованості діяльності публічної адміністрації, удосконалити адміністративно-правовий механізм реалізації й захисту прав і свобод інвалідів з метою формування дійсно громадянського суспільства і правової держави шляхом: а) реалізації людиноцентристського підходу до захисту прав і свобод інвалідів; б) комплексного реформування адміністративно-правових норм щодо забезпечення реалізації прав і задоволення потреб цих людей нарівні з іншими громадянами; в) удосконалення правового забезпечення інформаційного простору з питань підвищення рівня поінформованості населення про особливі потреби осіб з інвалідністю, забезпечення їх доступу до інформації і зв'язку, запровадження системи ведення їх обліку, фіксації відомостей про реабілітаційні заходи й соціальні послуги, яких вони потребують, розвитку й технічного супроводження ведення інформаційно-пошукових систем; г) посилення співпраці громадських організацій інвалідів з публічною адміністрацією шляхом окреслення форм їх взаємодії в межах чинного законодавства².

¹ Сай, Д. Ставлення до людей з обмеженими можливостями: Китайська Народна Республіка, Японія та Індія [Текст] / Д. Сай // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2013. – № 1. – С. 120–127.

² Соболь, Є. Ю. Адміністративно-правове регулювання діяльності публічної адміністрації щодо реалізації і захисту прав та свобод інвалідів [Текст] : монографія / Є. Ю. Соболь. – Кіровоград : Центр.-Укр. вид-во, 2014. – С. 371–372.

Підсумовуючи вищевикладене, зробимо висновок що до осіб з інвалідністю в кожній країні світу формується різне ставлення внаслідок специфічних історичних, соціальних, економічних і політичних умов. Але кожна розвинена держава в силу своїх можливостей намагається гідно забезпечувати потреби цих людей. Міжнародні нормативно-правові документи незалежно від того, який характер вони мають — рекомендаційний чи обов'язковий, впливають на формування національного законодавства. Міжнародні принципи і стандарти становлять підґрунтя для опрацювання і прийняття державних програм, спрямованих на забезпечення прав інвалідів і здійснення державної політики в цій сфері. Для вдосконалення внутрішньодержавного законодавства й ефективнішої дії функціонуючих програм у сфері забезпечення прав інвалідів потрібно враховувати міжнародно-правові засади, аналізувати й запозичувати досвід розвинених країн, що дозволить уникнути певних проблем і помилок на шляху подальшого удосконалення адміністративно-правового регулювання в досліджуваній сфері й забезпечити особам з інвалідністю гідне життя й ефективну інтеграцію в суспільство.

2.4. Відповідність правового положення інвалідів в Україні вимогам міжнародного права

Зараз забезпеченню прав інвалідів в усьому світі приділяється досить велике значення. Міжнародне співтовариство все частіше звертає увагу на проблеми інвалідів з точки зору права на рівність, справедливість, самовизначення та недискримінацію останніх. Все частіше постають питання удосконалення нормативно-правової бази, стандартів та державних програм, спрямованих на захист, дотримання й гарантування прав інвалідів. Велика кількість міжнародних і національних організацій відносять проблему забезпечення прав інвалідів до нагальної.

Значну роль у становленні сучасної політики у сфері забезпечення прав інвалідів відіграла Організація Об'єднаних Націй, яка пока-

зала, що інваліди є одним із важливих ресурсів суспільства, і стала ініціатором укладання першого в історії договору про захист їхніх прав і гідності в усіх країнах світу — Конвенції про права інвалідів 2006 року, яку ратифікували 150 країн¹. Зазначена Конвенція та зокрема її принципи стали для багатьох країн світу базовою основою, на якій формувалася національна політика у сфері забезпечення прав інвалідів.

ООН позиціонує Конвенцію про права інвалідів як документ з прав людини, в якому чітко сформульовано аспект соціального розвитку. В ній підтверджується, що всі люди з усіма формами інвалідності повинні користуватися всіма правами людини і основними свободами нарівні з іншими особами. У Конвенції пояснюється і визначається, яким чином застосовуються всі категорії прав, коли мова йде про осіб з обмеженими можливостями, та вказуються сфери, в які слід внести ті чи інші зміни в інтересах інвалідів, з урахуванням того, що вони могли б ефективно здійснювати свої права; сфери, в яких їхні права порушуються; а також сфери, в яких слід зміцнити захист прав². Крім цього, необхідно зазначити, що Конвенція про права інвалідів не є єдиним документом, прийнятим ООН щодо дотримання прав інвалідів. Також останньою були прийняті: Рекомендація щодо перекваліфікації інвалідів (1955); Всесвітня програма дій щодо інвалідів (1982); Таллінські керівні принципи для діяльності в галузі розвитку людських ресурсів стосовно інвалідів (1989); Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993) тощо.

Спираючись на статистичні дані, однією з основних проблем інвалідності у світі є дискримінація осіб з фізичними або психічними розладами здоров'я. У зв'язку з цим ООН проводить активну діяльність, спрямовану на забезпечення правової рівності людей з інвалідністю. Так, організація підвищує рівень поінформованості, розуміння

¹ 70 направлений деятельности ООН: изменяя мир к лучшему [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/un70/ru/content/70ways>.

² Инвалиды – развитие и права человека для всех [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/rights/disabilities/background_6.shtml.

і визнання інвалідності як проблеми прав людини, закликає держави і регіональні інтеграційні організації стати учасниками Конвенції про права інвалідів, підтримує Комітет з прав інвалідів як незалежний орган, заохочує і підтримує системи захисту прав людини в повному обсязі, включаючи права інвалідів, сприяє боротьбі з дискримінацією за допомогою надання консультативних послуг, проведення наукових досліджень і аналізу, обслуговування міжурядових та експертних механізмів¹. Також ООН співпрацює з різними країнами для підвищення ефективності заходів щодо боротьби з дискримінацією, удосконалення нормативно-правової бази, розвитку державної політики та програм стосовно цієї проблематики.

У рамках системи ООН діє координуюча інстанція в галузі охорони здоров'я — Всесвітня організація охорони здоров'я. Вона несе відповідальність щодо забезпечення провідної ролі при вирішенні проблем глобальної охорони здоров'я, складання порядку денного для наукових досліджень у сфері охорони здоров'я, встановлення норм і стандартів, розроблення політики на основі фактичних даних, забезпечення технічної підтримки країнам, а також контроль за ситуацією у сфері охорони здоров'я та оцінку динаміки її зміни². У свою чергу ВООЗ здійснює підтримку у забезпеченні поінформованості та реалізації Конвенції про права інвалідів, включає проблеми у сфері забезпечення прав інвалідів у свої проекти і програми та працює над всесвітніми доповідями про інвалідність.

Так, зокрема, у «Всесвітній доповіді про інвалідність» 2011 р. наочно представлено положення, в якому сьогодні перебувають інваліди. В ньому висвітлюється розрив у знаннях і підкреслюється необхідність подальшого вдосконалення наукових досліджень і політичних заходів. Представлені в Доповіді рекомендації можуть сприяти формуванню інклюзивного суспільства, яке сприяє розширенню прав

¹ Combating Discrimination against Persons with Disabilities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ohchr.org/En/AboutUs/Pages/DiscriminationAgainstPersonsWithDisabilities.aspx>.

² Программы, фонды и специализированные учреждения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/sections/about-un/funds-programmes-specialized-agencies-and-others/index.html>.

та можливостей людей з інвалідністю та створює умови для їх процвітання¹.

Зазначена вище доповідь відображає дійсне становище інвалідів у суспільстві, їх правові, матеріальні, фізичні і моральні проблеми, з якими люди з інвалідністю стикаються щоденно. В цьому документі висвітлені основні позитивні і негативні риси встановлених стандартів, програм, нормативно-правової бази і політики, що провадиться у сфері забезпечення прав інвалідів. Готується доповідь провідними фахівцями різних галузей за ініціативою ВООЗ і Групи Світового банку.

Доповідь містить у собі шляхи підвищення ефективності дотримання, захисту, гарантування і реалізації прав інвалідів у світі та рекомендації щодо цього для державних органів, громадських організацій і спільноти зокрема. Висвітлені у ній і проблемні аспекти сфери, яку ми розглядаємо. Так, у ній зазначено, що до недоліків політики забезпечення прав інвалідів належать:

- недосконало розроблені політика і стандарти (при розробці політики не завжди враховуються потреби інвалідів або не застосовуються на практиці існуючі заходи політики і стандарти);

- негативне ставлення (упередження і забобони сприяють створенню бар'єрів на шляху до освіти, зайнятості, медико-санітарної допомоги і участі в соціальному житті);

- недолік послуг (інваліди значно більш уразливі перед дефіцитом таких послуг, як медико-санітарне обслуговування, реабілітація, а також підтримка і допомога);

- проблеми з наданням послуг (слабка координація послуг, недостатнє кадрове забезпечення та низький рівень професійної підготовки персоналу можуть відбитися на якості і доступності послуг для інвалідів);

- недостатнє фінансування (ресурси, що виділяються на здійснення політики або програм часто недостатні, дефіцит фінансування є основною перешкодою для надання послуг інвалідам у державі);

¹ Всемирный доклад об инвалидности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/summary_ru.pdf?ua=1.

– відсутність доступності (багато будівель (у тому числі місця загального користування) і транспортні системи не є доступними для всіх осіб з інвалідністю);

– недостатня поінформованість і комунікація (мало інформації існує у доступних форматах та багато потреб інвалідів у сфері комунікації не задовольняються. Відсутнє й консультування щодо ефективної інтеграції у суспільне життя);

– відсутність даних і досвіду (брак точних і порівняльних даних про інвалідність, а також досвіду здійснення ефективних програм може перешкоджати розумінню проблем і практичним діям)¹.

Досить докладно у Всесвітній доповіді про інвалідність висвітлено й бар'єри, з якими стикаються особи з інвалідністю при здійсненні функцій життєдіяльності і поряд із цим розкрито можливі шляхи їх подолання. У документі наголошується, що для ефективного забезпечення прав інвалідів необхідне:

а) усунення бар'єрів, що перешкоджають отриманню медико-санітарної допомоги (підвищення відкритості існуючих систем медико-санітарної допомоги на всіх рівнях і розширення економічної доступності програм громадської охорони здоров'я буде сприяти скороченню диспропорцій у сфері здоров'я та обмеження незадоволених потреб);

б) усунення бар'єрів, що перешкоджають реабілітації (реабілітація є гарним вкладанням коштів, оскільки сприяє формуванню кадрового потенціалу. Вона повинна бути інкорпорована у загальне законодавство з питань охорони здоров'я, зайнятості, освіти і соціального обслуговування, а також спеціальне законодавство, що стосується інвалідів. У царині політичного реагування акцент повинен бути зроблений на заходи раннього втручання і переваги реабілітації з метою сприяння забезпеченню функціонування людей з широким діапазоном патологічних станів);

в) усунення бар'єрів, що перешкоджають підтримці і допомозі (перехід до життя у громаді, надання низки послуг з підтримки та допомоги і надання підтримки особам, які здійснюють догляд на

¹ Всемирный доклад об инвалидности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/summary_ru.pdf?ua=1.

неформальній основі, будуть сприяти незалежності та дозволять інвалідам і їх родинам брати участь в економічному і соціальному житті);

г) створення сприятливого навколишнього середовища (усунення бар'єрів для встановлення розумних пристроїв у громадських місцях, на транспорті і в інформаційній і комунікативній сферах дозволить інвалідам брати участь в освіті, зайнятості і соціальному житті, зменшуючи при цьому їх ізольованість та залежність. У всіх доменах ключовими вимогами при підвищенні доступності та подоланні негативного ставлення до інвалідів є запровадження стандартів доступності; співробітництво між приватним і державним секторами; наявність головної організації, відповідальної за впровадження заходів; навчання у сфері доступності; застосування універсального дизайну проєктувальниками, архітекторами і конструкторами; просвітницькі заходи для широкої громадськості тощо);

г) усунення бар'єрів у сфері освіти (прийом дітей-інвалідів в державні масові школи забезпечить універсальну початкову освіту, це рентабельно і вносить свій внесок в усунення дискримінації);

д) усунення бар'єрів у сфері зайнятості (законодавство проти дискримінації служить передумовою для сприяння інклюзії інвалідів у сферу зайнятості. Якщо законодавство вимагатиме від роботодавців використання спеціальних пристосувань для інвалідів, забезпечення доступності процедур найму і відбору кадрів, адаптацію робочого середовища, зміну графіків роботи та надання «допоміжних» технологій, це сприятиме зниженню дискримінації при прийнятті на роботу, поліпшенню доступу до робочого місця і зміні уявлень про здібності інвалідів бути продуктивними працівниками. Ряд фінансових заходів, таких як податкові пільги і фінансування, створення спеціальних умов ведуть до скорочення додаткових витрат, які б в іншому випадку несли роботодавці і працівники)¹.

Аналізуючи доповідь Всесвітньої організації охорони здоров'я, можна зробити висновок, що для належного забезпечення прав ін-

¹ Всемирный доклад об инвалидности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/summary_ru.pdf?ua=1

валідів в країні необхідно: забезпечити доступ до всіх універсальних систем і послуг; інвестувати кошти в спеціальні програми і послуги для інвалідів; залучати інвалідів до роботи; удосконалювати кадровий потенціал; забезпечувати необхідне фінансування і підвищувати економічну доступність; підвищувати поінформованість суспільства і обізнаність про проблеми інвалідності; покращувати збір даних про інвалідів; зміцнювати і підтримувати наукові дослідження з проблем інвалідності, і головне — прийняти національну стратегію і план дій в сфері інвалідності.

Зараз пріоритетне значення в діяльності ВООЗ зі створення потенціалу у царині інвалідності та реабілітації має робота з центрами і партнерами за такими напрямками: а) підтримка держав-членів, які підписали і ратифікували Конвенцію про права інвалідів, у виконанні їх зобов'язань, пов'язаних з підготовкою трудових ресурсів відповідно до цих договорів; б) розробка пакета навчальних матеріалів для спеціалістів охорони здоров'я, що займаються проблемою інвалідності та реабілітації; в) підготовка навчальних програм по інвалідності та реабілітації для навчальних закладів у сфері охорони здоров'я, медичних шкіл та інших інститутів, пов'язаних з питаннями здоров'я; г) оновлення розділу про інвалідності та реабілітації в навчальній програмі ВООЗ «TEACH-VIP» з попередження травм і боротьби з ними; д) сприяння включенню питань інвалідності в навчальні програми інших професійно-технічних навчальних закладів з тим, щоб їх випускники могли впливати на рішення стосовно доступу інвалідів до відповідних послуг і сприяти забезпеченню такого доступу¹.

Таким чином, складно переоцінити важливість діяльності такої міжнародної організації, як ВООЗ. За допомогою її консультативної та аналітичної роботи у сфері забезпечення прав інвалідів можна говорити про стан такого забезпечення в усьому світі та в кожній окремій країні зокрема. Маємо зазначити, що в Україні схожі за характером доповіді мають досить велике значення для розуміння діє-

¹ Создание потенциала: деятельность ВОЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/disabilities/capacity_building/ru/

вості державної політики, що провадиться в країні та підтримання належного стану забезпечення прав осіб з інвалідністю в Україні.

Так, Міністерство соціальної політики звернулося до Кабінету Міністрів України з ініціативою щодо підготовки таких доповідей:

– у 2010 р. на тему: «Освіта осіб з інвалідністю в Україні» (відповідальне Міністерство освіти і науки України);

– у 2011 р. на тему: «Здоров'я, абілітація та реабілітація осіб з інвалідністю в Україні» (відповідальне Міністерство охорони здоров'я України);

– у 2012 р. на тему: «Безперешкодний доступ осіб з інвалідністю до об'єктів соціальної, транспортної інфраструктури та зв'язку» (відповідальне Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України);

– у 2013 р. на тему: «Про становище осіб з інвалідністю» (відповідальне Міністерство соціальної політики України);

– у 2014 р. доповідь на тему: «Участь осіб з інвалідністю у культурному житті, проведенні дозвілля та відпочинку» (відповідальне Міністерство культури України);

– у 2015 р. доповідь на тему: «Доступ осіб з інвалідністю до безоплатної правової допомоги, правосуддя та політичного життя» (відповідальне Міністерство юстиції України);

– у 2016 р. доповідь на тему: «Доступність транспорту та об'єктів транспортної інфраструктури для осіб з інвалідністю» (відповідальне Міністерство інфраструктури України)¹.

Розглянемо детальніше деякі щорічні національні доповіді щодо забезпечення прав інвалідів в Україні та проаналізуємо дійсне становище інвалідів у теперішній час. У 2010 р. Міністерством освіти і науки України та Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти була підготовлена тематична національна доповідь «Освіта осіб з інвалідністю в Україні». У результаті опрацювання цієї доповіді можна говорити про те, що освіта інвалідів в Україні має досить серйозну проблематику і в першу чергу цей напрям потребує удоскона-

¹ Щорічні національні доповіді про становище інвалідів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=159273&cat_id=77042.

лення управлінської системи. Відсутність належного адміністрування у сфері освіти інвалідів на державному рівні призводить до неналежної організації процесу надання освітніх послуг особам з інвалідністю, а це у свою чергу і невідповідність педагогічних кадрів, і неукомплектованість навчальних закладів спеціальними закладами, і непристосованість приміщень тощо.

Саме тому у цій доповіді висунуто пропозиції щодо підвищення ефективності дотримання права на освіту осіб з інвалідністю: а) привести законодавство України у сфері освіти осіб з інвалідністю у відповідність до Конвенції ООН про права інвалідів; б) розробити єдину державну стратегію освіти осіб з інвалідністю з метою запобігання дискримінації та забезпечення доступності до всіх рівнів освіти; в) запровадити систему контролю за виконанням чинного законодавства в сфері освіти осіб з інвалідністю; г) обґрунтувати систему оцінки на ранніх стадіях специфічних освітніх проблем дітей та молоді з інвалідністю, щоб мати змогу адаптувати навчальні програми та плани; ґ) розробити нормативну-правову базу для впровадження різних моделей інклюзивної освіти; д) запровадити систему підготовки та перепідготовки всіх фахівців, що працюють на всіх рівнях освіти, з метою більш глибокого усвідомлення ними проблем інвалідності; е) забезпечити згідно з чинним законодавством архітектурну, транспортну та інформаційну доступність освітніх закладів; є) забезпечити для осіб з інвалідністю рівність при виборі навчального закладу, форм навчання; ж) вирішити питання щодо належного соціально-економічного забезпечення реалізації особою з інвалідністю права на освіту шляхом збільшення державного бюджету України на інклюзивну освіту; з) розробити нормативи чисельності асистентів, сурдоперекладачів та інших спеціалістів для створення умов для осіб з інвалідністю, законодавчо закріпити ці посади у штатному розкладі вузу та передбачити кошти відповідно до цих нормативів; и) створити навчально-методичні підрозділи для супроводу студентів з інвалідністю¹.

¹ Освіта осіб з інвалідністю в Україні. Тематична національна доповідь Київ-2010 Тематичну національну доповідь «Освіта осіб з інвалідністю в Україні» [Електронний

У 2012 р. Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України і Національною Асамблеєю інвалідів України підготовлено національну доповідь «Безперешкодний доступ осіб з інвалідністю до об'єктів соціальної, транспортної інфраструктури та зв'язку». У цій доповіді проаналізовано існуючий стан доступу осіб з інвалідністю до об'єктів соціальної, транспортної інфраструктури і зв'язку в Україні й висвітлено проблемні питання такого доступу і запропоновано шляхи їх вирішення.

Зрештою дослідження показало, що чинне законодавство у цій сфері потребує удосконалення і запровадження таких підходів: 1) заборона використання містобудівної і проектно-кошторисної документації, розробленої з порушенням вимог державних норм, до їх усунення незалежно від проведення накладання санкцій, передбачених чинним законодавством; 2) розроблення і запровадження механізму контролю та вилучення сертифікату у головного архітектора проекту — ГАПа (головного інженера проекту — ГІПа) за порушення вимог будівельних норм у проектній документації, в тому числі щодо забезпечення доступності; 3) розроблення стандартів щодо складання розділу проекту з експлуатації об'єкта з урахуванням необхідності забезпечення доступності залежно від його призначення; 4) розроблення та запровадження стандарту щодо єдиної методології проведення аудиту доступності; 5) поширення обов'язковості забезпечення вимог змін будівельних норм щодо доступності на етап будівництва; 6) розроблення і запровадження механізму контролю та вилучення сертифіката в особи, яка здійснює технічний нагляд, за порушення вимог проектною документації, в тому числі щодо забезпечення доступності; 7) законодавча заборона введення в експлуатацію об'єктів, на яких не виконано заходи щодо забезпечення доступності в повному обсязі; 8) введення професійної сертифікації співробітників ДАБІ та відповідальності за недодержання законодавчих вимог при введенні об'єктів в експлуатацію; 9) запровадження обов'язкової умови доступності в ліцензійні вимоги щодо ведення господарської діяльності у всіх сферах життя, забезпечення безпере-

ресурс]. – Режим доступу: <http://refs.in.ua/osvita-osib-z-invalidnistyu-v-ukrayini-tematichna-nacionalena.html?page=21>.

шкодного доступу до будівель та споруд; 10) нормативно закріплене зобов'язання заборони експлуатації об'єктів, на яких не забезпечені заходи щодо доступності в повному обсязі або вони втратили свої функціональні властивості в процесі експлуатації; 11) забезпечення впровадження базового навчального курсу доступності «Універсальний дизайн» при навчанні, підвищенні кваліфікації та атестації державних службовців і фахівців, що стосуються питань доступності та універсального дизайну; 12) навчання громадських інспекторів проведенню аудиту доступності та надання їм можливості і права самостійного і незалежного контролю об'єктів життєвого середовища щодо їх доступності¹.

Міністерством соціальної політики України і Державною установою Науково-дослідним інститутом соціально-трудових відносин у 2013 р. була представлена Національна доповідь «Про становище інвалідів в Україні», яка містить інформацію щодо: законодавчої бази стосовно соціальної захищеності осіб цієї категорії та законодавчих ініціатив з цього приводу; реального стану справ з досліджуваного питання, у тому числі статистичних даних; проблем, з якими доводиться стикатись під час реалізації відповідних положень нормативно-правових актів тощо².

У результаті проведеного аналізу становища інвалідів в Україні було відмічено, що незважаючи на спроби державних органів і громадських організацій підвищувати рівень забезпеченості осіб з інвалідністю, на сьогодні, в силу недостатнього фінансування та відсутності інформації щодо ефективного вирішення реальних проблем стан дотримання, захисту і реалізації прав інвалідів все ж не відповідає міжнародним стандартам. Тому пріоритетними напрямками діяльності у цій сфері на поточний та наступні роки були визначені:

– підвищення рівня поінформованості населення про особливі потреби інвалідів, формування поваги до їх прав, особистості та гід-

¹ Безперешкодний доступ осіб з інвалідністю до об'єктів соціальної, транспортної інфраструктури та зв'язку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.minregion.gov.ua/attachments/files/bydivnitstvo/mistobydyvannya/___30_01_13_.pdf.

² Соціальний захист інвалідів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=77042&page=0.

ності, популяризації положень Конвенції про права інвалідів, зокрема проведення інформаційних кампаній;

– приведення національного законодавства у відповідність до Конвенції та інших міжнародних нормативних актів;

– забезпечення доступу інвалідів до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням їх індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів — до освіти, праці, культури, туризму, фізичної культури і спорту;

– посилення відповідальності за порушення прав інвалідів і задоволення не повною мірою їх потреб, бездіяльність у ліквідації перепон і бар'єрів, що перешкоджають таким особам реалізувати свої права;

– надання можливостей брати участь у процесі прийняття рішень, які матимуть наслідки для інвалідів та для суспільства (наприклад, участь у політичному житті тощо);

– забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у сфері реалізації прав і задоволення потреб інвалідів¹.

У Національній доповіді Міністерства культури України на тему «Участь осіб з інвалідністю в культурному житті, проведенні дозвілля та відпочинку» проведено аналіз сучасного стану забезпечення участі інвалідів у культурному житті, дозвіллі та відпочинку, а також результатів роботи, здійсненої у цьому напрямі органами державної влади та місцевого самоврядування, закладами культури і мистецтва, соціальними службами, громадськими організаціями та приватними благодійниками і сформульовано висновок про значний, та все ж далеко не достатній обсяг цієї роботи².

Так, основними перешкодами, що існують сьогодні у забезпеченні культурних та дозвільних потреб осіб з інвалідністю, на погляд громадських організацій інвалідів, визнані: а) недостатнє фінансу-

¹ Соціальний захист інвалідів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=77042&page=0.

² Участь осіб з інвалідністю в культурному житті, проведенні дозвілля та відпочинку (Національна доповідь) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245064214.

вання заходів із забезпечення доступності закладів і культурно-дозвільних потреб інвалідів та забезпечення їх потрібними технічними та програмними засобами; б) формальне ставлення місцевих органів влади та керівників закладів культури до проблем доступу інвалідів до їхніх приміщень і послуг; в) недостатній рівень розуміння особливих потреб осіб з інвалідністю (нерозуміння соціальної моделі інвалідності; поширеність «медичної моделі», що розглядає інваліда лише як хвору людину); г) мала чисельність методичних матеріалів, фахової літератури та навчальних програм для підготовки працівників культури до обслуговування осіб із інвалідністю¹.

Задля поліпшення стану доступності закладів культури для інвалідів, розширення їхньої участі в культурному житті та дозвіллі необхідно:

1) удосконалити державну політику щодо людей з інвалідністю, впроваджувати соціальну модель інвалідності та принципи універсального дизайну, ширше залучати громадські організації інвалідів до процесу прийняття рішень на державному та місцевому рівнях;

2) налагодити чіткий контроль у співпраці із громадськими організаціями інвалідів, за реальним дотриманням вимог законодавства щодо доступу інвалідів до закладів культури та їхніх послуг, а також за виконанням завдань Державних програм та планів дій, спрямованих на забезпечення прав інвалідів;

3) забезпечити належне фінансування й виконання завдань Програми «Безбар'єрна Україна» та «Національного плану дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року;

4) розробити навчальні програми, методики та проводити навчання працівників закладів культури за участю громадських організацій, які працюють з людьми з інвалідністю, для підвищення кваліфікації та покращення їхньої роботи;

5) сформувати спеціалізовані (спрямовані на потреби осіб із фізичними і психічними розладами (функцій організму) послуги у бібліотеках, музеях, театральних-видовищних закладах².

¹ Участь осіб з інвалідністю в культурному житті, проведенні дозвілля та відпочинку (Національна доповідь) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://micult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245064214.

² Там само.

Правова допомога для кожної людини є невід’ємним правом, яке закріплене на міжнародному рівні і людина з інвалідністю не є виключенням. Але особами з певними розладами функцій організму таке право іноді не може бути реалізоване, або реалізовується з подоланням багатьох бар’єрів, що виникають на шляху прагнення до справедливості та можливості відстоювати свої інтереси у суді. У 2015 р. Міністерством юстиції України була підготовлена Національна доповідь на тему «Доступ осіб з інвалідністю до безоплатної правової допомоги, правосуддя та політичного життя», в якій проаналізовано стан забезпечення прав інвалідів на правову допомогу, представлено статистичні дані стосовно надання таким особам первинної та вторинної безоплатної правової допомоги, а також визначено основні проблеми, з якими стикаються інваліди при реалізації ними такого права.

За результатами проведеного аналізу виявлені нагальні проблеми у цій царині і визначені напрями, які потребують змін для подолання бар’єрів, що стають на шляху у людей з інвалідністю при реалізації ними права на правову допомогу. До таких напрямів належать: забезпечення архітектурної, інформаційної і правової доступності та дотримання етики спілкування з людьми з інвалідністю. Зупиняючись детальніше на можливості підвищенні ефективності забезпечення правової доступності для інвалідів до правосуддя, зазначимо, що важливо створювати сприятливі умови, які дадуть змогу таким особам ефективно реалізовувати свої права у цій сфері. Але актуальним залишається питання законодавчого закріплення норм, які б стосувалися порядку ознайомлення з матеріалами справ незрячими громадянами, підписання ними процесуальних документів, підготовки сурдоперекладачів, які фахово володіють юридичною термінологією, дублювання судової інформації в аудіо-форматі на офіційних веб-сторінках судів, використання відеоконференц-зв’язку у справах, де стороною є людина з інвалідністю тощо. Вирішення цих питань значною мірою належить до повноважень парламенту, оскільки існує потреба внести законодавчі зміни, однак частину питань можливо вирішити й за допомогою об’єднання зу-

силь та взаємодії органів державної влади, судової адміністрації, судів і громадськості¹.

Ще одним важливим питанням, яке було розглянуте у зазначеній вище Національній доповіді, є участь людей з інвалідністю у політичному житті держави. Право голосувати є найбільш важливим політичним правом громадянина. Але при аналізі законодавства України у цій сфері та актів Центральної виборчої комісії було виявлено чимало нагальних проблем, які потребують свого вирішення для належного забезпечення права інвалідів на участь у виборчому процесі. До таких проблемних питань належать: 1) відсутність нормативно закріпленого обов'язку ЦВК та суб'єктів виборчого процесу із числа кандидатів пристосовувати свої веб-сайти таким чином, щоб розміщена на них інформація була доступною для виборців із порушенням органів зору та слуху; 2) недостатня деталізація вимог до приміщень, в яких здійснюють свою діяльність відповідні виборчі комісії та комісії з референдуму; 3) законодавчо не закріплена необхідність створення для осіб з інвалідністю матеріалів у доступних форматах на всіх етапах виборчого процесу (реєстраційні документи, агітація (програми, кампанії, дебати, реклами, листівки, плакати, бюлетені); 4) недостатня чисельність альтернативних методів голосування, зокрема: застосування переносних скриньок для голосування, голосування на території, прилеглій до території виборчої дільниці (наприклад, на паркувальній стоянці виборчої дільниці, безпосередньо в автомобілі, на якому приїхав виборець або на якому його привезли) голосування через пошту або інтернет тощо; 5) неможливість використання бюджетних коштів на створення сприятливих умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу; 6) відсутність можливості позачергового голосування виборців з інвалідністю; 7) відсутність навчальних програм для працівників (членів) ЦВК та інших виборчих комісій щодо створення сприятливих умов для осіб з інвалідністю під час

¹ Доступ осіб з інвалідністю до безоплатної правової допомоги, правосуддя та політичного життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2016/02/Dopovid_MJ_invalidy_2015.pdf.

виборчого процесу (при цьому такі програми повинні мати за основу необхідність створення рівних умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу та не робити наголос на співчутті та жалю до осіб з інвалідністю); 8) відсутність на виборчих дільницях працівників, які були б безпосередньо відповідальними за створення сприятливих умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу; 9) відсутність комплексного і системного аналізу (моніторингу) доступності виборчого процесу для осіб з інвалідністю; 10) незалучення представників організацій, які представляють інтереси осіб з інвалідністю, до участі у підготовці висновків з питань, які стосуються сприятливих умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу, а також не залучаються з цього приводу науковці, фахівці та експерти; 11) закони України про вибори та референдум мають різну термінологію, яка стосується осіб з інвалідністю, що у деяких випадках призводить до різних процедур реалізації ними права на голосування тощо¹.

Після детального аналізу національних та міжнародних доповідей про стан забезпечення прав інвалідів можна зробити висновок, що підготовка та оприлюднення таких документів дає змогу узагальнити проблемні питання невідповідності правового становища людей з інвалідністю вимогам міжнародного права, а також представити шляхи вирішення таких проблем і надати рекомендації для державних органів, громадських організацій і суспільства, зокрема, стосовно поліпшення становища інвалідів у різних сферах їх життєдіяльності. Однак, на жаль, більшість пропозицій, викладених у вищезазначених доповідях, так і не були враховані чи втілені у життя, тому опрацювання шляхів вирішення проблемних питань, з якими стикаються інваліди у процесі реалізації своїх прав, залишаються актуальними і сьогодні.

¹ Доступ осіб з інвалідністю до безоплатної правової допомоги, правосуддя та політичного життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2016/02/Dopovid_MJ_invalidy_2015.pd.

Розділ 3

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ІНВАЛІДІВ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

3.1. Підвищення ефективності механізму забезпечення прав інвалідів засобами адміністративного права

Рівень соціального захисту інвалідів в Україні, безсумнівно, характеризується якістю їх життя. Сьогодні люди, які мають стійкі розлади функцій організму, потребують якомога більшої уваги з боку держави й суспільства. На жаль, зараз реальні потреби інвалідів неповною мірою відображаються в соціальній політиці, яку провадить держава щодо осіб з особливими потребами. Зрозуміло, що цей факт негативно впливає на ефективність соціального захисту людини взагалі. Для більш всебічного й детального дослідження питання щодо мінімізації суперечностей між чинним законодавством і реальними потребами осіб з інвалідністю треба виокремлювати певні напрями (сфери) забезпечення їх прав. Так, ґрунтовний аналіз кожної окремої сфери забезпечення прав таких осіб позитивно вплине на розуміння недоліків сучасної державної політики.

Одним із найважливіших завдань, що постають при розбудові демократичної, соціальної й цивілізованої держави, є вирішення питань у сфері забезпечення прав, свобод та законних інтересів найбільш уразливих верств населення, в тому числі й осіб з інвалідністю. У науковій правовій літературі виділяють такі основні критерії розвитку

політики держави щодо інвалідів: а) наявність офіційно визнаної політики щодо інвалідів; б) функціонування спеціального антидискримінаційного законодавства щодо них; в) судові й адміністративні механізми реалізації прав таких людей; г) створення неурядових організацій інвалідів; д) доступ людей з інвалідністю до реалізації політичних і громадянських прав, у тому числі права на працю, освіту, створення сім'ї, недоторканність приватного життя і власності, а також е) наявність у державі безбар'єрного фізичного й соціального середовища¹.

Отже, важливим чинником, який визначає рівень цивілізованості держави й суспільства, є правове закріплення прав та свобод і спроможність їх реалізації інвалідами в різних сферах їх життєдіяльності. За Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» до окремих сфер життєдіяльності інвалідів треба відносити працевлаштування, їх освіту, професійну підготовку, мобільність, тобто можливість їх безперешкодного доступу до соціальної інфраструктури, матеріальне, соціально-побутове й медичне забезпечення. Такі сфери життєдіяльності вбачаються надзвичайно значимими для задоволення потреб осіб з інвалідністю та їх інтеграції в соціум. На цей час забезпечення прав інвалідів в окремих сферах їх життєдіяльності регулюється досить значною кількістю нормативно-правових актів, що, звичайно, призводить до певних труднощів і проблем при реалізації їх на практиці. Також зазначимо, що державне регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів здійснюється не тільки Верховною Радою України, а й Кабінетом Міністрів України та іншими органами виконавчої влади. У зв'язку з цим вагому роль у регулюванні відносин у сфері забезпечення прав інвалідів відіграє саме адміністративно-правове регулювання й систематизація законодавства України у цій сфері.

С. В. Пасічніченко визначає адміністративно-правове регулювання соціального захисту інвалідів як цілеспрямований, планомірний, коригуючий план держави на суспільні відносини у сфері набуття,

¹ Ярская-Смирнова, Е. Р. Социальная работа с инвалидами [Текст] / Е. Р. Ярская-Смирнова, Э. К. Наберушкина. – СПб. : Питер, 2004. – С. 52.

реалізації й захисту прав інвалідів, межі й сутність яких зумовлені їх міжгалузевим характером, і який полягає в організації ефективної діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у здійсненні державної політики щодо інвалідів¹.

Згідно з розд. IV зазначеного Закону до сфери забезпечення прав інвалідів належать їх працевлаштування, освіта і професійна підготовка. Значення належного їх регулювання складно переоцінити, тому що можливість людей з інвалідністю приносити користь своєю працею позитивно впливає як на їх інтеграцію в суспільство, так і на їх психологічний стан.

Особливо вагомим критерієм, що дозволяє людям з обмеженими фізичними можливостями відчувати себе повноправними членами соціуму, є рівень їх зайнятості. Проблема зайнятості інвалідів є світовою, розв'язання якої вимагає опрацювання єдиної програми дій, спрямованої на подолання перепон на шляху до інтеграції інвалідів до всіх сфер життя суспільства, усунення дискримінації за ознакою інвалідності тощо². Не менш важливою вона є і для України. Як визначає В. І. Петрусевич, мета заходів забезпечення зайнятості інвалідів має 2 спрямування: а) духовне — допомога самореалізації останнім, які, будучи суб'єктами відносин у сфері зайнятості, втілюючи їх у певні досягнення, здійснюють свої життєві плани, розвивають у собі почуття самоповаги, усвідомлюють власну індивідуальність, стають повноцінними учасниками соціуму, тобто забезпечення потреб духовних (отримання освіти, залучення до культури) і соціальних (у праці, в управлінні); б) матеріальне, що включає 2 чинники — особистий, тобто отримання доходу, створення матеріальних і духовних благ, задоволення матеріальних потреб, і державний, тобто зростання рівня економічного розвитку держави, покращення життя населення

¹ Пасічніченко, С. В. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту інвалідів [Текст] / С. В. Пасічніченко // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2010. – № 3. – С. 102.

² Бондар, Н. О. Обґрунтування вибору критеріїв для оцінки ефективності соціального захисту інвалідів [Текст] / Н. О. Бондар // Соц. економіка. – 2012. – № 4. – С. 159.

загалом і кожної людини, зокрема інваліда, задоволення потреб у робочій силі¹.

Особливу увагу звернімо на такий захід, як заборона дискримінації за ознакою інвалідності стосовно всіх питань, що стосуються всіх форм зайнятості, зокрема, умов прийому на роботу, наймання й зайнятості, збереження роботи, просування по службі, а також безпечних і здорових умов праці. На жаль, зараз в Україні певна дискримінація осіб з інвалідністю присутня. Вона пояснюється тим, що роботодавець при прийомі на роботу особи з фізичними вадами, як правило, повинен самостійно за власні кошти облаштувати їй робоче місце залежно від її особливостей. Звичайно ж, такі люди мають різні розлади функцій організму, як і різні вимоги до свого робочого місця, які треба враховувати з індивідуальним підходом. Роботодавці при цьому витрачають на обладнання такого місця певні кошти, а також можуть понести збитки на виробництві в силу неповної працездатності інваліда. Ось чому вони не дуже прагнуть брати на роботу осіб з інвалідністю, що впливає на рівень їх зайнятості.

Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» під робочим місцем інваліда розуміє місце або виробничу ділянку постійного або тимчасового знаходження особи у процесі трудової діяльності на підприємствах, в установах та організаціях; спеціальним же робочим місцем інваліда є окреме робоче місце або ділянка виробничої площі, що потребує додаткових заходів з організації його праці з урахуванням індивідуальних функціональних можливостей, обумовлених інвалідністю, шляхом пристосування основного й додаткового устаткування, технічного обладнання тощо². На нашу думку, для підвищення рівня зайнятості інвалідів потрібно створити більш сприятливі умови також і для роботодавців, а саме компенсувати за рахунок державних коштів матеріальні збитки з облаштування ними робочих місць для інвалідів. Пропонуємо відкоригувати положення ст. 17 Закону України «Про

¹ Петрусевич, В. І. Адміністративно-правове регулювання зайнятості інвалідів [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. І. Петрусевич ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2012. – С. 6.

² Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» щодо повної або часткової компенсації підприємству, установі чи організації за рішенням місцевої ради матеріальних витрат на облаштування робочого місця для людини з інвалідністю.

М. П. Лукашевич і Д. О. Пузіков вважають, що реалізація права інвалідів на працю вимагає створення низки умов — економічних, правових, фінансових, організаційних, науково-методичних, інформаційно-освітніх і соціально-психологічних. Ключовою проблемою реалізації такого права є забезпечення оптимального й раціонального працевлаштування таких осіб відповідно як до їх потреб, соціальної реабілітації й інтеграції, так до потреб і можливостей суспільства й ринку праці¹. Пропозиція цих вчених нам імпонує.

До основних прав інвалідів у сфері праці треба віднести: а) вільний вибір професії, виду занять і роботи; б) роботу з оплатою праці не нижче за встановлений державою мінімальний розмір; в) відпочинок згідно із законами, щорічні оплачувані відпустки; г) здорові й безпечні умови праці; д) об'єднання в профспілки й вирішення колективних трудових конфліктів; е) матеріальне забезпечення у старості, в разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності в порядку соціального страхування; є) матеріальна допомога в разі безробіття й соціальні послуги; ж) звернення до суду для вирішення індивідуальних трудових спорів; з) інші права, встановлені законодавством².

Також варто виділити й додаткові права, притаманні особі зі статусом інваліда. За ч. 3 ст. 26 КЗпП України при прийнятті на роботу інвалід обов'язково повинен надати висновок МСЕК. За наявності в останньому відповідної рекомендації МСЕ щодо працевлаштування роботодавцеві забороняється встановлювати для такої особи випро-

¹ Лукашевич, М. П. Критерії ефективності працевлаштування інвалідів [Текст] / М. П. Лукашевич, Д. О. Пузіков // Актуальні проблеми професійної самореалізації осіб з особливими потребами на ринку праці : матеріали «круглого столу», м. Київ, 12 груд. 2007 р. – К., 2008. – С. 30.

² Працевлаштування та зайнятість людей із інвалідністю [Текст] : довідник для роботодавців / упоряд.: Т. В. Семігіна, О. Л. Іванова. – К. : Паперовий Змій – ОПТ, 2010. – С. 14.

бувальний термін. Згідно зі ст. 12 Закону України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-ХІІ «Про охорону праці» підприємства, що використовують працю інвалідів, зобов'язані створювати для них умови праці з урахуванням рекомендацій МСЕК та індивідуальних програм реабілітації, вживати додаткових заходів безпеки праці, які відповідають специфічним особливостям цієї категорії працівників. У передбачених законодавством випадках роботодавець зобов'язаний організувати працевлаштування інваліда, навчання або перекваліфікацію відповідно до медичних рекомендацій¹. Інвалід має право відмовитися від залучення до надурочних робіт і до робіт у нічний час, навіть якщо немає відповідних заборонних рекомендацій МСЕК (згідно зі статтями 55 і 63 КЗпП України). Відповідно до ст. 172 КЗпП України у передбачених законодавством випадках на власника або на уповноважений ним орган покладається обов'язок організувати навчання, перекваліфікацію і працевлаштування інвалідів відповідно до медичних рекомендацій, установити на їх прохання неповний робочий день або неповний робочий тиждень і створити пільгові умови праці². Згідно з ч. 7 ст. 6 Закону України від 15 листопада 1996 р. № 504/96-ВР «Про відпустки» інвалідам I і II груп надається щорічна основна відпустка тривалістю 30 календарних днів, а інвалідам III групи — 26 календарних днів. За ст. 25 цього Закону, крім щорічної відпустки основної, працівник-інвалід за бажанням може взяти додаткову без збереження заробітної плати тривалістю: для інвалідів I і II групи — до 60 календарних днів щорічно, для інвалідів III групи — до 30 календарних днів щорічно. У ст. 10 цього Закону зазначено, що в перший рік роботи на підприємстві працівник-інвалід має право за своїм бажанням одержати щорічну відпустку повної тривалості у зручний для нього час до настання 6-місячного строку безперервної роботи³. Статтею 39 КЗпП України передбачено, що строковий трудовий до-

¹ Про охорону праці [Текст] : Закон України від 14 жовт. 1992 р. № 2694-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 49. – Ст. 668.

² Кодекс законів про працю України [Текст] : Кодекс України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1971. – Дод. до № 50. – Ст. 375.

³ Про відпустки [Текст] : Закон України від 15 листоп. 1996 р. № 504/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1997. – № 2. – Ст. 4.

говір на вимогу інваліда підлягає достроковому розірванню, якщо стан його здоров'я перешкоджає виконанню роботи за цим договором. Згідно зі ст. 42 цього Кодексу у разі скорочення чисельності або штату працівників інваліди війни і працівники-інваліди, які отримали на цьому підприємстві трудове каліцтво або професійне захворювання, мають переважне право залишитися на роботі при рівній з іншими працівниками продуктивності праці і кваліфікації. За Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» відмова інваліду в укладенні трудового договору або у просуванні по службі, звільнення за ініціативою адміністрації, переведення на іншу роботу без його згоди з мотивів інвалідності не допускаються, за винятком, якщо за висновком МСЕ стан його здоров'я перешкоджає виконанню професійних обов'язків, загрожує здоров'ю чи безпеці праці інших осіб або продовження трудової діяльності чи зміна її характеру й обсягу загрожує погіршенню здоров'я інвалідів¹.

У ст. 7 Конвенції про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів № 159 від 20 червня 1983 р. говориться, що компетентним органам влади держави належить вживати заходів з метою забезпечення й оцінювання не тільки служб, відповідальних за працевлаштування й зайнятість інвалідів, а й служб професійної орієнтації, професійного навчання, інших пов'язаних з ними служб, щоб особи з інвалідністю мали можливість отримувати, зберігати роботу і просуватися по службі. Звичайно, що не тільки порушення функцій організму й особисті якості беруться до уваги при прийомі на роботу такої особи, а й професійна її підготовка й освіта відіграють свою роль при працевлаштуванні.

Професійна підготовка й перепідготовка людей з інвалідністю згідно зі ст. 21 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» здійснюється з урахуванням медичних показань і протипоказань для наступної трудової діяльності. Вибір форм і методів професійної підготовки провадиться з урахуванням висновків МСЕ. При навчанні, професійній підготовці або перепідготовці інва-

¹ Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-XII // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.

лідів поряд із загальними формами навчання допускається застосування альтернативних форм¹.

У Конституції України, в інших нормативно-правових актах зазначається, що особам з інвалідністю гарантується право на отримання освіти в державних і комунальних навчальних закладах з урахуванням їх особливостей, здібностей, можливостей, бажань та інтересів. Але в силу недосконалості нормативно-правової бази й неналежного матеріально-технічного забезпечення отримання освіти інвалідами не завжди відповідає гідному і якісному рівню. Вважаємо, що для досягнення більш високого й ефективного рівня освіти осіб з вадами здоров'я потрібно посилити інформаційне забезпечення реалізації їх прав на освіту. Зокрема, доцільно провадити перед кожним навчальним роком презентації освітніх закладів з наданням повної інформації про матеріально-технічне забезпечення й підготовку педагогічного складу навчальних закладів для прийняття й належного надання освіти особам з особливими освітніми потребами, звертаючи увагу при цьому на кожен окрему групу таких людей відповідно до різноманітних нозологічних форм їх захворювань. Поряд із цим треба внести зміни до ст. 56 Закону України від 23.05.1991 р. № 1060-ХІІ «Про освіту» щодо обов'язків педагогічних і науково-педагогічних працівників, зобов'язавши їх підвищувати професійний рівень у плані компетентності викладання особам з інвалідністю та їх виховання. У статутах вищих навчальних закладів слід враховувати особливості надання інвалідам освітніх послуг. До такого роду особливостей слід віднести: а) виховання інвалідів; б) належне кадрове забезпечення; в) облаштування освітньо-реабілітаційного простору в цих закладах; г) матеріально-технічне забезпечення і д) розумне пристосування з урахуванням індивідуальних потреб інвалідів.

Перейдемо далі до дошкільного виховання дітей-інвалідів й отримання ними загальної середньої освіти. У ч. 1 ст. 21 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» вказано, що дошкільне виховання й навчання таких дітей здійснюється в загальних

¹ Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-ХІІ // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.

або спеціальних дошкільних і навчальних закладах. У Законі України від 13 травня 1999 р. № 651-XIV «Про загальну середню освіту» зазначено, що загальноосвітні навчальні заклади можуть створювати у своєму складі класи (групи) з вечірньою (заочною) або дистанційною формою навчання, класи (групи) з поглибленим вивченням окремих предметів, спеціальні й інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами¹. У Законі України від 11 липня 2001 р. № 2628-III «Про дошкільну освіту»² взагалі не передбачено створення подібних груп для виховання дітей-інвалідів. Отже, беручи до уваги, що інтеграцію інвалідів у суспільство для забезпечення її ефективності варто розпочинати з дитинства. Пропонуємо додати до цього Закону України (№ 2628-III) статтю про створення спеціалізованих груп при дошкільних закладах для дітей-інвалідів з кваліфікованим педагогічним персоналом, що для них гарантуватиме різносторонній розвиток відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних і фізичних особливостей, культурних потреб, а також формування у дитини-інваліда дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого досвіду й інтеграції в суспільство.

Підтримуємо позицію науковців, що на особливу увагу в досліджуваній царині заслуговують документи про Концепцію розвитку інклюзивної освіти³ і Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах⁴, які врегульовують комплекс питань, пов'язаних з організацією навчально-виховного процесу і створенням відповідних умов для навчання і приведення системи освітньої роботи у відповідність до потреб дитини й сім'ї. Як зазначає А. О. Агабабян, при розробленні цього Порядку було використано досвід 22 експериментальних загальноосвітніх і дошкільних навчаль-

¹ Про загальну середню освіту [Текст] : Закон України від 13 трав. 1999 р. № 651-XIV // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 28. – Ст. 230.

² Про дошкільну освіту [Текст] : Закон України від 11 лип. 2001 р. № 2628-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 49. – Ст. 259.

³ Концепція розвитку інклюзивної освіти [Текст] : затв. наказом М-ва освіти і науки України від 1 жовт. 2010 р. № 912 // Інформ. вісн. М-ва освіти і науки України. – 2010. – № 34–36. – С. 42–50.

⁴ Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 15 серп. 2011 р. № 872 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 62. – Ст. 2475.

них закладів¹. Інклюзивна освіта — це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципах забезпечення основного права дітей на освіту і права здобувати її за місцем проживання, а також на навчанні дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу. Інклюзія передбачає пристосування шкіл та їх загальної освітньої філософії й політики до потреб усіх учнів — як обдарованих, так і тих, які мають особливі потреби. Вона вимагає змін на всіх рівнях освіти. Суспільство повинно враховувати індивідуальність людей і пристосовуватися до них, а не навпаки².

Цілком очевидно, що інклюзивна освіта відіграє вагомую роль у процесі адаптації дитини-інваліда до навчального середовища, що становить перший крок до її успішної й ефективної освіти. До основних принципів інклюзивної освіти відносять нижченаведені:

- усі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це є можливим, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, існуючі між ними;

- школи повинні визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання;

- шкільні заклади мають забезпечувати якісну освіту для всіх шляхом розроблення відповідних навчальних планів, вжиття організаційних заходів, опрацювання стратегії викладання, використання ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами;

- дітям з особливими освітніми потребами належить надавати будь-яку додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для досягнення успішності у процесі навчання³.

¹ Агабабян, А. О. Освіта людей з особливими потребами: нормативно-правовий аспект [Електронний ресурс] / А. О. Агабабян // Держ. буд-во. – 2013. – № 1 // Харківський регіональний інститут державного управління. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2013-1/doc/6/02.pdf> (дата звернення: 13.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Міщик, Л. І. Інклюзивна освіта як умова соціалізації дітей-інвалідів у процесі навчання [Текст] / Л. І. Міщик // Соціально-педагогічна робота в закладах освіти інклюзивної орієнтації : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф., Хмельницький, 27 квіт. 2012 р. – Хмельницький, 2012. – С. 123.

³ Колупаєва, А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання [Текст] : наук.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук. – Вид. допов. та переробл. – К. : АТОПОЛ, 2011. – С. 9.

Деякі вчені наголошують на тому, що найголовніша проблема запровадження інклюзивної освіти в Україні — це брак цільової комплексної національної політики щодо освіти дітей з особливими освітніми потребами. Але якщо є бачення якісної освіти й розуміння необхідності рівного доступу до неї всіх дітей, включаючи й зазначених, то вироблення шляхів розв'язання цих та інших проблем стає реальним і досяжним¹.

На жаль, в Україні залучення дітей-інвалідів до повноцінного навчання зараз є досить складним, що зумовлює необхідність удосконалення державної політики у сфері освіти й чинної нормативно-правової бази, яка регламентує питання в цій царині, в тому числі й упровадження інклюзивного навчання. З огляду на це рекомендуємо додати до Закону України «Про освіту» розділ «Інклюзивна освіта» з чітким правовим регулюванням цього виду навчання, встановленням критеріїв компетенції фахівців, які повинні працювати в цій сфері, правами й обов'язками учнів з особливими потребами, критеріїв матеріально-технічного забезпечення закладів, де отримає місце ця система освіти, та ін.

При запровадженні інклюзивної освіти важливо забезпечити відповідний психологічний клімат у навчальному колективі. У силу певних умов рівня культури, матеріальних аспектів, особливостей стосунків у сім'ї, певного дитячого нігілізму тощо питання забезпечення належної толерантності в колективі щодо дітей з особливими потребами сьогодні набуває особливого значення. Але ж без нормального морально-психологічного клімату будь-які новації в навчальному процесі можуть стати формальними з нульовою результативністю. Інакше кажучими, ефективність нововведень у навчальному колективі може бути зведена нанівець з причини відкритої або прихованої дискримінації осіб з інвалідністю. Саме ці питання повинні стати наріжним каменем при науковому осмисленні і практичній апробації таких новітніх навчальних методик, як інклюзивна освіта. Враховуючи зазначене вище, вважаємо, що проблеми адаптації дітей-інвалідів до колективу, опрацювання й реалізація новітніх методик повинна

¹ Миськів, Л. І. Правові проблеми інклюзивної освіти в Україні [Текст] : монографія / Л. І. Миськів. – Х. : НікаНова, 2014. – С. 298.

здійснюватися поступово із раннього віку в період, коли у членів дитячих колективів лише формується ставлення до інших членів колективу, в тому числі й до дітей з вадами здоров'я¹.

При цьому Л. І. Миськів зауважує, що інклюзивна освіта в Україні формується, важливо лише підійти раціонально до її організації і впровадження. Грамотність у поєднанні організаційно-правових, управлінських, науково-методологічних, освітніх і культурно-виховних заходів, методів і засобів дозволить у майбутньому реально соціалізувати осіб з особливими освітніми потребами².

Ще одним актуальним питанням є безперешкодний доступ інвалідів до соціальної інфраструктури, яка виділена у розд. V Закону «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні». Ця проблема є важливою для інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство, належного забезпечення їх життєдіяльності й гідної підтримки державою й соціумом. У ст. 26 цього Закону закріплено, що підприємства, установи й організації зобов'язані створювати умови для безперешкодного доступу інвалідів (у тому числі тих, які користуються засобами пересування й застосовують для цього собак-поводирів) до об'єктів фізичного оточення. Власники й виробники транспортних засобів, виробники й замовники інформації (друковані ЗМІ, телерадіоорганізації тощо), оператори і провайдери телекомунікацій повинні забезпечувати надання послуг і виробництво продукту з урахуванням потреб людей з інвалідністю³. Норми цієї статті, на наше переконання, вимагають певного уточнення для уникнення певних розбіжностей при її застосуванні на практиці й ефективнішої реалізації закріпленого в ній положення. Йдеться про те, що створення умов для безперешкодного доступу інвалідів до об'єктів фізичного оточення може вважатися обов'язковим лише для державних підприємств, установ та організацій, а цю статтю

¹ Паровишник, О. В. До питання адміністративно-правового регулювання у сфері освіти інвалідів в Україні [Текст] / О. В. Паровишник // Проблеми законності : зб. наук. пр. – 2015. – № 128. – С. 207–208.

² Миськів, Л. І. Правові проблеми інклюзивної освіти в Україні [Текст] : монографія / Л. І. Миськів. – Х. : НікаНова, 2014. – С. 330.

³ Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-XII // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.

треба доповнити словосполученням «підприємства, установи й організації усіх форм власності».

Дискримінація інвалідів нерідко ґрунтується на тому, що їх відмінності від інших іноді просто не беруться до уваги й тим самим вони позбавляються рівного доступу до тих благ, які мають усі люди. Це свідчить лише про те, що суспільство не зважає на проблеми певної групи людей. Коли ігноруються відмінності, що зумовлюють особливі потреби останніх, забезпечення рівних прав стає неможливим. Наявним прикладом цього є ситуація, коли люди в інвалідних візках не спроможні потрапити до громадських будівель, оскільки ті не обладнані пандусами. Таке ставлення держави й суспільства до людей з обмеженими можливостями призводить до того, що вони в більшості випадків не можуть нормально користуватися навіть громадським транспортом. До магазинів, банків, кінотеатрів, навіть до переважної більшості аптек немає спеціальних під'їздів, а якщо і є, то вони обвладшовані так, що людина на візку не може переїхати бордюр. Це є результатом того, що проектувальники будівель та інших об'єктів фізичного оточення ігнорували потреби цієї групи людей, не бажали створювати розумні пристосування й порушили державні та міжнародні стандарти будування і благоустрою¹. Проблемним зараз для таких осіб є також пересування. Практика свідчить, що багато водіїв громадського транспорту намагаються уникнути пасажирів з вадами здоров'я в силу їх права на пільговий проїзд та й взагалі спеціальними технічними засобами для обслуговування пасажирів із особливими потребами обладнані одиниці транспортних засобів громадського користування.

Як вбачається, для подолання розглянутих проблем постала нагальна потреба підвищити відповідальність за порушення такого роду прав інвалідів. Пропонуємо внести зміни до КУпАП, додавши до ст. 121¹ положення щодо порушення водіями транспортних засобів правил перевезення пасажирів з обмеженими можливостями при

¹ Вострих, О. Ю. Як перетворити обмежені можливості на рівність та доступність. Зобов'язання держави перед людьми [Текст] / О. Ю. Вострих, Н. В. Дульнева, С. Г. Марінцова. – Вид. 3-тє, допов. – Миколаїв : Смельянова Т. В., 2014. – С. 29.

наданні послуг з перевезення пасажирів, тягне за собою накладення штрафу від десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Отже, існує ця проблема й в силу неналежного технічного обладнання транспорту спеціальними пристроями, необхідними для перевезення таких пасажирів. Відповідно до постанови КМУ від 18 лютого 1997 р. № 176 «Про затвердження Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту»¹ закріплюється право інвалідів на безоплатне перевезення засобів призначених для особистого пересування (інвалідні візки, милиці тощо), а в пасажирському автомобільному транспорті в обов'язковому порядку мають бути виділені відповідними позначками місця для інвалідів. Виникає запитання: як особа у візку може потрапити до салону такого транспорту без сторонньої допомоги? Очевидним є те, що для людей з обмеженими можливостями в обов'язковому порядку громадський автомобільний транспорт має бути обладнаний спеціальними технічними пристроями для їх самостійного користування ним. При цьому, безумовно, постають проблеми з переобладнання цього роду транспорту й фінансування подібних робіт. Враховуючи складний фінансово-економічний стан держави, вважаємо, що вирішувати це порушення слід поступово, можливо, шляхом нормативного закріплення вимог до переобладнання громадського транспорту такими пристроями для початку частково й визначення термінів для повного такого переобладнання у майбутньому. Наприклад, на нинішній час можна передбачити обов'язковість роботи на кожному маршруті хоча б одного транспортного засобу з відповідним технічним обладнанням і закріпити положення, що протягом 5-ти років відсоток громадського транспорту, пристосованого для перевезення інвалідів-візочників, повинен скласти не менш 10% від загальної кількості транспортних засобів, задіяних для перевезення пасажирів. Отже, на нашу думку, до зазначеної вище постанови № 176 потрібно внести зміни й зобов'язати суб'єктів господарської діяльності, які надають такого роду по-

¹ Про затвердження Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 18 лют. 1997 р. № 176 // Офіц. вісн. України. – 1997. – № 8, т. 2. – С. 142.

слуги, обладнати громадський транспорт необхідними технічними пристроями з урахуванням реально існуючих матеріально-технічних умов сьогодення.

Якщо вести мову про обов'язковість переобладнання транспортних засобів громадського користування, то постає потреба розгляду питання про відповідальність за порушення зазначених вище приписів. Інакше кажучи, необхідно передбачити адміністративну відповідальність суб'єктів господарської діяльності за невиконання законних положень і визначити певні санкції. Потенційно це можливо шляхом внесення змін до ст. 128 КУпАП щодо випуску на лінію транспортних засобів, технічний стан яких не відповідає встановленим вимогам або без необхідних документів, передбачених законодавством. Рекомендуємо викласти ч. 1 ст. 128 цього Кодексу в такій редакції: «Випуск на лінію транспортних засобів, технічний стан, обладнання або комплектність яких не відповідає вимогам правил і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху, з урахуванням правил і стандартів перевезення пасажирів з обмеженими можливостями й технічної експлуатації, які переобладнано без відповідного погодження, не зареєстровано у встановленому порядку, й таких, що не пройшли обов'язкового технічного контролю або не мають поліса обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власника наземного транспортного засобу (страхового сертифіката “Зелена картка”) чи ліцензійної картки на транспортний засіб, без проходження щозмінного медичного огляду й контролю технічного стану, а також направлення в рейс одного водія при здійсненні пасажирських перевезень на автобусному маршруті протяжністю понад п'ятсот кілометрів, тягнуть за собою накладення на посадових осіб, відповідальних за технічний стан, обладнання й експлуатацію транспортних засобів, на громадян — суб'єктів господарської діяльності штрафу від сорока до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»¹.

Наступні напрями забезпечення прав осіб з інвалідністю, виділені в розд. VI Закону України «Про основи соціальної захищеності

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення [Текст] : Кодекс України від 7 груд. 1984 р. № 8073-Х // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.

інвалідів в Україні», — це їх забезпечення — матеріальне, соціально-побутове й медичне. Так, згідно з його ст. 36 цей процес здійснюється у вигляді грошових виплат (пенсій, допомог, одноразових виплат), забезпечення медикаментами, технічними та іншими засобами, включаючи друковані видання зі спеціальним шрифтом, звукопідсилюючу апаратуру й аналізатори, а також шляхом надання послуг з медичної, соціальної, трудової і професійної реабілітації, з побутового й торгового обслуговування¹. Ці напрями забезпечення прав інвалідів регулюються не тільки Конституцією і вказаним Законом, а й фрагментарно великою кількістю законів і підзаконних нормативно-правових актів залежно від суб'єкта й виду наданих прав. До нормативно-правових актів, що регулюють такого роду відносини, можна віднести: закони України: від 22 лютого 2000 р. № 1489-III «Про психіатричну допомогу»²; від 16 листопада 2000 р. № 2109-III «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»³; від 26 квітня 2001 р. № 2402-III «Про охорону дитинства»⁴; від 19 червня 2003 р. № 966-IV «Про соціальні послуги»⁵; від 18 травня 2004 р. № 1727-IV «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам»⁶; а також постанови КМУ: від 22 лютого 2006 р. № 187 «Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками деяких категорій громадян структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у містах Києві та Севастополі держадміністрацій, виконав-

¹ Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-XII // Відом. Верхов. Ради УРСР. — 1991. — № 21. — Ст. 252.

² Про психіатричну допомогу [Текст] : Закон України від 22 лют. 2000 р. № 1489-III // Відом. Верхов. Ради України. — 2000. — № 19. — Ст. 143.

³ Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам [Текст] : Закон України від 16 листоп. 2000 р. № 2109-III // Відом. Верхов. Ради України. — 2001. — № 1. — Ст. 2.

⁴ Про охорону дитинства [Текст] : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III // Відом. Верхов. Ради України. — 2001. — № 30. — Ст. 142.

⁵ Про соціальні послуги [Текст] : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 966-IV // Відом. Верхов. Ради України. — 2003. — № 45. — Ст. 358.

⁶ Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам [Текст] : Закон України від 18 трав. 2004 р. № 1727-IV // Офіц. вісн. України. — 2004. — № 24. — Ст. 1579.

чими органами міських рад»¹; від 3 грудня 2009 р. № 1301 «Про затвердження Порядку забезпечення інвалідів і дітей-інвалідів технічними та іншими засобами»²; від 25 травня 2011 р. № 585 «Про затвердження Порядку надання пільг інвалідам, членам їх сімей, законним представникам інвалідів (дітей-інвалідів), підприємствам, установам, організаціям громадських організацій інвалідів та сфери соціального захисту населення на безоплатне паркування і зберігання транспортних засобів»³; від 5 квітня 2012 р. № 321 «Про затвердження Порядку забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів та інших окремих категорій населення, переліку таких засобів»⁴; наказ Міністерства соціальної політики України від 8 жовтня 2014 р. № 739 «Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства соціальної політики України та Фонду соціального захисту інвалідів із забезпечення інвалідів, дітей-інвалідів, інших осіб технічними та іншими засобами реабілітації»⁵ та інші нормативно-правові акти.

¹ Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками деяких категорій громадян структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у містах Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчими органами міських рад [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 22 лют. 2006 р. № 187 // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 8. – Ст. 444.

² Про затвердження Порядку забезпечення інвалідів і дітей-інвалідів технічними та іншими засобами [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 3 груд. 2009 р. № 1301 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 94. – Ст. 3210.

³ Про затвердження Порядку надання пільг інвалідам, членам їх сімей, законним представникам інвалідів (дітей-інвалідів), підприємствам, установам, організаціям громадських організацій інвалідів та сфери соціального захисту населення на безоплатне паркування і зберігання транспортних засобів [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 25 трав. 2011 р. № 585 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 42. – Ст. 1718.

⁴ Про затвердження Порядку забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів та інших окремих категорій населення, переліку таких засобів [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 5 квіт. 2012 р. № 321 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 31. – Ст. 1146.

⁵ Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства соціальної політики України та Фонду соціального захисту інвалідів із забезпечення інвалідів, дітей-інвалідів, інших осіб технічними та іншими засобами реабілітації [Текст] : наказ М-ва соц. політики України від 8 жовт. 2014 р. № 739 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 88. – Ст. 2534.

Значущість охорони здоров'я у сфері забезпечення прав інвалідів складно переоцінити, адже здоров'я та його охорона стосуються усіх і кожного. Попит на послуги в цій царині є доволі високим і постійним упродовж усього життя людини. Провідна роль охорони здоров'я полягає в забезпеченні потреб людей у медичних послугах, зниження впливу на нього ризиків і зменшення витрат. Право на охорону здоров'я є пріоритетним у світовому розвитку, яке, як і запорака благополуччя й добробуту окремої людини й суспільства в цілому, знайшло своє відображення в міжнародному документі ООН «Цілі розвитку тисячоліття»¹.

До прав інвалідів у сфері медичного забезпечення відповідно до чинного законодавства України, зокрема ст. 38 Закону «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», можна віднести: а) право на безплатне придбання лікарських засобів за рецептами лікарів при амбулаторному лікуванні, якщо така особа отримує пенсію, що не перевищує мінімального розміру пенсій, або державну соціальну допомогу, призначену замість пенсії; б) право інвалідів I і II груп при амбулаторному лікуванні на придбання лікарських засобів за рецептами лікарів з оплатою 50% їх вартості. Реалізацію цих прав покладено на заклади охорони здоров'я за місцем проживання інваліда й аптеки.

Згідно з чинним законодавством органи соціального захисту населення за місцем проживання інваліда за наявності відповідного медичного висновку сприяють реалізації його права на безплатне забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації. Заклади охорони здоров'я за місцем проживання особи з інвалідністю за наявності відповідного медичного висновку зобов'язані забезпечити таку особу слуховими апаратами, а також такими технічними засобами з мовним виводом, як глюкометр, термометр, тонометр та ін. При стаціонарному лікуванні інваліда в закладі охорони здоров'я цей заклад зобов'язаний реалізувати його право на безплатне забезпе-

¹ Олефір, В. І. Освіта і охорона здоров'я: адміністративно-правове забезпечення державного управління галузями [Текст] : навч. посіб. / В. І. Олефір. – К. : Леся, 2013. – С. 86–87.

чення спеціальними засобами за наявності відповідного медичного висновку.

Важливу роль у сфері охорони здоров'я інвалідів відіграють департаменти охорони здоров'я при обласних державних адміністраціях. Наприклад, у Положенні про Департамент охорони здоров'я Харківської облдержадміністрації закріплені основні завдання таких підрозділів, а саме забезпечення: а) реалізації державної політики в галузі охорони здоров'я; б) населення лікарськими засобами, в тому числі пільгове — інвалідів; в) організації роботи органів медико-соціальної експертизи; г) виконання актів законодавства в зазначеній галузі; д) державних стандартів медичного обслуговування, медичних матеріалів і технологій та ін.¹ Саме належне виконання покладених на подібні департаменти завдань сприяє додержанню відповідного рівня забезпечення прав інвалідів у сфері охорони здоров'я.

Для підтримання належного рівня здоров'я інвалідів не менш важливим є санітарно-курортне їх лікування. Так, відповідно до Закону «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»; постанов КМУ: від 22 лютого 2006 р. № 187 «Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками деяких категорій громадян структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у містах Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчими органами міських рад» і від 3 грудня 2009 р. № 1345 «Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками дітей-інвалідів»²; наказів МОЗ України: від 12 січня 2009 р. № 4 «Про направлення дітей на санаторно-курортне лікування в санаторно-курортні заклади (крім туберкульозного

¹ Положення про Департамент охорони здоров'я Харківської державної адміністрації [Електронний ресурс] : розпорядження голови облдержадмін. від 29 січ. 2013 р. № 23 // Харківська обласна державна адміністрація. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua/uk/article/view/id/122/> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками дітей-інвалідів [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 3 груд. 2009 р. № 1345 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 97. – Ст. 3355.

профілю)»¹ і від 30 квітня 2009 р. №287 «Про направлення на санаторне лікування хворих на туберкульоз та осіб із груп ризику»² інвалідам за наявності медичних показань надається право на безоплатне отримання санаторно-курортних путівок. Також інваліду або його законному представникові відповідно до Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» й постанови КМУ від 7 лютого 2007 р. №150 «Про затвердження Порядку виплати деяким категоріям інвалідів грошової компенсації замість санаторно-курортної путівки та вартості самостійного санаторно-курортного лікування»³ виплачується грошова компенсація за санітарно-курортну путівку, якщо він протягом попередніх 3-х календарних років не одержував її безоплатно (без урахування року, коли він звернувся за нею). Зазначимо, що безоплатна санаторно-курортна путівка відповідно до постанови КМУ №187 та №1345 повинна надаватися особам з інвалідністю щороку, а компенсація в разі її ненадання упродовж 3-х років виплачується лише один раз. Отже, на нашу думку, положення п. 11 постанови КМУ №150 певним чином обмежує права інвалідів, а тому пропонуємо внести зміни до цього пункту й виплачувати щороку грошову компенсацію за такі путівки відповідно до встановленого законодавством розміру в разі ненадання її безоплатно.

Згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», постановою КМУ від 2 квітня 2005 р. №261 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на

¹ Про направлення дітей на санаторно-курортне лікування в санаторно-курортні заклади (крім туберкульозного профілю) [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України від 12 січ. 2009 р. №4 // Офіц. вісн. України. – 2009. – №9. – Ст. 284.

² Про направлення на санаторне лікування хворих на туберкульоз та осіб із груп ризику [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України від 30 квіт. 2009 р. №287 // Офіц. вісн. України. – 2009. – №48. – Ст. 1637.

³ Про затвердження Порядку виплати деяким категоріям інвалідів грошової компенсації замість санаторно-курортної путівки та вартості самостійного санаторно-курортного лікування [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 7 лют. 2007 р. №150 // Офіц. вісн. України. – 2007. – №10. – Ст. 358.

догляд»¹ інваліди (крім інвалідів з дитинства) мають право на державну соціальну допомогу й надбавку на догляд. Проте за Законом України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»² і спільним наказом Мінпраці, Мінфіну, МОЗ України від 30 квітня 2002 р. № 226/293/169 «Про затвердження Порядку надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»³ інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам надається право на державну соціальну допомогу і надбавку на догляд. Також вони мають право за наявності певних встановлених законодавцем умов на отримання одноразової матеріальної допомоги згідно з постановою КМУ від 28 лютого 2011 р. № 158 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання одноразової матеріальної допомоги інвалідам та непрацюючим малозабезпеченим особам»⁴.

Поруч із пенсіями, грошовими допомогамі й одноразовими виплатами держава надає інвалідам певні пільги, до таких пільг належать право на: а) надання безоплатно або із встановленням диференційованих пільг при оплаті соціальних послуг; б) безоплатне чи пільгове забезпечення автомобілями за наявності відповідного медичного висновку; в) виплати грошових компенсацій за бензин, ремонт і технічне обслуговування автомобілів і на транспортне обслуговування; г) безоплатне або пільгове паркування і зберігання

¹ Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 2 квіт. 2005 р. № 261 // Офіц. вісн. України. – 2005. – № 14. – Ст. 717.

² Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам [Текст] : Закон України від 16 листоп. 2000 р. № 2109-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 1. – Ст. 2.

³ Про затвердження Порядку надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам [Текст] : наказ М-ва праці, М-ва фінансів, М-ва охорони здоров'я України від 30 квіт. 2002 р. № 226/293/169 // Офіц. вісн. України. – 2002. – № 24, т. 2. – Ст. 119.

⁴ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання одноразової матеріальної допомоги інвалідам та непрацюючим малозабезпеченим особам [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 28 лют. 2011 р. № 158 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 15. – Ст. 618.

транспортних засобів; д) зменшення розміру страхового платежу за одним внутрішнім договором страхування цивільно-правової відповідальності власника наземного транспортного засобу на території України на 50%; е) одержання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти; є) безплатний або пільговий проїзд у пасажирському міському чи приморському транспорті (крім таксі); ж) пільгове та позачергове встановлення квартирного телефону; з) безплатне або пільгове користування культурно-видовищними закладами і спортивними спорудами для занять фізкультурою і спортом. Пільговим для інвалідів у встановлених законодавцем випадках може бути й оподаткування. У той же час, незважаючи на нормативне закріплення вищеназаних прав інвалідів, вони досить часто позбавлені можливості реалізувати їх, наприклад, через недостатнє фінансування з боку держави.

Ураховавши недоліки, відмічені у дослідженні, можемо зробити висновок, що сьогодні чинне законодавство України в розглянутих нами сферах соціального забезпечення прав інвалідів знаходиться на дуже низькому рівні й не відповідає повною мірою міжнародним вимогам і стандартам, яких повинна дотримуватися кожна цивілізована, соціальна й демократична держава. Отже, ті проблеми, які нами порушені, й варіації їх вирішення потрібні для вдосконалення нормативно-правової бази держави в окремих сферах забезпечення прав осіб з інвалідністю з метою поліпшення їх життєдіяльності й належної інтеграції цих осіб у суспільство.

3.2. Проблеми адміністративно-правового регулювання забезпечення прав інвалідів в Україні у процесі реабілітації

Важливість для інвалідів реабілітації складно переоцінити, адже вона надає змогу особам з вадами здоров'я розширювати свої можливості й у більшому обсязі використовувати власний потенціал для задоволення своїх потреб і здійснення необхідних функцій життєдіяльності. Поглиблене дослідження теоретичних і практичних питань

адміністративно-правового регулювання у сфері реабілітації інвалідів в Україні дозволить усебічно розглянути проблеми, з яким стикаються як особи з інвалідністю у процесі реалізації своїх прав, так і органи, що забезпечують здійснення реабілітаційних заходів під час виконання покладених на них функцій.

Створення рівних з іншими членами суспільства можливостей для реалізації інвалідами політичних, економічних, соціальних і культурних прав та свобод, якомога повного розвитку їх індивідуальних здібностей і задоволення особистих потреб є об'єктивними передумовами становлення сучасної системи реабілітації людей з інвалідністю. Комплексний підхід до забезпечення незалежної життєдіяльності цих осіб підвищує значимість наукових досліджень загальнотеоретичних питань з реабілітації інвалідів¹. Тривале замовчування проблем інвалідності за радянських часів, як і хронічна нестача й нераціональне використання бюджетних коштів у часи незалежності України стали причинами того, що держава суттєво відстає від цивілізованого світу у вирішенні проблем людей з обмеженими функціональними можливостями. Водночас їх людський потенціал хоча й має суттєві особливості, нерідко переважає потенціал пересічних людей (це доводить, зокрема, блискучі успіхи української параолімпійської збірної)².

Зараз в Україні процеси реабілітації й адаптації інвалідів залишаються не до кінця вивченими. Дотримання конституційних норм щодо освіти, працевлаштування, спілкування, забезпечення права таких громадян на соціальну реабілітацію й адаптацію все ще залишається далеким від міжнародних стандартів. Звичайно ж, що у кризових ситуаціях стан людей з інвалідністю погіршується насамперед через те, що вони гостріше відчувають свою залежність від суспільних змін³.

¹ Шумна, Л. П. Правові основи реабілітації інвалідів в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Л. П. Шумна ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2003. – С. 1.

² Красномоєць, В. А. Розширення можливостей осіб з інвалідністю в контексті концепції людського розвитку [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / В. А. Красномоєць ; ДВНЗ Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. – К., 2011. – С. 1.

³ Городецька, Ю. Державне управління у сфері соціального захисту та реабілітації осіб з інвалідністю: правовий механізм [Текст] / Ю. Городецька // Право України. – 2013. – № 6. – С. 296.

Правові засади реабілітації інвалідів в Україні ґрунтуються на її Конституції, на законах України: від 6 жовтня 2005 р. № 2961-IV «Про реабілітацію інвалідів в Україні»¹; від 21 березня 1991 р. № 875-XII «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»²; від 19 червня 2003 р. № 966-IV «Про соціальні послуги»³; від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»⁴; а також на постанові КМУ від 8 грудня 2006 р. № 1686 «Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів»⁵ та інших вітчизняних і міжнародних нормативно-правових актах, що регулюють відносини в цій царині. Реалізація вітчизняної державної політики у сфері реабілітації інвалідів здійснюється органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування, які у співпраці й партнерстві з громадськими організаціями інвалідів забезпечують розроблення і виконання програм для запобігання виникненню інвалідності, компенсації вад і розладів функцій організму особи, створення умов для їх усунення шляхом медичної, психолого-педагогічної, психологічної, фізичної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної й соціальної реабілітації інвалідів і дітей-інвалідів. Формування й розвиток державної політики в цій царині ґрунтується на принципах державних гарантій прав інвалідів, пріоритету інтересів інвалідів при проведенні реабілітаційних заходів, загальнодоступності, індивідуальності, системного підходу до виконання різних форм і методів реабілітації, забезпечення координації служб реабілітації інвалідів,

¹ Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

² Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-XII // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.

³ Про соціальні послуги [Текст] : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 966-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.

⁴ Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії [Текст] : Закон України від 5 жовт. 2000 р. № 2017-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 48. – Ст. 409.

⁵ Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 8 груд. 2006 р. № 1686 // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 50. – Ст. 3311.

на єдності і взаємодії державної й регіональної державної соціальної допомоги у сфері реабілітації людей з інвалідністю¹.

Термін «реабілітація» означає відновлення, повернення в попередній стан. У демократичних країнах з високим розвитком суспільних відносин реабілітація почала формуватися разом з усвідомленням необхідності захисту законних прав та інтересів осіб з інвалідністю. Зараз головною й нагальною проблемою залишається відсутність єдиного погляду щодо правового розуміння завдань і цілей заходів реабілітації цієї категорії осіб. Уперше на міжнародному рівні розглядуване поняття було визначене у другому звіті Всесвітньої організації охорони здоров'я, де зазначалося, що реабілітація — це поєднання і скоординоване здійснення медичних, соціальних, просвітницьких і професіональних заходів, включаючи навчання (або перенавчання) інвалідів для досягнення реабілітантами (по можливості) найбільш високого рівня функціональної активності².

У медичних словниках реабілітація (фр. *rehabilitation*, від лат. префікс *re* — знову, *habilis* — зручний, пристосований) тлумачиться як комплекс медичних, педагогічних і соціальних заходів, спрямованих на відновлення (або компенсацію) порушених функцій організму, а також соціальних функцій і працездатності хворих та інвалідів³. У науковій літературі реабілітація інвалідів трактується як процес, що має за мету допомогти таким людям досягти оптимального фізичного, інтелектуального, психічного й соціального рівня діяльності й підтримати їх, надавши їм тим самим засоби для зміни їх життя й розширення рамок своєї незалежності, і який включає систему ме-

¹ Шевчук, І. В. Реабілітація інвалідів [Текст] : монографія / І. В. Шевчук, О. Б. Яворовенко, Н. М. Беляєва, С. В. Шевчук. – Вінниця : ФОП Данилюк В. Г., 2012. – С. 28.

² Мельник, В. П. Законодавчі засади правового регулювання реабілітації інвалідів: сучасний стан та напрями удосконалення [Електронний ресурс] / В. П. Мельник // Часоп. Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія: Право. – 2014. – № 2. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14mvptnu.pdf> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

³ Словарь медицинских терминов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.ru/NTL/MED/slowar_a-k.txt (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

дичних, професійних, педагогічних та інших заходів, спрямованих на усунення й компенсацію обмежень життєдіяльності й на соціальну їх адаптацію¹. Реабілітація визначається також і як система державних, соціально-економічних, психологічних, медичних, професійних, педагогічних заходів, спрямованих на відновлення здоров'я людини, її працездатності й соціального статусу, яка ґрунтується на біологічних, соціально-економічних, психологічних, морально-етичних і науково-медичних засадах. Під останніми розуміється здатність організму пристосовуватися до певних умов функціонування в результаті компенсаторно-відновлювальних процесів, а також здатність особистості відчувати користь і цінність для соціуму своєї праці за допомогою новітніх досягнень сучасності².

Отже, можемо констатувати, що загалом конструкцію «реабілітація осіб з інвалідністю» слід розглядати саме як комплексне явище, яке, на думку О. А. Синиціної, виступає сукупною діяльністю щодо забезпечення відповідності психологічної, особистісно-професійної й емоційно-вольової сфер інваліда медичним, біологічним, психологічним і соціальним умовам їх реальної життєдіяльності³. Як правило, різні науковці формулюють поняття «реабілітація» неоднаково, відштовхуючись при цьому від 2-х аспектів. Одні визначають його як систему медичних, психологічних, професійних, педагогічних, фізичних та інших реабілітаційних заходів, спрямованих на відновлення порушених функцій організму хворої особи з особливими потребами й максимально можливе усунення обмежень її життєдіяльності. Інші вбачають у реабілітації процес відновлення здоров'я хворої особи, що здійснюється за допомогою реабілітаційних заходів різного характеру. Але, беручи до уваги ці 2 аспекти й розглядаючи зміст ре-

¹ Медико-соціальна експертиза обмеження життєдіяльності та принципи складання індивідуальної програми реабілітації інвалідів внаслідок неврологічних ускладнень остеохондрозу хребта [Текст] : навч. посіб. для лікарів МСЕК і ЛКК / за ред.: А. В. Іпатов, М. І. Черненко, О. В. Сергієні [та ін.]. – Дніпропетровськ : Пороги, 2004. – С. 39.

² Медична та соціальна реабілітація [Текст] : навч. посіб. / за заг. ред.: І. Р. Мишула, Л. О. Вакулєнко. – Тернопіль : ТДМУ, 2005. – С. 10.

³ Оболенський Ю. Організаційно-правові заходи реабілітації інвалідів / Ю. Оболенський, Є. Соболев // Прав. вісн. Укр. акад. банк. справи. – 2013. – № 1. – С. 83.

білітації по суті, доходимо висновку, що вона становить обидві висвітлені позиції в комплексі.

У Законі України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (далі — Закон) містяться основні поняття й терміни, важливі для розглядуваної сфери. Категорія «реабілітація інвалідів» у ньому тлумачиться як система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні й компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення й підтримання соціальної й матеріальної незалежності, трудової адаптації й інтеграції в суспільство, а також забезпечення інвалідів технічними та іншими необхідними засобами й виробами медичного призначення¹. На нашу думку, наведене законодавцем визначення терміна «реабілітація інвалідів» не відповідає повною мірою його дійсному змісту.

По-перше, у ст. 23 Закону говориться, що реабілітація інвалідів здійснюється згідно зі складеною органами медико-соціальної експертизи індивідуальною програмою реабілітації інваліда, що розробляється відповідно до Державної типової програми реабілітації інвалідів. У п. 2 Положення про індивідуальну програму реабілітації інваліда, затвердженого постановою КМУ від 23 травня 2007 р. № 757 «Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації інваліда», закріплено, що в цій програмі чітко окреслюється комплекс оптимальних видів, форм, обсягів і строків реабілітаційних заходів з визначенням порядку й місця їх проведення². Отже, вважаємо доцільним при формулюванні поняття «реабілітація інваліда» враховувати індивідуальну програму, за якою здійснюються реабілітаційні заходи.

По-друге, не менш важливим при трактуванні категорії «реабілітація інвалідів» враховувати органи й установи, на які покладено

¹ Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

² Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації інваліда [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 23 трав. 2007 р. № 757 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 39. – Ст. 1547.

функцію реалізації реабілітаційних заходів. Згідно із Законом, що аналізується нами, останні здійснюють спеціальні реабілітаційні установи, а саме: установи, підприємства, заклади, в тому числі їх відділення, структурні підрозділи незалежно від форм власності, на які покладено функції з реабілітації інвалідів і дітей-інвалідів відповідно до державних соціальних нормативів¹.

Враховуючи зазначене вище, вважаємо, що поняття «реабілітація інвалідів» доцільно визначити як обумовлену відповідною метою сукупність медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних і соціально-побутових заходів, які здійснюються реабілітаційними установами за індивідуальною програмою реабілітації інваліда і які спрямовані на надання особам допомоги у відновленні й компенсації порушених або втрачених функцій організму з метою максимального усунення обмежень їх життєдіяльності, досягнення й підтримання соціальної й матеріальної незалежності, трудової адаптації й інтеграції в суспільство, а також для забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації й виробами медичного призначення.

Розглянемо детальніше процедуру складання індивідуальної програми реабілітації інваліда, діяльність суб'єктів, що здійснюють державну політику в цій царині, й діяльність тих державних і недержавних інституцій, на які покладено функцію забезпечення реалізації права інваліда на реабілітацію. Відповідно до чинного законодавства України, а саме постанови КМУ «Про питання медико-соціальної експертизи» від 3 грудня 2009 р. обов'язками медико-соціальних експертних комісій є:

- складання й коригування індивідуальної програми реабілітації інваліда, в якій визначаються види реабілітаційних заходів і строки їх виконання, а також здійснення контролю ефективності її виконання;
- визначення потреб інвалідів у забезпеченні їх технічними та іншими засобами реабілітації;

¹ Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

– надання лікарям лікувально-профілактичних закладів і працівникам реабілітаційних установ, установ соціального обслуговування й установ, що надають соціальні послуги незалежно від форми власності, а також сім'ям, які доглядають за інвалідами, консультаційної допомоги з питань реабілітації і стороннього нагляду, догляду або допомоги інвалідам;

– контроль разом з іншими учасниками реабілітаційного процесу стану і якості проведення підприємствами, установами й організаціями, зазначеними в індивідуальній програмі реабілітації інваліда, реабілітаційних заходів та ін.¹

Перелік реабілітаційних заходів, здійснюваних для максимального усунення обмежень життєдіяльності особи з інвалідністю, досягнення й підтримання соціальної й матеріальної незалежності, трудової адаптації й інтеграції в суспільство, а також забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації й виробами медичного призначення, закріплюються в індивідуальній програмі реабілітації інваліда. Як уже зазначалося, ці індивідуальні програми реабілітації складаються МСЕК для повнолітніх осіб і ЛКК для дітей-інвалідів на підставі Державної типової програми реабілітації інвалідів. Ці програми розробляються протягом місяця з дня звернення інваліда або його законного представника до органу медико-соціальної експертизи. Індивідуальна програма реабілітації для інваліда й дитини-інваліда визначається згідно з переліком реабілітаційних послуг, технічних та інших засобів реабілітації, виробів медичного призначення, які закріплені в названій Державній типовій програмі залежно від нозології захворювання².

Індивідуальна програма реабілітації для інваліда й дитини-інваліда є рекомендаційною. Інвалід або законний представник дитини-інваліда має право відмовитися від будь-якого виду, форми й обсягу реабілітаційних заходів, передбачених його індивідуальною програ-

¹ Питання медико-соціальної експертизи [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 3 груд. 2009 р. № 1317 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 95. – Ст. 3265.

² Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 8 груд. 2006 р. № 1686 // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 50. – Ст. 3311.

мою, або від усієї програми в цілому. При отриманні інвалідом (законним представником дитини-інваліда) програми реабілітації вона стає обов'язковою для виконання органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, реабілітаційними установами, підприємствами, установами, організаціями, в яких працює або перебуває інвалід (дитина-інвалід), незалежно від їх відомчої підпорядкованості, типу й форми власності¹.

Досліджувана індивідуальна програма розробляється за участю інваліда чи законного представника дитини-інваліда фахівцями МСЕК або ЛКК із залученням у разі потреби спеціалістів закладів охорони здоров'я, органів соціального захисту населення, державної служби зайнятості, органів Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань, Фонду соціального захисту інвалідів та інших органів, які провадять діяльність у сфері реабілітації інвалідів². Вважаємо, що при складанні відповідною комісією індивідуальної програми реабілітації інваліда (дитини-інваліда) залучати представників органів соціального захисту населення, психолога і спеціалістів закладів охорони здоров'я треба в обов'язковому порядку, а при складанні такої програми реабілітації дитини-інваліда обов'язкове залучення й представника психолого-медико-педагогічної консультації. Присутність зазначених представників при розробленні комісіями програми реабілітації більшою мірою забезпечить належне додержання прав інвалідів і сприятиме попередженню їх порушень. Отже, доцільно відкоригувати п. 8 Положення про індивідуальну програму реабілітації інваліда й в обов'язковому порядку залучати вищезазначених представників органів соціального захисту, психолога і спеціаліста закладу охорони здоров'я та представника психолого-медико-педагогічної консультації (у разі складання індивідуальної програми реабі-

¹ Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

² Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації інваліда [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 23 трав. 2007 р. № 757 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 39. – Ст. 1547.

літації дитини-інваліда) до розроблення відповідними комісіями таких індивідуальних програм. Пропозиції й рекомендації названих представників обов'язково повинні фіксуватися в індивідуальній програмі реабілітації й безпосередньо враховуватися при здійсненні реабілітаційних заходів з метою підвищення їх результативності. Тому доцільно доповнити форми індивідуальної програми реабілітації, закріплені наказом МОЗ України від 8 жовтня 2007 р. № 623 «Про затвердження форм індивідуальної програми реабілітації інваліда, дитини-інваліда та Порядку їх складання», а саме пункт про реабілітаційні заходи та їх реалізацію окремою колонкою «Особливі (індивідуальні) рекомендації».

У ст. 23 Закону наголошується, що індивідуальна програма реабілітації має рекомендаційний характер для особи з обмеженими можливостями, а інвалід або його законний представник має право відмовитися від будь-якого виду, форми й обсягу реабілітаційних заходів, передбачених його індивідуальною програмою реабілітації, або ж від усієї програми в цілому. Але цей Закон не містить вирішення питань, пов'язаних з неналежним складанням індивідуальної програми реабілітації інваліда органами медико-соціальної експертизи. Ось чому вбачається важливим додати до вказаної статті Закону положення про оскарження інвалідом або його законним представником змісту такої програми, розробленої МСЕК або ЛКК. Пропонуємо закріпити в цьому Законі право особи з інвалідністю або її законного представника у випадку незгоди зі змістом затвердженої індивідуальної програми реабілітації подавати в місячний термін з дня отримання останньої письмову заяву до Центральної МСЕК МОЗ України, Кримської республіканської, обласної, Київської й Севастопольської центральних міських комісій або до комісії, в якій ця особа проходила огляд, або до відповідного департаменту охорони здоров'я, тим більш, що згідно з чинним законодавством однією з функцій вищезазначених комісій є саме перевірка якості розроблених індивідуальних програм реабілітації і здійснення контролю за повнотою і якістю їх виконання.

Із завершенням складання й затвердження індивідуальної програми реабілітації інваліда комісія готує 2 її примірники, один з яких

залишається в комісії, другий видається інвалідові або його законному представникові. Після цього МСЕК або ЛКК надсилає засвідчені в установленому порядку копії цієї програми лікувально-профілактичному закладу, органу праці й соціального захисту населення за зареєстрованим місцем проживання інваліда чи дитини-інваліда, а у разі потреби — реабілітаційній установі, учасникам реабілітаційного процесу й навчальним закладам¹.

Відповідно до розглядуваного Закону вітчизняний реабілітаційний процес включає в себе такі складники:

- відновлювальні медичні заходи, реконструктивну хірургію, ендопротезування, протезування, ортезування, санаторно-курортне лікування;
- медичну, медико-соціальну, соціальну, психологічну, психолого-педагогічну, фізичну, професійну, трудову, фізкультурно-спортивну реабілітацію та соціальну адаптацію;
- забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення;
- освіту, професійну орієнтацію, сприяння у працевлаштуванні й виробничу адаптацію;
- фізкультурно-спортивні заходи й оздоровлення².

З урахуванням зазначених вище складників реабілітаційного процесу в зазначеному Законі реабілітація інвалідів поділяється на декілька видів залежно від сфери, в якій вона здійснюється. Так, законодавцем виокремлено такі види реабілітації, як-от: медична, психолого-педагогічна, професійна, трудова, фізкультурно-спортивна, фізична, соціальна і психологічна. У правильному комплексному застосуванні всі ці види реабілітації призводять до ефективного відновлення порушених функцій організму особи і сприяють належній соціальній адаптації й інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство.

¹ Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації інваліда [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 23 трав. 2007 р. № 757 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 39. – Ст. 1547.

² Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

Стаття 1 Закону оперує таким поняттям, як «попередження інвалідності», що містить у собі здійснення комплексу медичних, гігієнічних, фізичних, педагогічних, психологічних, професійних та інших заходів, спрямованих на профілактику переходу захворювання, наслідків травми або вади саме в інвалідність особи або на зменшення тяжкості інвалідності¹. Інвалідність у людини може виникати не тільки внаслідок захворювання, травми або її наслідків, а й після сильного психологічного хвилювання або стресу. У нинішній час через здійснення в Україні антитерористичної операції на сході України люди схильні до отримання психічних травм і стресів, що можуть викликати певні психологічні розлади функцій організму, які є однією з причин інвалідності. На наше переконання, попередження інвалідності — одна з основних цілей здійснення державної політики в розглядуваній царині. Тому психологічна реабілітація є надзвичайно вагомим для підтримання здоров'я людини й суспільства в цілому, саме вона становить систему заходів, спрямованих на відновлення й корекцію психологічних функцій, якостей і властивостей особи, на створення сприятливих умов для розвитку й утвердження особистості². Наведене свідчить, що психологічна реабілітація важлива не тільки для людей, які вже визнані інвалідами, а й для тих, яким унаслідок психологічної травми може бути призначено цей статус. Пропонуємо внести до Закону положення щодо проходження психологічної реабілітації особами, які отримали психологічну травму, для попередження їх інвалідності й визначити систему форм, методів і заходів, спрямованих на відновлення психологічних функцій, якостей та властивостей людини.

У ст. 25 Закону основними формами реабілітаційних заходів названо: а) надання реабілітаційних послуг; б) забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації й виробами медичного призначення; і в) матеріальне забезпечення³.

¹ Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

² Там само.

³ Там само.

Що стосується державних стандартів реабілітаційних послуг, підкреслимо, що Міністерством праці та соціальної політики України і Всеукраїнською громадською організацією «Коаліція захисту прав інвалідів та осіб з інтелектуальною недостатністю» розроблено збірник державних стандартів соціальних послуг з реабілітації/абілітації інвалідів, дітей-інвалідів та осіб з розумовою відсталістю. Об'єктом стандартизації в зазначеному збірнику послужили соціальні послуги з реабілітації/абілітації, що надаються цим суб'єктам за рахунок бюджетних коштів у межах фінансування типових програм реабілітації інвалідів, за рахунок коштів місцевих бюджетів, коштів самих отримувачів або спонсорської допомоги. Також у цьому збірнику окреслено критерії оцінювання стану дотримання стандартів якості надання відповідних реабілітаційних послуг. До таких критеріїв належать: а) досягнення користувачами цілей індивідуальних програм реабілітації; б) відповідність обсягу і змісту послуг, зазначених у договорах з отримувачами, розробленим програмам реабілітації й догляду; в) відповідність внутрішніх описаних процедур положенням стандартів і дотримання організації цих процедур і графіків; г) ефективність, повторність і тривалість виконання реабілітаційних заходів згідно з договорами, графіками, журналами тощо; д) дотримання етичних і професійних норм усіма працівниками, волонтерами та іншими учасниками процесу надання реабілітаційних послуг; е) надання послуг у безпечному, доступному, максимально сприятливому середовищі; є) професіоналізм надавачів таких послуг; ж) наявність процедури й обов'язковість отримання поінформованої згоди клієнтів; з) ступінь задоволення клієнтів або їх законних представників якістю послуг¹.

Враховуючи зазначені стандарти якості реабілітаційних послуг, можемо додати, що важливим критерієм для оцінки ефективності реабілітаційних заходів та індивідуальної програми реабілітації взагалі, а також контролю за належним виконанням такої програми,

¹ Збірник державних стандартів соціальних послуг з реабілітації/абілітації інвалідів, дітей-інвалідів та осіб з розумовою відсталістю [Текст]. – Суми : Унів. кн., 2009. – С. 10, 40.

безумовно, є ступінь задоволення інвалідів (їх законних представників) якістю таких заходів. Для дотримання високих стандартів у формі індивідуальної програми реабілітації, а саме в положенні про реабілітаційні заходи та їх реалізацію необхідно додати колонку «Якість реабілітаційного заходу», наявність якої надасть можливості особі, яка отримала реабілітаційну послугу (її законному представникові), зазначити свої побажання, пропозиції й відмітити недоліки такого заходу або послуги. Зазначений додаток певною мірою сприятиме виявленню порушень проведення реабілітаційних заходів і показуватиме їх ефективність і результативність.

Звернімо увагу на таку форму реабілітаційних заходів, як забезпечення інвалідів та дітей-інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації й виробами медичного призначення. У ст. 26 Закону проголошується, що держава гарантує розроблення й виробництво технічних та інших засобів реабілітації, закупівлю спеціального автотранспорту, виробів медичного призначення, забезпечення ними соціальної адаптації й полегшення умов праці й побуту і спілкування інвалідів, дітей-інвалідів і поширює інформацію про таку продукцію¹. При цьому робимо акцент на положенні про те, що саме держава зобов'язується поширювати інформацію про зазначені вище технічні засоби реабілітації й медичні вироби. Але підкреслимо, що воно не містить чіткої регламентації цієї державної функції. Тому вважаємо за доцільне відкоригувати цю статтю й назвати конкретні форми інформування осіб з інвалідністю та їх законних представників про розроблення й виробництво зазначених засобів реабілітації і про закупівлю спеціального автотранспорту й виробів медичного призначення, а також про якість і можливі шляхи їх отримання. Як вбачається, подібне уточнення положень аналізованої статті позитивним чином вплине на належне забезпечення прав інвалідів і дітей-інвалідів на реабілітацію.

Важливим аспектом при проведенні вказаних вище різних форм реабілітаційних заходів при забезпеченні прав інвалідів і дітей-інва-

¹ Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

лідів на реабілітацію є належне фінансування. У ст. 42 Закону закріплюється, що фінансування таких заходів, витрат на утримання реабілітаційних установ здійснюється за рахунок коштів Державного й місцевих бюджетів, цільових страхових фондів, засновників реабілітаційних установ, добровільних пожертвувань та інших джерел, передбачених законом¹. Проте, як наголошують юристи-практики, коштів на це фактично немає, а всі органи влади та інші установи, залучені до процесу реабілітації, часто не можуть виконувати вказівки органів медико-соціальної експертизи через брак коштів².

Як справедливо вказує О. Г. Свістунова, економічну вартість реабілітації інвалідів слід порівнювати з економічними витратами, що виражаються у витраті однієї десятої людського потенціалу у світовому масштабі плюс витрати з податкових відрахувань та вартості виплат інвалідам. Згідно із зарубіжними дослідженнями економічна вигода від реабілітації інвалідів вища здійснених на такі цілі витрат. За даними Управління реабілітаційного обслуговування США, на кожну 1000 дол., вкладену в реабілітацію інваліда, суспільству повертається 35000 дол. за рахунок його подальшої трудової діяльності. Підрахунки російських фахівців показали, що витрати на проходження реабілітації (з урахуванням повторних курсів) менші за витрати на пенсії по інвалідності, які мають бути виплачені державою. У російському реабілітаційному центрі із 73 дітей-інвалідів у період 2001–2007 рр. після проходження реабілітації було знято інвалідність, а витрати на реабілітаційні заходи були в 2,4 рази нижче витрат на пенсії, які держава мала була виплатити таким дітям. У разі раціонального працевлаштування інваліда витрати на вищу освіту при очній формі навчання окупаються вже через 5 років 9 місяців після працевлаштування, витрати на вищу освіту за дистанційною формою

¹ Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

² Стан медико-соціальної експертизи в Україні та шляхи покращення її реалізації: громадський аналіз та рекомендації: аналітичний звіт та матеріали за проектом «Реалізація громадських ініціатив підтримки правової допомоги щодо проходження медико-соціальної експертизи та пов'язаних із нею питань, аналізу викликів інвалідизації, реабілітації, підготовки пропозицій та їх просування» [Текст] / М. С. Багній, О. Я. Коваль, Т. Г. Яцків. – Львів : Центр громад. адвокатури, 2013. – С. 13.

навчання — через 1 рік 8 місяців, а витрати на навчання на курсах підвищення кваліфікації — через 3 місяці¹.

Викладене дозволяє зробити висновок, що належним чином організована реабілітація інвалідів позитивно впливає не тільки на кожну окрему особу з інвалідністю, а й на суспільство й державу в цілому, на економічний стан у країні. На наше переконання, при проведенні державної політики у сфері реабілітації інвалідів і плануванні бюджетів необхідно більше звертати уваги на фінансове забезпечення цієї процедури і більш раціональніше розподіляти кошти в цій царині.

Проаналізувавши дослідження зарубіжних фахівців стосовно економічної вигоди реабілітації інвалідів, ми зрозуміли, що вагому роль в адаптації й інтеграції цих осіб у соціумі відіграє реабілітація професійна. У вітчизняному законодавстві остання визначається як система заходів, спрямованих на підготовку особи до професійної діяльності, відновлення чи здобуття професійної працездатності шляхом адаптації, реадаптації, навчання, перенавчання або перекваліфікації з можливим подальшим працевлаштуванням і необхідним соціальним супроводженням з урахуванням особистих здібностей і побажань особи².

У ст. 5 Конвенції про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів наголошується, що одним із важливих аспектів здійснення ефективної державної політики у сфері зайнятості і професійної реабілітації інвалідів є проведення консультацій з представницькими організаціями роботодавців і працівників щодо запровадження зазначеної політики, в тому числі заходів, яких слід вжити з метою сприяння співробітництву й координації державних і приватних органів, що займаються професійною реабілітацією, а також консультування представницьких організацій інвалідів³.

¹ Жаворонков, Р. Н. Законодательное регулирование порядка оказания реабилитационных услуг инвалидам [Текст] / Р. Н. Жаворонков // Журн. рос. права. – 2013. – № 1. – С. 80.

² Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.

³ Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів [Електронний ресурс] : від 20 черв. 1983 р. № 159 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. –

Ось чому пропонуємо внести зміни до досліджуваного Закону, додавши до ст. 11 (де визначені основні повноваження місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування в царині) положення про проведення консультацій з представницькими організаціями роботодавців і працівників з метою ефективнішого забезпечення прав інвалідів у сфері професійної реабілітації й зайнятості осіб з обмеженими можливостями. Вітчизняне чинне нормативно-правове підґрунтя, що регулює відносини у сфері професійної реабілітації інвалідів, потрібно доповнити положеннями, які забезпечували б: а) ефективніше функціонування системи засобів впливу на осіб з обмеженими можливостями при їх професійному самовизначенні й системи професійної освіти; б) продуктивну дієвість і результативність індивідуальної програми реабілітації інваліда, яка обов'язково узгоджувалась би з конкретними особливостями такої особи; в) розвиток різних форм інформаційного забезпечення роботодавців і потенційних працівників; г) більш раціональне використання й розумний цільовий розподіл коштів у цій царині; д) інтенсивний розвиток системи заходів з підтримки роботодавця при працевлаштуванні осіб з особливими потребами й більш доцільне використання трудових ресурсів таких людей.

Потребує вдосконалення й забезпечення більш оперативної і плідної співпраці органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних і недержавних організацій та роботодавців у сфері забезпечення прав інвалідів на професійну реабілітацію і працю. Досягти цього можна шляхом запровадження координаційної діяльності між зазначеними суб'єктами. Як правило, під координацією розуміють управлінську діяльність, спрямовану на узгодження функціонування елементів системи в режимі, який забезпечує найбільш ефективне досягнення поставлених цілей, тобто координація полягає в організації (насамперед правовими засобами) взаємодії між елементами системи, отже, координація — це і є організація взаємодії¹.

Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_065 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

¹ Колісник, К. О. Щодо понять «взаємодія» та «координація» в контексті державного управління [Текст] / К. О. Колісник // Теорія та практика державного управ-

Є сенс зупинитися на розкритті координації між зазначеними органами й роботодавцями. А для більшої ефективності й результативності такої діяльності цих суб'єктів при департаментах соціального захисту населення може бути утворена координаційна рада, яка забезпечувала б міцний зв'язок між ними й вирішувала спірні питання у сфері професійної реабілітації, адаптації й зайнятості людей з інвалідністю. Координація повинна бути інструментом, який може використовуватися з різним ступенем інтенсивності для досягнення потрібного результату¹.

Сьогодні країна знаходиться в досить складному становищі в силу проведення АТО на сході України. Ця ситуація вплинула й на проблеми реабілітації, певною мірою навіть загостривши зазначені проблеми внаслідок неналежного фінансування і збільшення чисельності нужденних в останній. Тому маємо звернути особливу увагу на реабілітацію тих осіб, які стали інвалідами в результаті проведення АТО. Зараз ця проблема в повному обсязі не вирішена. Поступово приймаються нормативно-правові акти, які так чи інакше врегулюють зазначені питання, але на практиці навіть їх застосування належним чином не розв'язують проблем, що виникають у постраждалих осіб в результаті отримання інвалідності. Одними з нормативно-правових актів, прийнятих для регулювання питань реабілітації учасників АТО, є: 1) наказ Міністерства соціальної політики України від 1 серпня 2014 р. № 518 «Про затвердження Порядку подання заявки на виготовлення технічних засобів реабілітації за індивідуальним замовленням»²; 2) постанова КМУ від 1 жовтня 2014 р. № 518 «Деякі питання протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, які від-

ління : тези III Міжнар. наук. конгр., 26 лют. 2003 р. – Х., 2003. – Вип. 2: Державне управління та місцеве самоврядування. – С. 68.

¹ Худоба, О. В. Координаційний механізм системи охорони здоров'я як складова державного управління [Електронний ресурс] / О. В. Худоба. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/2/09.pdf> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Про затвердження Порядку подання заявки на виготовлення технічних засобів реабілітації за індивідуальним замовленням [Текст] : наказ М-ва соц. політики України від 1 серп. 2014 р. № 518 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 71. – Ст. 2009.

сутні в Україні, окремих категорій громадян, які брали участь в анти-терористичній операції та/або забезпеченні її проведення і втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок»¹; 3) наказ Міністерства соціальної політики України від 24 листопада 2014 р. №933 «Про затвердження Положення про експертну групу з попереднього розгляду документів щодо протезування (ортезування) учасників антитерористичної операції, які втратили функціональні можливості кінцівок»²; 4) постанова КМУ від 4 лютого 2015 р. №39 «Про внесення змін до Порядку протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, окремих категорій громадян, які брали участь в антитерористичній операції та/або забезпеченні її проведення (здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності) і втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок»³ та ін.

Але на цей час залишається не вирішеною ще велика кількість питань реабілітації військовослужбовців, які отримали інвалідність під час проведення АТО на сході України. У зв'язку із цим Радником Президента України О. Богомолець у лютому 2015 р. було проведено нараду, присвячену розв'язанню проблем реабілітації таких військових. Обговорювалось створення системи, що забезпечить якісною

¹ Деякі питання протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, окремих категорій громадян, які брали участь в антитерористичній операції та/або забезпеченні її проведення і втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 1 жовт. 2014 р. №518 // Офіц. вісн. України. – 2014. – №82. – Ст. 233.

² Про затвердження Положення про експертну групу з попереднього розгляду документів щодо протезування (ортезування) учасників антитерористичної операції, які втратили функціональні можливості кінцівок [Текст] : наказ М-ва соц. політики України від 24 листоп. 2014 р. №933 // Офіц. вісн. України. – 2014. – №103. – Ст. 3046.

³ Про внесення змін до Порядку протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, окремих категорій громадян, які брали участь в антитерористичній операції та/або забезпеченні її проведення (здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності) і втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 4 лют. 2015 р. №39 // Офіц. вісн. України. – 2015. – №12. – Ст. 314.

соціально-психологічною допомогою тих, хто брав участь в АТО й потребує останньої. При цьому було наголошено, що систему надання медико-психологічної допомоги потрібно перепрофілювати на реальні потреби сьогодення. Як наголосила О. Богомолець, завдання держави – запровадити систему нових знань, створити реабілітаційні команди. Оптимальним є залучення фахових психологів, ветеранів АТО, можливо, дружин її учасників. Потрібно створювати ветеранські організації, клуби ветеранів АТО, активну роль у чому можуть зіграти добровольці¹.

Для часткового вирішення питання соціально-психологічної реабілітації зазначеної вище категорії осіб Президентом України 30 січня 2015 р. було підписано Указ №40/2015 «Про додаткові заходи щодо забезпечення проведення часткової мобілізації у 2015 році», яким закріплено обов'язок: а) КМУ невідкладно розробити і внести на розгляд ВРУ законопроект про доктрину соціального захисту і психологічної реабілітації осіб, постраждалих під час виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків) в Україні; б) Міністерства оборони України разом з МОЗ України і Міністерством соціальної політики України вжити додаткових заходів щодо забезпечення соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців — учасників АТО; в) Міністерства соціальної політики України й МОЗ України вжити невідкладних заходів зі створення єдиної системи підготовки й підвищення кваліфікації спеціалістів із психологічної реабілітації й соціальної роботи з особами, які стали інвалідами під час проходження військової служби, та іншими особами, постраждалими під час виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків)².

Що стосується доручення Президента України щодо невідкладної розробки КМУ законопроекту про доктрину соціального захисту

¹ Радник Президента провела нараду з питань соціально-психологічної реабілітації учасників АТО та їх родичів [Електронний ресурс] // Е-news: деловые новости. – Режим доступу: <http://e-news.com.ua/show/362706.html> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Про додаткові заходи щодо забезпечення проведення часткової мобілізації у 2015 році [Текст]: Указ Президента України від 30 січ. 2015 р. №40/2015 // Офіц. вісн. України. – 2015. – №10. – Ст. 262.

і психологічної реабілітації осіб, постраждалих під час виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків) в Україні, зазначимо, що розробка і прийняття цього документа повинні здійснюватися з урахуванням розробленої державної програми, в якій доктринальні положення щодо соціального захисту і психологічної реабілітації названих осіб отримали б свою деталізацію й чітку регламентацію. Вважаємо, що питанню психологічної реабілітації осіб, постраждалих унаслідок проведення АТО, потрібно приділити належну увагу, адже нормальний психологічний стан таких людей є першим кроком до відновлення функцій їх організму й усунення обмежень життєдіяльності. Враховуючи вислів Радника Президента України О. Богомолець щодо необхідності створення реабілітаційних команд, додамо, що діяльність таких команд або груп із психологічної реабілітації належить провадити якомога раніше після психологічної травми й бути свого роду невідкладною психологічною допомогою, оскільки зволікання із цим або відстрочення допомоги може призвести до певних ускладнень здоров'я. Якщо йдеться про ситуацію з проведення саме АТО, з особливою гостротою постає проблема забезпечення можливостей діяльності таких груп на територіях, які через конкретні обставини не контролюються державною владою. За таких умов доцільно заздалегідь проаналізувати і змодельовати ті чи інші ситуації й визначити можливі шляхи їх вирішення. Потрібно брати до уваги взаємодію цих груп з державними воєнізованими підрозділами, волонтерами, іншими формуваннями під час виконання поставлених перед ними завдань. Важливим є також чітке уявлення про організаційну структуру й необхідне спеціальне матеріально-технічне забезпечення таких груп з урахуванням покладених на них функцій у сфері допомоги особам з особливими потребами і постраждалим унаслідок проведення АТО на сході України¹.

Підбиваючи підсумки висловленому, підкреслимо, що сучасний стан адміністративно-правового регулювання реабілітації в Україні є одним з нагальних питань у сфері забезпечення прав осіб з обмеже-

¹ Паровишник, О. В. Про забезпечення прав інвалідів у ситуаціях надзвичайного характеру [Текст] / О. В. Паровишник, О. К. Шапошников // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – О., 2014. – № 74. – С. 187.

ними можливостями. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» та інші підзаконні нормативно-правові акти належним чином не врегульовують існуючі проблеми, з якими стикаються особи з особливими потребами під час реалізації своїх прав. Очевидним є те, що належна реабілітація вимагає значно збільшеного фінансування, яке, на жаль, в Україні в теперішніх умовах повною мірою неможливе з об'єктивних причин. Саме дефіцит коштів і недосконале нормативно-правове регулювання і є тими основними проблемами у сфері реабілітації людей з інвалідністю. Але під час розподілу коштів і формування нормативно-правової бази слід мати на увазі, що належна реабілітація таких осіб призводить не тільки до повернення їх у трудове життя в майбутньому, як зазначає велика кількість міжнародних досліджень, а й до економічного розвитку держави й суспільства в цілому.

Підкреслимо, що реабілітація не є єдиним напрямом, що впливає на належне забезпечення функцій життєдіяльності людей з інвалідністю та їх інтеграцію в суспільне середовище. Державна політика у сфері забезпечення прав інвалідів, окрім реабілітації, спрямована також на освіту, професійну підготовку, працевлаштування, зайнятість, матеріальне, медичне, соціально-побутове забезпечення та ін.

3.3. Удосконалення системи законодавства у сфері забезпечення прав інвалідів в Україні

Забезпечення прав та свобод людини і громадянина є однією з головних цілей будь-якого цивілізованого суспільства. Це, звичайно ж, віднесено й до осіб, які потребують особливої уваги у зв'язку з тим, що можливості існування їх певною мірою обмежені наявністю фізичних або психічних вад. Правове впорядкування суспільних відносин у сфері забезпечення прав інвалідів ґрунтується на створеній за роки незалежності України нормативній базі, якою врегульовуються питання призначення статусу інваліда, реалізації ними своїх прав, дотримання цих прав і законних інтересів державними й недержав-

ними органами, підприємствами, установами й організаціями різних форм власності та ін. В основу вітчизняних нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері забезпечення прав інвалідів, покладено міжнародні правові документи і стандарти, орієнтовані на інтеграцію людей з інвалідністю в суспільство, забезпечення їх недискримінації, доступності й рівності можливостей.

На міжнародному рівні, як уже зазначалося, прийнято низку важливих документів, що забезпечують не тільки особливі права інвалідів і гуманне ставлення до них, а й такий важливий аспект, як їх соціалізація, входження в суспільне середовище як повноправних його членів. Однак, незважаючи на те, що українська нормативно-правова база ґрунтується на певних міжнародних документах, правова практика в країні вказує, що реалізація більшості положень вітчизняних нормативно-правових актів щодо інвалідів в Україні ускладнюється з багатьох причин, серед яких і неякісна робота державних органів, і насамперед неготовність суспільства визнати рівність прав інвалідів з правами всіх інших людей¹.

Інтеграція інвалідів у суспільство — одне з головних завдань державної політики у сфері забезпечення їх прав у країнах світу, тому більшість нормативно-правових актів останніх мають за мету повну інтеграцію. Ключовим аспектом ефективності цього процесу є адаптація людей з інвалідністю до соціуму. Є. Ю. Соболь зазначає, що вона є обов'язковою умовою набуття індивідом статусу соціального об'єкта. Водночас таким особам складно адаптуватися й самостійно пройти етапи соціалізації, відновити чи покращити здоров'я, матеріально себе забезпечувати тощо. Саме тому їм украй потрібним є ґрунтовне й системне підтримання з боку держави шляхом надання соціальної допомоги, вжиття реабілітаційних заходів та ін.² Погоджуючись із думкою вченого, зазначимо, що така підтримка адаптації інвалідів з боку держави не повинна бути формальною, як це в біль-

¹ Горова, О. Правове становище інвалідів [Текст] / О. Горова // Юрид. Україна. – 2006. – № 9. – С. 5, 7.

² Соболь, Є. Ю. Правові гарантії забезпечення соціальної адаптованості осіб з інвалідністю в Україні [Текст] / Є. Ю. Соболь // Держава і право : зб. наук. пр. – К., 2013. – Вип. 60. – С. 203.

шості випадків спостерігається зараз, а містити чітке нормативно-правове закріплення положень, спрямованих на подолання сегрегації інвалідів у суспільстві, які належним чином урегулювали б питання, що виникають при реалізації таких норм на практиці.

У цілому ж сьогодні в Україні функціонує низка віднесених до пріоритетних державних програм соціального захисту інвалідів, а видатки на їх виконання належать до захищених статей Держбюджету України. Серед них матеріальне забезпечення інвалідів і дітей-інвалідів, їх санатарно-курортне оздоровлення, забезпечення протезно-ортопедичними виробами і спеціальним автотранспортом, соціальна, трудова і професійна реабілітація осіб з інвалідністю. На жаль, подекуди заходи держави щодо інвалідів мають декларативний характер. Зараз соціальний захист цих осіб зводиться переважно до забезпечення мінімальних соціальних потреб, проте й вони не надаються в повному обсязі. Як зазначає С. Корнієнко, це зумовлено тим, що, незважаючи на законодавче закріплення інституту соціального захисту інвалідів, фінансування низки програм установлено з урахуванням не потреб інвалідів, а з фінансових та економічних можливостей держави, в результаті чого такі програми повністю не забезпечують реальне поліпшення соціального захисту інвалідів¹.

На наше переконання, проблема фінансування сфери забезпечення інвалідів в Україні вимагає більшої уваги з боку держави, тому що при вдосконаленні певних положень законодавства, спрямованих на покращення життєдіяльності людей з інвалідністю, основною проблемою насамперед виступає саме недостатнє виділення коштів на це й невиправдані державні витрати. Для вирішення питань, пов'язаних з фінансовим забезпеченням інвалідів, потрібно приділити увагу відпрацюванню оптимальних методів фінансової діяльності держави, за допомогою яких здійснювався б розумний цільовий розподіл коштів та їх раціональне використання в цій царині.

¹ Корнієнко, С. Сутність та пріоритетні напрями державної політики України в сфері соціального захисту дітей-інвалідів на сучасному етапі [Текст] / С. Корнієнко // Вісн. Нац. акад. держ. управління при Президентіві України. – 2011. – № 2. – С. 279.

Деякі науковці вважають, що у сфері правового забезпечення прав інвалідів існуючі проблеми пов'язані насамперед не з якістю вітчизняної нормативно-правової бази, а з недосконалістю механізмів її застосування й виконання її вимог. Недоліки останнього стосуються багатьох напрямів розв'язання проблеми інвалідності, але запровадженню нових, сучасних форм і методів навчально-виховної й корекційної роботи, лікуванню, оздоровленню, реабілітації, повноцінному соціальному супроводу життєдіяльності безпосередньо самих осіб з функціональними обмеженнями та їх сімей найбільше перешкоджає обмеженість бюджетних асигнувань і недостатність зусиль багатьох органів державної виконавчої влади й органів місцевого самоврядування. Отже, сьогоденні проблеми нормативно-правового забезпечення — це значною мірою недотримання законодавства на належному рівні всіма ланками державного управління й фахівцями первинних структур. До того ж вітчизняному суспільству поки що бракує сучасних світоглядних установок стосовно такого соціального явища, як інвалідність взагалі, норм більш наближених до загальносвітових, проголошених головними міжнародними документами, до яких приєдналась Україна протягом останнього десятиліття¹.

Формування й удосконалення національного нормативно-правового поля, яке регулює відносини у сфері забезпечення прав інвалідів і дітей-інвалідів, повинно відбуватися з урахуванням міжнародних документів і позитивного досвіду розвинених країн світу. М. В. Чічкань стверджує, що міжнародно-правове регулювання відносин у сфері соціального захисту людей з інвалідністю відчутно впливає на сучасне українське законодавство, а світовий досвід доводить важливість і потребу впровадження міжнародних стандартів у юридичну практику України з метою формування ефективного правового механізму забезпечення такого захисту².

¹ Комаров, Н. М. Інвалідність як соціальна проблема сучасного українського суспільства [Текст] / Н. М. Комаров, Р. Я. Левін, О. В. Вакулєнко // Укр. соціум. — 2003. — № 1. — С. 42–43.

² Чічкань, М. В. Міжнародно-правові стандарти у сфері соціального захисту інвалідів [Текст] / М. В. Чічкань // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. — 2014. — Вип. 1, т. 3. — С. 262.

За сучасних умов все більше уваги приділяється гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародно-правовими стандартами, в тому числі й у питаннях соціального захисту інвалідів. Так, постановою КМУ від 1 серпня 2012 р. № 706 затверджено Державну цільову програму «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року, якою передбачено приведення національного законодавства відповідно до Конвенції про права інвалідів. Це дає підстави констатувати, що Україна провадить послідовну політику з формування системи законодавства стосовно соціального захисту прав людей з інвалідністю відповідно до міжнародних стандартів¹. Отже, перші реальні і значущі кроки на шляху до підвищення рівня соціального захисту інвалідів, гармонізації вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів та їх практичної реалізації Україна вже зробила. Подальша робота залежатиме від усіх і кожного, зокрема, від забезпечення країною активної взаємодії державних органів і громадських організацій інвалідів, адже така діяльність вимагає об'єднання зусиль осіб, які працюють над проблемами людей з інвалідністю².

З огляду на наведене доходимо висновку, що національна нормативно-правова база, що регулює відносини у сфері забезпечення прав інвалідів, є далекою від досконалості й потребує певної систематизації й покращання. Для приведення якості законодавства в належний стан, який задовольняв би дотримання прав, свобод і законних інтересів людей з інвалідністю, треба звернути увагу нормотворців і наукових дослідників на проблемні питання, вирішення яких сприяло б гідному життю інвалідів в Україні й ефективній їх інтеграції у суспільство. До концептуальних моментів, що вимагають уваги у сфері забезпечення прав інвалідів, необхідно віднести:

¹ Чічкань, М. В. Щодо правового регулювання соціального захисту інвалідів в Україні [Текст] / М. В. Чічкань // Розвиток законодавства про працю і соціальне забезпечення: здобутки і проблеми : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 5–6 жовт. 2012 р. – X., 2012. – С. 444–445.

² Ткачук, О. В. На шляху дотримання міжнародних стандартів забезпечення та захисту прав і свобод людей з інвалідністю [Електронний ресурс] / О. В. Ткачук // Хмельницький інститут універсальних технологій Університету «Україна». – Режим доступу: http://hist.km.ua/uploads/file/visnik/2010_2/10tovsli.pdf (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

- подальшу гармонізацію українського законодавства до міжнародно-правових стандартів;
- удосконалення процедурних норм, пов'язаних з установленням статусу інваліда й реалізацією його прав і законних інтересів;
- удосконалення адміністративно-правового статусу інваліда та його основних елементів;
- посилення форм контролю за додержанням прав людей з інвалідністю;
- збільшення ефективності координаційної діяльності між державними й недержавними органами, підприємствами, установами й організаціями, діяльність яких спрямована на дотримання й реалізацію прав інвалідів;
- удосконалення діяльності медичних, реабілітаційних та інших закладів, де утримуються або перебувають люди з інвалідністю;
- удосконалення правового регулювання у сфері надання послуг особам з обмеженими можливостями;
- опрацювання оптимальних методів фінансової діяльності, за допомогою яких здійснювався б розумний цільовий розподіл коштів та їх раціональне використання в цій царині.

Вважаємо за необхідне звернути особливу увагу на те, що зараз в Україні адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів потребує удосконалення насамперед унаслідок неналежного впорядкування діяльності державних і недержавних органів та організацій, на які покладено функції дотримання і реалізації прав людей з інвалідністю.

Однією з найдієвіших інституцій, що забезпечує належне дотримання прав людини і громадянина, є інститут омбудсмена. Він належить до числа ефективних правозахисних інституцій, що виникли завдяки демократизації механізму державної влади в країнах, що стали на шлях побудови правової, соціальної держави й формування дійсно громадянського суспільства. Сьогодні він функціонує більше ніж у 100 країнах світу. Існують різноманітні моделі цього інституту, що різняться між собою повноваженнями омбудсменів, їх місцем у системі органів державної влади, організацією роботи, територіаль-

ними рамками діяльності та ін.¹ Його значення значною мірою обумовлює й увагу до нього з боку науковців. Причому деякі з них розділяють омбудсменів не тільки за їх місцем у державно-правовій системі й чисельним складом інституту, а й залежно від рівня їх діяльності, компетенції й обсягу наглядових функцій і сфери компетенції. Однак маємо зазначити, що незалежно від типу або моделі омбудсмена, що діє в тій чи іншій країні, однією з головних функцій цього інституту є дотримання прав та свобод людини і громадянина.

У загальному вигляді основним предметом діяльності омбудсменів є перевірка законності актів управління, дотримання вимог чинного законодавства під час їх прийняття, а також правомірності поведінки посадових осіб. Подібний нагляд відбувається з метою захисту порушених прав окремих громадян. Омбудсмен допомагає при розв'язанні проблем і скарг, слідкує за цим процесом й у разі необхідності вимагає вирішення окремих питань відповідними органами. Обсяг його контрольно-наглядових функцій залежить від кола органів і посадових осіб, на яких поширюється його юрисдикція, а також обсяг прав та свобод людини і громадянина, дотримання яких він контролює².

У деяких юридичних джерелах омбудсмен тлумачиться як незалежний посадовець, який виступає свого роду посередником в адміністративних спорах, контролює додержання прав людини й уповноважений із цією метою провадити розслідування, пропонує коригуючі дії щодо припинення правопорушення й відновлення порушених або позбавлених прав. Проте цей інститут конкретно не впливає на зменшення порушень прав людини в Україні, оскільки всі дії і вчинки цієї уповноваженої особи є лише рекомендаційними³.

¹ Марцеляк, О. Статус і функціонування регіональних представницьких омбудсменів: світовий досвід [Електронний ресурс] / О. Марцеляк // Правознавець : електрон. б-ка юрид. літ. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/1336/%CC#chapter> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Банах, С. В. Контрольно-наглядові функції омбудсмена в країнах сталої демократії [Текст] / С. В. Банах // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. – 2014. – № 3/1. – С. 103.

³ Мурована, І. Роль та місце Уповноваженого Верховної Ради в механізмі забезпечення прав людини в Україні [Текст] / І. Мурована // Тенденції та інновації юри-

Крім того, додамо, що діяльність інституту омбудсмена в Україні, незважаючи на досить тривалий час функціонування, не відповідає належному рівню внаслідок недосконалого нормативно-правового регулювання, що, у свою чергу, призводить до певних обмежень при здійсненні Уповноваженими своєї діяльності. І. Я. Мурована й О. О. Гриньків звертають увагу на необхідність удосконалення цього інституту шляхом надання йому ширших повноважень, наділення його засобами примусу до правопорушників та ін.¹

В Україні в останні роки інститут омбудсмена постійно розвивається, про що свідчить утворення й такої інституції, як Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю. Неможливо оминути й міжнародний досвід такого роду інституцій, що у світі класифікуються як спеціалізовані омбудсмени. Зарубіжний досвід показує, що ефективність діяльності такого інституту значно підвищується за рахунок розподілу сфер контролю між спеціалізованими омбудсменами. Упродовж доволі тривалого часу в різних країнах світу успішно було запроваджено чимало спеціалізованих омбудсменів. Так, у більшості країн функціонують омбудсмени з прав дитини, із захисту прав людей похилого віку, національних та етнічних меншин, споживачів, з питань рівних можливостей, інформації й у галузях трудових і соціальних відносин. Також у деяких державах є студентські, військові, податкові, бізнес-омбудсмени та ін.

Погоджуємося з такою точкою зору О. Марцеляка, що зарубіжний досвід діяльності спеціалізованих омбудсменів треба вивчати і в Україні з метою подальшого їх запровадження з урахуванням специфіки правового статусу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також механізму державної влади, чинної правової системи й менталітету Українського народу. Їх введення стане ефективним варіантом інституційного посилення захисту прав і свобод таких членів суспільства, як люди похилого віку, споживачі, військо-

дичної науки : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. – Тернопіль, 2014. – С. 19.

¹ Мурована, І. Я. Права людини: основи теорії та практики [Текст] / І. Я. Мурована, О. О. Гриньків // Молодий вчений. – 2014. – № 10. – С. 64.

вослужбовці, неповнолітні, інваліди і студенти¹. Як підкреслюють О. Рудік і Л. Лазарева, заснування спеціалізованих омбудсменів є виявом гнучкості, лояльності й ефективності державного управління у сфері захисту прав людини². Т. О. Чепульченко зазначає, що інститут омбудсмена становить максимально індивідуалізовану правову допомогу, вільну від формальних процесуальних вимог і не обмежену жорсткими правовими (законодавчими) рамками. Омбудсмен виражає позицію громадянського суспільства й доводить її до відома виконавчих органів і законодавців. Особливо привабливо цей механізм може виявити себе у плані забезпечення прав і свобод найменш захищених членів суспільства³, до яких і належать особи з інвалідністю.

Останнім часом і в Україні відбувається становлення інституту спеціалізованого омбудсмена з прав інвалідів. Багато в чому це пов'язано з урахуванням досвіду інших країн світу, позитивним прикладом якого є функціонування у Швеції такого інституту, як Омбудсмен із захисту прав інвалідів, утвореного в 1994 р.⁴ З розвитком інституту омбудсмена в Україні і з урахуванням досвіду позитивного функціонування спеціалізованих омбудсменів у різних державах світу 17 квітня 2013 р. в країні було утворено інститут Урядового уповноваженого з прав інвалідів і затверджено положення, що регламентувало його діяльність. З огляду на те, що міжнародною спільно-

¹ Марцеляк, О. Міжнародний досвід функціонування деяких спеціалізованих омбудсменів [Текст] / О. Марцеляк // Правознавець : електрон. б-ка юрид. літ. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/903/%CC> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

² Рудік, О. Інститут спеціалізованого та місцевого омбудсмена як механізм захисту прав людини: зарубіжний досвід [Електронний ресурс] / О. Рудік, Л. Лазарева // Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президенті України. – Режим доступу: [http://www.druid.dp.ua/vidavnicтво/2011/2011_03\(10\)/11romlzd.pdf](http://www.druid.dp.ua/vidavnicтво/2011/2011_03(10)/11romlzd.pdf) (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

³ Чепульченко, Т. О. Омбудсмен з питань захисту дітей: аналіз українського та зарубіжного досвіду [Текст] / Т. О. Чепульченко // Вісн. Нац. техн. ун-ту України «Київ. політех. ін-т». Політологія. Соціологія. Право. – 2013. – №4. – С. 155.

⁴ Коваль, Л. Аналіз діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Текст] / Л. Коваль ; Харків. правозах. група. – Х. : Права людини, 2010. – С. 9.

тою прийнято визначати подібні інституції як незалежні у своїй діяльності від усіх гілок державної влади, цей інститут було ліквідовано постановою КМУ від 5 березня 2014 р. № 64 «Деякі питання Секретаріату Кабінету Міністрів України»¹. Ураховуючи, що інститут омбудсмена з прав інвалідів є надзвичайно корисним при забезпеченні прав і законних інтересів людей з інвалідністю і повинен входити до складу апарату держави як невід’ємний елемент механізму представницької демократії², указом Президента України № 902/2014 від 1 грудня 2014 р. було утворено інститут Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю.

Метою цього Указу визначено забезпечення відповідних умов для реалізації громадянських, соціальних, економічних, культурних прав і законних інтересів людей з інвалідністю, в тому числі тих, які отримали інвалідність у зоні проведення АТО, інвалідів війни, а також недопущення їх дискримінації й виховання поваги до особливостей таких людей³. Також ним було затверджено Положення про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю, в якому окреслені його основні завдання, права й деякі організаційні аспекти діяльності.

Важливість запровадження інституту Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю зумовлена не тільки необхідністю підвищення ефективності додержання в країні прав і законних інтересів інвалідів, а й адаптацією вітчизняного законодавства і стандартів до законодавства і стандартів ЄС. Така адаптація є потрібною з огляду на те, що Україною було ратифіковано чималу кількість міжнародних нормативно-правових актів у цій царині (наприклад,

¹ Деякі питання Секретаріату Кабінету Міністрів України [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 5 берез. 2014 р. № 64 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 21. – Ст. 650.

² Кореньков, А. Европейский опыт защиты прав пациентов. Институт омбудсменов [Електронний ресурс] / А. Кореньков // Права пацієнтів в Україні. – Режим доступу: <http://www.patient.in.ua/component/content/article/34-2012-02-06-11-56-16.html> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

³ Про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю [Текст] : Указ Президента України від 1 груд. 2014 р. № 902/2014 // Офіц. вісн. Президента України. – 2014. – № 47. – Ст. 2023.

Конвенцію ООН про права інвалідів та ін.). Беручи до уваги, що на міжнародному рівні омбудсмени з прав інвалідів відіграють провідну роль у правозахисній діяльності останніх, вважаємо необхідним розвивати цей інститут, удосконаливати нормативно-правову базу, яка чітко регламентувала б його діяльність і надавала вичерпний перелік повноважень для належного дотримання прав і законних інтересів інвалідів в Україні.

Існуюче сьогодні затверджене Указом Президента України Положення про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю (далі — Положення) недостатньо врегульовує питання, що виникають на практиці, не містить вичерпного переліку завдань і повноважень, потрібних для досягнення мети Уповноваженого — здійснення ним правозахисних функцій у сфері додержання прав і законних інтересів інвалідів. Це твердження є аналогічним думці, висловленій Н. М. Ковалко, якою зазначається, що цей інститут не наділений реальними повноваженнями, які забезпечували б його незалежність і дієвість у процесі захисту прав людини, зокрема, щодо виконання правозахисної і правовідновлюваної функції¹.

Характерною особливістю розглядуваного інституту є його незалежність, що виявляється передусім у високому статусі посади омбудсмена, яка в більшості країн закріплена конституційно, що забезпечує незалежність останнього від усіх гілок влади, включаючи законодавчу. Така самостійність омбудсмена передбачає неприпустимість і пряму заборону втручання в його діяльність органів державної влади, політичних партій, громадських організацій, ЗМІ. У суспільстві він виступає своєрідним арбітром між людиною і владою, тому має діяти незалежно й неупереджено². М. В. Фоменко підкреслює, що для досягнення більшої ефективності діяльності омбудсмена обов'язковою є така умова, як його незалежність, можливість вільно висловлювати

¹ Ковалко, Н. М. Щодо правового статусу Уповноваженого Президента України з прав дитини [Текст] / Н. М. Ковалко // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2013. – № 2. – С. 95.

² Утверждение института омбудсмена в мире [Електронний ресурс] // Уполномоченный Верховной Рады Украины по правам человека. – Режим доступа: http://www1.ombudsman.gov.ua/ru/index.php?option=com_content&view=article&id=19 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

власні погляди щодо стану справ в окремій сфері, самостійно визначати напрями своєї діяльності, вносити пропозиції з удосконалення законодавства й політики держави щодо створення кращих умов для життя її громадян, забезпечення захисту їх прав і законних інтересів¹. Отже, для підвищення ефективності діяльності Уповноваженого потрібно закріпити положення про можливість здійснення ним своєї діяльності незалежно від інших державних органів та посадових осіб. Додамо, що діяльність Уповноваженого доповнює існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод інвалідів, не скасовує їх і не тягне за собою перегляду компетенції державних органів, що забезпечують захист і поновлення порушених їх прав і свобод.

Розглянемо детальніше основні завдання Уповноваженого, що містяться в п. 3 чинного Положення. Перш за все звернімо увагу на підп. 1 п. 3, де одним із його завдань визначається моніторинг додержання в Україні прав і законних інтересів людей з інвалідністю, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій царині, внесення в установленому порядку Президентові України пропозицій стосовно припинення, усунення й запобігання обмеження й порушення прав і законних інтересів цих людей². Як слушно зазначає Н. Р. Нижник, в Україні тематика правового моніторингу є достатньо новою, малоапробованою. Останній використовується під час аналізу широкого кола правовідносин і застосовується в різних юридичних сферах, про що свідчать численні дефініції цього поняття. У цілому результати моніторингу дозволяють отримати потрібну інформацію для комплексного аналізу системи законодавства й вироблення пропозицій з її вдосконалення. Об'єктами моніторингу можуть бути закони або інші нормативні акти, стан дотримання прав людини (за сферами або певними категоріями суб'єктів), функціонування гілок влади в аспекті права³.

¹ Фоменко, М. В. Щодо вдосконалення міжнародно-правового регулювання діяльності омбудсмана з прав дитини [Текст] / М. В. Фоменко // Зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Право. – 2014. – № 21. – С. 126–127.

² Про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю [Текст] : Указ Президента України від 1 груд. 2014 р. № 902/2014 // Офіц. вісн. Президента України. – 2014. – № 47. – Ст. 2023.

³ Нижник, Н. Р. Правовий моніторинг як необхідна складова законотворчого процесу [Текст] / Н. Р. Нижник // Вісн. Централ. вибор. комісії. – 2014. – № 2. – С. 51.

Правовий моніторинг спрямовано на створення ефективного механізму правотворчості й реалізації його результатів — нормативних правових актів — і відображає суспільні потреби¹. Однак думки вчених-правознавців і практиків щодо тлумачення правового моніторингу різняться. Приміром, Є. В. Довженко трактує його як діяльність, що здійснюється в межах конституційних повноважень органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями й полягає у збиранні, аналізі й узагальненні інформації про стан законодавства, практики його застосування, метою якої є виявлення відповідності цієї діяльності прогнозованому результату правового регулювання². Деякі вчені визначають поняття «правовий моніторинг» як елемент процесу розвитку права, що бере свій початок від стадії зародження ідеї правового врегулювання суспільних відносин до прийняття й реалізації нормативно-правового акта, аналізу результатів дії останнього та їх застосування у процесі вдосконалення чинного законодавства³. Як бачимо, формування моніторингу в його класичному розумінні як одного із завдань Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю фактично ставить останнього у стан пасивного спостерігача.

На відміну від моніторингу, державний контроль передбачає аналіз об'єктивної й достовірної інформації про ситуацію в тій чи іншій сфері (системі), перевірку стану виконання управлінських рішень, покладених завдань і визначених нормативних приписів, нагляд за дотриманням норм і відповідних стандартів⁴. Контроль прийнято розглядати взагалі як основний засіб забезпечення законності й дисципліни в державному управлінні. Він є однією з найважливіших

¹ Горохов, Д. Б. Правовой мониторинг: концепция и организация [Текст] / Д. Б. Горохов, Е. И. Спектор, М. Е. Глазкова // Журн. рос. права. – 2007. – № 5. – С. 30.

² Довженко, Є. В. Поняття та завдання правового моніторингу [Електронний ресурс] / Є. В. Довженко // Безкоштовна електронна бібліотека. – Режим доступу: file:///C:/Users/user/Downloads/Upsal_2012_10_115.pdf (дата звернення: 25.01.2016). – Заголовок з екрана.

³ Нижник, Н. Концептуальні основи утвердження правового моніторингу в Україні [Текст] / Н. Нижник, І. Гуменюк, О. Муза // Вісн. Нац. акад. прав. наук України : зб. наук. пр. – Х., 2013. – № 4. – С. 24.

⁴ Андрійко, О. Ф. Державний контроль: теорія і практика [Текст] / О. Ф. Андрійко. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1999. – С. 5.

функцій, що дозволяє порівняти фактичний стан у тій чи іншій галузі з вимогами, поставленими перед нею, виявити недоліки й помилки в роботі й попередити їх, оцінити відповідність виконання інших функцій управління поставленим перед ним завданням¹. Контроль дає змогу отримувати об'єктивну інформацію про фактичний стан справ у конкретній сфері, про стан виконання законів і дотримання державної дисципліни, про хід виконання відповідних рішень і рекомендацій і вживати оперативних заходів щодо запобігання, виявлення і припинення дій, що суперечать установленим державою нормам. Він становить функцію і процес здійснення контрольної влади, місією якої є не тільки діяння, спрямовані на отримання й осмислення інформації щодо суспільних відносин, а й певні процеси щодо запровадження, збереження, зміни і спрямування режиму суспільних відносин².

На думку В. М. Соловйова, саме моніторинг ефективності законодавства є методом здійснення державного контролю, що забезпечує законність і правопорядок шляхом виявлення небажаних наслідків дії закону або його порушення, вироблення найбільш ефективних способів їх усунення, формування пропозицій щодо вжиття заходів впливу на порушників закону³. Погоджуючись із цією позицією, тобто що моніторинг є невід'ємним складником контролю, співвідноситься з ним як частка із цілим, відзначимо, що в той же час він не дозволяє повною мірою реалізувати існуючий потенціал правового впливу. Тому вважаємо за доцільне відкоригувати п. 3 Указу Президента «Про Уповноваженого Президента України з прав людей з ін-

¹ Волошенюк, І. В. Державний нагляд і контроль як гарантії права громадян на екологічну безпеку [Текст] / І. В. Волошенюк // Вісн. Чернів. ф-ту Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.». – 2012. – № 1. – С. 121.

² Михайлов, В. М. Державний контроль у соціальній державі [Електронний ресурс] / В. М. Михайлов // Харківський державний інститут державного управління. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-2/doc/6/05.pdf> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

³ Соловйов, В. М. Законність як елемент моніторингу ефективності законодавства [Електронний ресурс] / В. М. Соловйов // Харківський регіональний інститут державного управління. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/arpu/2009-2/doc/5/04.pdf> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

валідністю» й передбачити в ньому не тільки постійний моніторинг дотримання в країні прав і законних інтересів інвалідів як одне із завдань Уповноваженого, а й закріпити окремим завданням положення щодо здійснення ним контролю за додержанням в Україні прав і законних інтересів людей з інвалідністю й виконанням Україною міжнародних зобов'язань у цій царині.

Вважаємо, що не менш важливою функцією Уповноваженого при забезпеченні здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо належного дотримання прав і законних інтересів інвалідів, у тому числі й тих, які отримали інвалідність у зоні проведення АТО та інвалідів війни, є внесення Президентові України в установленому порядку на підставі проведеного моніторингу пропозицій рекомендаційного характеру щодо шляхів підвищення рівня забезпечення прав і законних інтересів таких людей. Саме тому вбачаємо доцільним нормативно-правове закріплення положення, яке передбачало б надання Уповноваженому завдання такого роду.

Серед основних завдань Уповноваженого визначаються: а) його участь у підготовці проектів нормативно-правових актів з питань захисту прав і законних інтересів людей з інвалідністю; б) забезпечення умов для реалізації їх громадянських, соціальних, економічних і культурних прав; в) недопущення дискримінації й забезпечення рівних можливостей для інвалідів в усіх сферах суспільного життя; г) повага до їх особливостей і визнання інваліда як компонента людської різноманітності¹. Але забезпечувати зазначені умови й можливості можна лише за наявності певних важелів. Якщо ж їх немає, таке положення є суто декларативним. З урахуванням цього, доцільно додати до зазначеного Положення конкретні важелі впливу Уповноваженого для належного виконання покладених на нього функцій. Для забезпечення ефективної діяльності Уповноваженого є сенс деталізувати й передбачити можливості використання ним арсеналу певних правових засобів, які дозволили б йому не тільки виявляти

¹ Про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю [Текст] : Указ Президента України від 1 груд. 2014 р. № 902/2014 // Офіц. вісн. Президента України. – 2014. – № 47. – Ст. 2023.

порушення прав інвалідів, а й активно впливати на ситуацію з метою їх відновлення. Окрему увагу слід звернути на повноваження саме щодо запобігання порушень прав людей з інвалідністю.

Звичайно для належного дотримання прав і законних інтересів людей з інвалідністю в країні всі органи державної влади, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання, підприємства, установи й організації повинні здійснювати між собою скоординовану діяльність, ефективно провадити державну політику у сфері забезпечення й дотримання прав інвалідів, постійно вживати заходів, спрямованих на зростання результативності своєї співпраці. На нашу думку, Уповноважений як посадова особа, незалежна у своїй діяльності й наділена правозахисними функціями стосовно додержання прав і законних інтересів інвалідів в Україні теж повинна налагоджувати взаємодію й координацію органів та організацій у цій царині.

Проаналізувавши зміст Паризьких принципів створення інституцій з прав людини, де визначені основні функції цих правозахисних утворень, варто виділити інформаційно-просвітницьку функцію¹. У зв'язку із цим вважаємо необхідним закріпити положення щодо визначення інформування населення про права й законні інтереси людей з інвалідністю одним із завдань Уповноваженого.

Складно знайти навіть 2 країни, де існували б абсолютно однакові інститути омбудсмена, хоча всі вони у справі виконання своїх функцій дотримуються аналогічних процедур. Однією з головних функцій омбудсменів у всіх державах є прийняття й розслідування скарг від представників громадськості за умови, що вони належать до їх компетенції², що охоплює, як правило, контроль за додержанням прав людини адміністративними органами, а в деяких країнах — і приватними особами та об'єднаннями. Отже, основним змістом

¹ Банах, С. В. Функції омбудсмена в системі функцій національних правозахисних установ [Текст] / С. В. Банах // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – Симферополь, 2014. – Т. 27, № 3. – С. 28.

² Національні установи, які займаються захистом і заохоченням прав людини. Вклад фактів [Текст] / Харків. правозахис. група. – Х., 2004. – № 19. – С. 10.

діяльності омбудсмена є захист громадських прав та інтересів, здійснення посередництва між владою і громадою¹.

З огляду на це пропонуємо відповідно до Закону України «Про звернення громадян» закріпити таку функцію Уповноваженого, як прийняття й розгляд звернень саме людей з інвалідністю або осіб, які діють у їх інтересах, у разі неправомірних дій або бездіяльності державних органів чи посадових осіб, що порушують права й законні інтереси інвалідів. Вважаємо також доцільним закріпити обов'язок Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю щороку звітувати перед Президентом про стан дотримання прав і свобод інвалідів в Україні. Як зазначає О. О. Майданник, подібні щорічні доповіді відзначаються особливою юридичною природою, що впливає з їх змісту і спрямованості. Вони характеризують не діяльність омбудсмена, а розкривають стан дотримання й захисту прав і свобод людини, інформацію, що отримується Уповноваженим у результаті виконання ним контрольних повноважень у сфері додержання конституційних прав людини. При цьому моніторинг додержання останніх, що здійснюється Уповноваженим, адресовано Президентові, народним депутатам України, членам уряду, суддям і взагалі всім посадовцям високого рівня². Реально оцінюючи важливість такої доповіді рекомендуємо закріпити положення, в якому одним із завдань Уповноваженого має бути подання протягом першого кварталу щороку Президентові України доповіді про стан додержання й захисту прав та законних інтересів людей з інвалідністю з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ й організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб. А в разі необхідності, на нашу думку, потрібно передбачити можливість подання Уповноваженим Президентові України в період між щорічними також доповіді спеціальної, що може бути пов'язано з обставинами, які свідчать про про-

¹ Усаченко, Л. М. Місцевий та регіональний омбудсмен як форма захисту громадян [Текст] / Л. М. Усаченко // Унів. наук. зап. / Хмельниц. ун-т упр. та права. – Хмельницький, 2007. – №4. – С. 62–63.

² Майданник, О. О. Інститут омбудсмена у механізмі забезпечення прав людини в Україні [Текст] / О. О. Майданник // Адвокат. – 2010. – №7. – С. 13.

гресуючі негативні тенденції у сфері забезпечення прав інвалідів, що потребують невідкладного аналізу, осмислення й реагування щодо окремих важливих аспектів, які стосуються цих невідкладних питань. У поданих доповідях, в яких висвітлюються певні порушення у сфері додержання прав інвалідів, Уповноважений повинен висувати конкретні пропозиції щодо усунення й запобігання випадків таких правопорушень, а також адресні рекомендації для відповідних органів державної влади щодо забезпечення прав і законних інтересів людей з інвалідністю.

Для здійснення Уповноваженим покладених на нього завдань, спрямованих на досягнення належних умов для реалізації громадянських, соціальних, економічних і культурних прав і законних інтересів інвалідів і недопущення їх дискримінації, потрібно також нормативно закріпити його права й передбачити відповідні важелі впливу. Пункт 4 Положення про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю містить перелік прав, наданих Уповноваженому для виконання покладених на нього завдань. Але, беручи до уваги завдання, визначені в п. 3 цього Положення й визнані міжнародною спільнотою основні функції цього інституту, вважаємо перелік прав недостатнім, який не відповідає повною мірою тим правам, якими слід наділити такого роду Уповноваженого.

Розглянемо детальніше перелік прав, наданих сьогодні Уповноваженому для здійснення покладених на нього завдань, і визначимося з правами, які необхідно додати до цього переліку для більш ефективного функціонування інституту Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю. Щодо права Уповноваженого, що встановлене у підп. 1 п. 4 згадуваного Положення, запитувати й одержувати від структурних підрозділів Адміністрації Президента, консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, утворених Президентом, Секретаріату КМУ, центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування необхідні документи, матеріали й інформацію¹,

¹ Про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю [Текст] : Указ Президента України від 1 груд. 2014 р. № 902/2014 // Офіц. вісн. Президента України. – 2014. – № 47. – Ст. 2023.

вважаємо за доцільне внести уточнення, що стосується саме невідкладного отримання інформації, документів і матеріалів та особистого прийому керівниками названих органів Уповноваженого для вирішення питань забезпечення прав інвалідів. Таке уточнення ґрунтується на правовідновлюваній функції подібних інституцій. На наше переконання, воно суттєво підвищить оперативність невідкладного реагування й відновлення Уповноваженим порушених прав і законних інтересів людей з інвалідністю.

Належної деталізації й відповідного закріплення потребують також питання процедурного забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю. Так, у пп. 2 п. 4 Указу Президента України йдеться про право Уповноваженого в разі потреби залучати до опрацювання окремих питань представників державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, а також експертів, учених і фахівців¹. На нашу думку, варто поставити в обов'язок розгляд такого звернення безпосередньо керівниками органів, об'єднань і служб, до яких надійшов запит, і зобов'язати їх оперативно надавати вмотивовану відповідь щодо згоди на таке залучення або його неможливість.

При покладанні на Уповноваженого таких завдань, як участь у підготовці проектів нормативно-правових актів з питань захисту прав і законних інтересів людей з інвалідністю, забезпечення рівних можливостей та умов для реалізації їх громадянських, соціальних, економічних і культурних прав, недопущення дискримінації в усіх сферах суспільного життя, а також у межах своєї компетенції участь в експертизі законів, що надійшли на підпис главі держави, й запропонованих законопроектів, для внесення Президентом на розгляд Верховної Ради України в порядку законодавчої ініціативи, інших законопроектів, що стосуються прав і законних інтересів інвалідів, безперечно, необхідно надати право Уповноваженому на реалізацію ним подібних завдань. Отже, необхідно закріпити право останнього на участь в опрацюванні проектів законів, актів Президента України,

¹ Про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю [Текст] : Указ Президента України від 1 груд. 2014 р. №902/2014 // Офіц. вісн. Президента України. – 2014. – №47. – Ст. 2023.

інших нормативно-правових актів з питань прав і законних інтересів людей з інвалідністю. Можливе також здійснення такої участі шляхом закріплення в Положенні, що регламентує діяльність Уповноваженого, його права на письмове звернення до нормотворця щодо ознайомлення з конкретним законопроектом і внесення до нього можливих зауважень чи пропозицій.

Більш імперативного характеру, на наш погляд, повинна отримати й редакція підп. 5 п. 4 розглядуваного Положення, а саме право на звернення до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо вжиття заходів реагування на факти порушень законодавства, а також сприяння у вирішенні питань, віднесених до компетенції Уповноваженого¹. В існуючому вигляді це право, точніше можливість, останнього є досить декларативною. У випадках невідкладного реагування на ці факти право Уповноваженого повинно полягати у внесенні офіційного подання про факти порушення прав інвалідів, у якому слід зазначати причину й умови таких порушень та обов'язковість їх усунення у чітко визначений термін. Пропонуємо відкоригувати зазначену норму Положення й надати право Уповноваженому вносити подання у виді акта до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, їх посадовцям і службовцям для вжиття відповідних заходів у місячний строк для усунення виявлених порушень прав людей з інвалідністю.

З наданням Уповноваженому такого права виникає проблема відповідальності за нежиття заходів щодо його законних вимог. З огляду на це можна доповнити ст. 188⁴⁰ КУпАП, виклавши її в такій редакції: «Невиконання законних вимог Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини й Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю або їх представників тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб і громадян — суб'єктів підприємницької діяльності від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

¹ Про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю [Текст] : Указ Президента України від 1 груд. 2014 р. № 902/2014 // Офіц. вісн. Президента України. – 2014. – № 47. – Ст. 2023.

Для належного функціонування інституту Уповноваженого важливим при виконанні ним своєї діяльності є право відвідування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів системи реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів, геріатричних пансіонатів, будинків-інтернатів для громадян похилого віку й інвалідів, закладів навчальних, охорони здоров'я, військових госпіталів, психіатричних та інших закладів, у яких перебувають люди з інвалідністю, з метою контролю за дотриманням їх прав. А при комплексному підході до здійснення діяльності Уповноваженого для ефективнішого функціонування такого інституту потрібно закріпити і право останнього на вивчення й аналіз стану роботи із соціально-правового захисту інвалідів у закладах, де вони перебувають або утримуються.

Своїї належної процедурної регламентації потребує й питання щодо створення Консультативної ради з питань захисту прав людей з інвалідністю, про яку йдеться в п. 6 Положення про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю. На нашу думку, треба розробити і прийняти відповідне положення про такий орган, у якому будуть регламентовані питання про порядок створення, склад, роботу і процедурне оформлення перебігу й результатів його діяльності.

З огляду на важливість проблем інвалідів, охоплених діяльністю Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю, доцільно звернути увагу на окремі її організаційні аспекти. Насамперед це стосується вирішення питання щодо заснування окремого підрозділу, який забезпечуватиме діяльність Уповноваженого й закріплення положення про роботу такого утворення. На наше переконання, у структурі цього підрозділу перш за все треба передбачити наявність представників Уповноваженого з визначенням їх відповідного статусу. Також для досягнення ефективної діяльності Уповноваженого доцільно передбачити можливість надання такого статусу його регіональним представникам, наприклад, членам громадських об'єднань, які займаються забезпеченням прав інвалідів, або ж покладання цих функцій на одного з працівників Департаменту соці-

ального захисту населення, що функціонує при обласних, Київській і Севастопольській міських державних адміністраціях¹.

Здійснивши аналіз основного нормативно-правового акта, що регламентує діяльність Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю, доходимо висновку, що чинне Положення, затверджене указом Президента України від 1 грудня 2014 р. «Про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю», не відповідає необхідному рівню, не наділяє Уповноваженого тими завданнями, функціями і правами, що потрібні для здійснення ним належного дотримання прав і законних інтересів інвалідів в Україні. У зв'язку із цим вважаємо необхідним удосконалити Положення про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю. Це позитивно вплине на ефективність діяльності Уповноваженого у сфері забезпечення й захисту прав і законних інтересів інвалідів, а саме посилить його правозахисну і правовідновлювану функцію у цій царині.

¹ Паровишник, О. В. До питання Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю [Текст] / О. В. Паровишник // Право і суспільство. – 2015. – №3. – С. 132.

ВИСНОВКИ

Під час дослідження теоретичних і практичних засад адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів ми проаналізували історичний досвід і сучасний стан такого забезпечення в Україні, приділили увагу окремим сферам життєдіяльності інвалідів та виявили їх проблемні питання і запропонували шляхи їх вирішення. Також проаналізували міжнародні документи та закордонний досвід у цій сфері і на їх основі аргументували необхідність удосконалення чинного законодавства України у сфері забезпечення прав людей з інвалідністю.

Так, на підставі проведеного дослідження нами було доведено, що у питанні забезпечення прав інвалідів існують окремі аспекти, пов'язані з необхідністю соціальної інтеграції цих осіб і недопущенням випадків їх дискримінації. При формуванні й реалізації державної політики в досліджуваній царині слід враховувати тісно пов'язані між собою соціальний, моральний, психологічний, медичний і правовий аспекти, які взаємодіють та взаємокореспондують, що надає проблемі забезпечення прав осіб з інвалідністю комплексного характеру.

Важливим відмічено понятійно-категоріальний апарат у досліджуваній царині, тому у роботі представлено авторські дефініції деяких понять і доведено, що термін «непрацездатність» є більш широким порівняно з терміном «інвалідність», оскільки охоплює також коло осіб, які в силу певних життєвих обставин втрачають здатність до праці на певний проміжок часу у зв'язку з короткостроковими розладами функцій організму.

Сутність поняття «інвалідність» слід розуміти як нормативно визначену й установлену у відповідному порядку міру втрати здоров'я (функцій організму) у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що призводить до постійної або дов-

гострокової втрати повної або часткової працездатності й позбавляє людину можливості вчиняти певні дії, що викликає обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації прав такої людини нарівні з іншими громадянами й забезпечити їй соціальний захист.

«Інвалід» — це особа з вродженими або набутими внаслідок захворювання чи травми стійкими розладами функцій організму, які призводять до повної або часткової нездатності виконувати життєво важливі функції й обмежують її повноцінну життєдіяльність, викликаючи потребу в соціальному захисті й забезпеченні гарантованих державою прав на підставі визнання за нею відповідного статусу в передбаченому законодавством порядку.

Адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів визначено як цілеспрямований владноорганізуючий вплив уповноважених суб'єктів у межах їх компетенції на впорядкування суспільних відносин в зазначеній царині, на створення умов для безперешкодної реалізації інвалідами своїх прав, їх гарантування, охорону й захист. Законодавством України не закріплено чіткої дефініції поняття «забезпечення прав інвалідів», а тому пропонується його авторське визначення: це процес або результат належної реалізації нормативно закріплених і гарантованих державою прав, свобод і законних інтересів людей з інвалідністю в різних сферах їх життєдіяльності.

Аналіз стану існування осіб з інвалідністю — від становлення цивілізації до сучасності дозволив виділити етапи формування забезпечення їх прав: а) перший (початковий) вирізняється піклуванням про нужденних осіб з боку їх сімей; б) другий можна позначити як «благодійний»; в) під час третього розпочалося формування державного забезпечення інвалідів, що обумовлювало прийняття нормативних документів, у яких закріплювалися права таких осіб; г) на четвертому етапі права осіб з інвалідністю почали визнаватися як основоположні, закріплюватися Конституцією й визначатися обов'язком держави; д) п'ятий (завершальний) започаткував формування сучасної політики у сфері забезпечення прав інвалідів.

Адміністративно-правовому регулюванню у сфері забезпечення прав інвалідів властива наявність великої кількості нормативно-правових актів, що значно ускладнює правозастосовну практику. Причому не всі норми законодавства належним чином розуміються й тлумачаться як громадянами, так і державними органами та їх посадовими особами. Для ефективності такого регулювання треба чітко і зрозуміло викладати правові приписи й узагальнити доволі широке коло підзаконних нормативно-правових актів у закони або систематизувати їх в окремий кодифікований нормативно-правовий акт.

Спеціальний адміністративно-правовий статус, яким володіють інваліди, розуміється в широкому й вузькому значенні. Поняття «адміністративно-правовий статус інваліда» у вузькому сенсі треба визначати як сукупність урегульованих нормами адміністративного права виявів соціальних і правових якостей інвалідів як спеціальних суб'єктів цієї правової галузі, які володіють правоздатністю і є носіями додаткових прав та обов'язків порівняно з іншими особами. У широкому сенсі його слід розуміти як органічну частку загального правового статусу людини і громадянина в суспільстві, як комплекс відповідних правових можливостей, обумовлених специфікою адміністративно-правового регулювання й об'єктивно існуючими обмеженнями для повноцінної участі інвалідів у суспільних відносинах у силу конкретних життєвих обставин, пов'язаних з певними розладами їх фізичного або психічного здоров'я. Складниками такого статусу осіб з інвалідністю виступають їх загальні й спеціальні права, свободи, законні інтереси та юридичні обов'язки, що регламентуються нормами чинного законодавства при взаємодії цих суб'єктів з органами державної влади та її посадовими особами, формуються на підставі встановлених принципів і гарантуються державою.

Національне законодавство щодо правового регулювання у сфері набуття й підтвердження статусу інваліда вимагає вдосконалення в окремих аспектах. Варто спростити процедуру призначення інвалідності дітям шляхом перекладення повноважень ЛКК, що функціонують при лікувально-профілактичних закладах охорони здоров'я, на МСЕК. Це надасть змогу значно спростити сам механізм прове-

дення процедури отримання статусу інваліда як для осіб, які прагнуть отримати цей статус, чи їх законних представників, так і для комісій, що здійснюють цю діяльність.

Реабілітація інвалідів становить зумовлену відповідною метою сукупність медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних і соціально-побутових заходів, що здійснюються відповідно до індивідуальної програми реабілітації інваліда реабілітаційними установами, що спрямовані на надання таким особам допомоги у відновленні й компенсації порушених або втрачених функцій організму для максимального усунення обмежень їх життєдіяльності, досягнення й підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації й інтеграції в суспільство, а також забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації й виробами медичного призначення.

До концептуальних питань у сфері забезпечення прав інвалідів в Україні, які потребують належної уваги й певного вдосконалення, відносимо: а) удосконалення процедурних норм, пов'язаних зі встановленням статусу інваліда й реалізацією прав і законних інтересів людей з інвалідністю; б) удосконалення адміністративно-правового статусу інваліда, зокрема, його основних елементів; в) посилення форм контролю за додержанням прав людей з інвалідністю; г) підвищення ефективності координаційної діяльності між державними й недержавними органами, підприємствами, установами й організаціями, діяльність яких спрямована на додержання і реалізацію прав інвалідів; д) розвиток заходів щодо безперешкодного доступу інвалідів до фізичного оточення; е) посилення відповідальності за порушення їх прав і свобод; є) підвищення матеріального забезпечення й розширення пілг для інвалідів; ж) удосконалення структури медичних, реабілітаційних та інших закладів, де утримуються або перебувають люди з інвалідністю; з) удосконалення правового регулювання у справі запобігання інвалідності; и) удосконалення правового регулювання питань з надання послуг особам з інвалідністю; і) удосконалення правового регулювання у сферах освіти, працевлашту-

вання, інформаційного забезпечення тощо; к) опрацювання оптимальних методів фінансової діяльності, за допомогою яких здійснювався б розумний цільовий розподіл коштів та їх раціональне використання у цій царині та ін.

Міжнародні нормативно-правові документи, незалежно від того, який характер вони мають — рекомендаційний чи обов'язковий, — все ж так чи інакше впливають на формування національного законодавства. Міжнародні принципи і стандарти повинні служити певним підґрунтям для розроблення державних програм, спрямованих на забезпечення прав інвалідів і проведення державної політики в цій сфері. Для вдосконалення національного законодавства, для більш ефективної дії впроваджених програм, що стосується прав інвалідів, необхідна подальша гармонізація українського законодавства міжнародно-правовими стандартами та його адаптація до останніх з урахуванням міжнародно-правових засад досвіду більш розвинених країн у цьому питанні.

Міжнародні документи у сфері забезпечення прав інвалідів, що містять у собі значну кількість стандартів, прийняті світовою спільнотою, можна класифікувати в такий спосіб: а) всесвітні міжнародні акти з прав людини, як-от: Загальна декларація прав людини (1948); Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950); Європейська соціальна хартія (1961); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966); б) загальні міжнародні документи про права інвалідів: Конвенція про права інвалідів (2006); Декларація про права інвалідів (1948); Всесвітня програма дій щодо інвалідів (1982); Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993); Угода про співробітництво у розв'язанні проблем інвалідності та інвалідів (1996); в) акти про права інвалідів у різних сферах життєдіяльності, прийняті міжнародними організаціями, серед яких: Конвенція про професійну реабілітацію й зайнятість інвалідів (1983); Конвенція про допомоги по інвалідності, по старості й у зв'язку з втратою годувальника (1967); г) документи, прийняті в результаті співпраці національних державних органів і міжнародних організацій, наприклад, Меморандум про взаєморозу-

міння між Міністерством праці та соціальної політики України і Представництвом Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні у сфері соціальної політики щодо дітей з інвалідністю (2003).

Під час дослідження доведено, що з метою підвищення ефективності додержання прав і законних інтересів інвалідів в Україні необхідно вдосконалити нормативно-правовий акт, що регламентує діяльність Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю. Належного нормативного закріплення вимагають організаційні аспекти діяльності Уповноваженого, розширення обсягу завдань, функцій, прав і відповідних важелів впливу, необхідних йому для ефективного додержання прав інвалідів в Україні.

Розроблені нами наукові пропозиції й рекомендації спрямовані на створення міцної теоретичної і правової бази, яка більшою мірою забезпечувала б гідний рівень життя людям з інвалідністю в Україні й підвищила б ефективність інтеграції інвалідів у суспільне середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов, В. Б. Принцип верховенства права і реформа українського адміністративного права [Текст] / В. Б. Авер'янов // Адвокат. – 2000. – №2 – С. 5–8.
2. Агабабян, А. О. Освіта людей з особливими потребами: нормативно-правовий аспект [Електронний ресурс] / А. О. Агабабян // Державне будівництво. – 2013. – №1 // Харківський регіональний інститут державного управління. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2013-1/doc/6/02.pdf> (дата звернення: 13.01.2016). – Заголовок з екрана.
3. Адміністративне право [Текст] : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Богуцький [та ін.] ; за заг. ред.: Ю. П. Битяк, В. М. Гращук, В. В. Зуй. – 2-ге вид., переробл. та допов. – Х. : Право, 2012. – 656 с.
4. Адміністративне право України. Академічний курс [Текст] : підручник : у 2 т. / редкол.: В. Б. Авер'янов [та ін.]. – К. : Юрид. думка, 2007. – Т. 1 : Загальна частина. – 592 с.
5. Адміністративне право. Загальна частина [Текст] : навч. посіб. / С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. – К. : Центр учб. л-ри, 2011. – 216 с.
6. Адміністративне право. Загальна частина [Текст] : навч. посіб. / за заг. ред.: Ю. П. Битяк, В. В. Зуй. – Х. : Одиссей, 2011. – 240 с.
7. Акт про змінення закону про бідних 1834 року // Нова історія в документах і матеріалах / за ред.: М. М. Лукін, В. М. Далін. – К., 1935. – Вип. 1. – С. 303–304.
8. Алфеевский, С. Советские законы об инвалидах труда и войны [Текст] / С. Алфеевский. – М. : Юрид. изд-во НКЮ РСФСР, 1927. – 80 с.
9. Андрійко, О. Ф. Державний контроль: теорія і практика [Текст] / О. Ф. Андрійко. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1999. – 390 с.

10. Антонович, М. М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини: теорія і практика [Текст] : монографія / М. М. Антонович. – К. : Києво-Могилян. акад., 2007. – 384 с.
11. Артикул воинский 1715, апреля 26 [Текст] // Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М., 1986. – Т. 4 : Законодательство периода становления абсолютизма / отв. ред. тома А. Г. Маньков. – С. 327–389.
12. Баевский, И. Л. Действующее законодательство по социальному страхованию (с комментариями): законы и законодательные акты [Текст] / И. Л. Баевский, Я. Р. Эдмин. – 2-е перераб., доп. – М. : Вопросы труда, 1928. – 582 с.
13. Банах, С. В. Контрольно-наглядові функції омбудсмана в країнах сталої демократії [Текст] / С. В. Банах // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. – 2014. – № 3/1. – С. 102–106.
14. Банах, С. В. Функції омбудсмана в системі функцій національних правозахисних установ [Текст] / С. В. Банах // Учен. зап. Таврич. нац. ун-та ім. В. И. Вернадского. Серия: Юрид. науки. – Симферополь, 2014. – Т. 27, № 3. – С. 26–31.
15. Бандурка, А. М. Административный процесс [Текст] / А. М. Бандурка, Н. М. Тищенко. – Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2001. – 290 с.
16. Бахрах, Д. Н. Административное право России [Текст] : учебник / Д. Н. Бахрах. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Эксмо, 2006. – 528 с.
17. Безперешкодний доступ осіб з інвалідністю до об'єктів соціальної, транспортної інфраструктури та зв'язку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.minregion.gov.ua/attachments/files/bydivnitstvo/mistobydyvannya/____30_01_13_.pdf.
18. Белевська, О. Проблеми визначення сутності адміністративно-правового статусу іноземців в Україні [Текст] / О. Белевська // Право України. – 2008. – № 1. – С. 139–142.
19. Биба, Н. М. До питання визначення поняття «інвалідність» [Текст] / Н. М. Биба // Актуальні проблеми розвитку законодавства про працю та соціальне забезпечення : тези доп. та наук. повідомл. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 квіт. 2009 р.). – Х., 2009. – С. 282–284.

20. Биба, Н. М. Правове регулювання трудових відносин з інвалідами [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Н. М. Биба ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2011. – 19 с.
21. Биба, Н. М. Щодо визначення поняття «інвалідність» [Текст] / Н. М. Биба // Юридична наука очима молодих вчених : тези доп. та наук. повідомл. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів, Харків, 16–17 трав. 2008 р. – Х., 2008. – С. 144–146.
22. Більцан, А. О. Розвиток соціального захисту населення: історична довідка [Текст] / А. О. Більцан // Держава та регіони. – 2013. – № 2. – С. 9–14.
23. Богинская, Ю. В. Анализ понятия «лицо с ограниченными возможностями жизнедеятельности» в международных и отечественных научных исследованиях [Электронный ресурс] / Ю. В. Богинская // Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/PSPO/2009_21_5/Bogins55.pdf (дата звернення: 13.01.2016). – Заголовок з екрана.
24. Бойко, І. В. Роль адміністративного права у формуванні правового статусу людини і громадянина [Текст] / І. В. Бойко // Вісн. Нац. Акад. прав. наук України : зб. наук. пр. – Х., 2013. – № 2. – С. 157–164.
25. Бойко, І. В. Адміністративно-правовий статус громадян в Україні [Текст] / І. В. Бойко // Проблеми законності : респ. міжвід. наук. зб. – Х., 1998. – Вип. 34. – С. 94–98.
26. Бойко, І. В. Гарантії адміністративно-правового статусу громадян [Текст] / І. В. Бойко // Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина : зб. наук. ст. та тез наук. повідомл. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (23 листоп. 2012 р., м. Полтава). – Х., 2012. – Ч. 1. – С. 349–351.
27. Бондар, Н. О. Обґрунтування вибору критеріїв для оцінки ефективності соціального захисту інвалідів [Текст] / Н. О. Бондар // Соц. економіка. – 2012. – № 4. – С. 156–163.
28. Бородін, І. Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина [Текст] : автореф. дис. ... д-ра юрид.

- наук : 12.00.07 / І. Л. Бородін ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2004. – 38 с.
29. Бояринцева, М. А. Адміністративно-правовий статус громадянина України [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / М. А. Бояринцева ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2005. – 20 с.
30. Вегера, С. А. Правовий та соціальний захист інтересів інвалідів як пріоритет держави [Текст] / С. А. Вегера // Правовий та соціальний захист інвалідів в Україні. – К., 2000. – С. 3–8. – (Бюлетень законодавства і юридичної практики України ; № 11).
31. Великий енциклопедичний юридичний словник [Текст] / за ред. Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Юрид. думка, 2012. – 1020 с.
32. Венгер, Ю. И. Основные направления социальной политики в Республике Беларусь [Электронный ресурс] / Ю. И. Венгер // Управление в социальных и экономических системах : материалы XIX междунар. науч.-практ. конф., г. Минск, 18 мая 2010 г. – Минск, 2010. – С. 340–341. – Режим доступа: http://media.miu.by/files/store/items/uses/xix/mim_uses_xix_11006.pdf (дата звернення: 15.01.2016). – Заголовок з екрана.
33. Вигдорчик, Н. А. Что такое инвалидность и в чем заключается экспертиза инвалидности [Текст] / Н. А. Вигдорчик. – М. : Вопросы труда, 1929. – 31 с.
34. Вишневецкий, А. Обеспечение инвалидов труда: юридические очерки [Текст] / А. Вишневецкий. – Изд. 4-е, перераб. – Н. Новгород : Вопросы труда, 1929. – 84 с.
35. Воеводин, Л. Д. Юридический статус личности в России [Текст] : учеб. пособие / Л. Д. Воеводин. – М. : Изд-во МГУ, ИНФРА М–Норма, 1997. – 304 с.
36. Волошенко, І. В. Державний нагляд і контроль як гарантії права громадян на екологічну безпеку [Текст] / І. В. Волошенко // Вісн. Чернів. ф-ту Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.». – 2012. – № 1. – С. 119–130.
37. Вострих, О. Ю. Як перетворити обмежені можливості на рівність та доступність. Зобов'язання держави перед людьми

- [Текст] / О. Ю. Вострих, Н. В. Дульнева, С. Г. Марінцова. – Вид. 3-тє, допов. – Миколаїв : Ємельянова Т. В., 2014. – 192 с.
38. Впровадження стандартів ЄС у сфері забезпечення прав інвалідів: ініціативи експертів і громадських організацій інвалідів [Електронний ресурс] // Відродження : міжнар. фонд. – Режим доступу: http://www.irf.ua/knowledgebase/news/vprovadzhenny_standartiv_eu_u_sferi_zabezpechennya_prav_indalidiv/ (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
39. Всемирная программа действий в отношении инвалидов [Електронний ресурс] : (3 дек. 1982 г.) // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_427/page (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
40. Всемирный доклад об инвалидности, 2011 [Електронний ресурс] : резюме / Всемир. орг. здравоохранения, Всемир. банк // Всемирная организация здравоохранения. – Режим доступу: http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/summary_ru.pdf (дата звернення: 15.01.2016). – Заголовок з екрана.
41. Габричидзе, Б. Н. Административное право [Текст] / Б. Н. Габричидзе, А. Г. Чернявский. – М. : ТК Велби, 2002. – 480 с.
42. Гавриленко, Д. А. Административное право Республики Беларусь [Текст] : курс лекций / Д. А. Гавриленко, И. И. Мах. – Минск : Дикта, 2004. – 416 с.
43. Горова, О. Правове становище інвалідів [Текст] / О. Горова // Юрид. Україна. – 2006. – №9. – С. 4–7.
44. Городецька, Ю. Державне управління у сфері соціального захисту та реабілітації осіб з інвалідністю: правовий механізм [Текст] / Ю. Городецька // Право України. – 2013. – №6. – С. 296–302.
45. Горохов, Д. Б. Правовой мониторинг: концепция и организация [Текст] / Д. Б. Горохов, Е. И. Спектор, М. Е. Глазкова // Журн. рос. права. – 2007. – №5. – С. 25–38.
46. Декларация о правах инвалидов [Електронний ресурс] : (9 дек. 1975 г.) // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим

- доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_117 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
47. Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року [Текст] : затв. постановою Каб. Міністрів України від 1 серп. 2012 р. № 706 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 59. – Ст. 2369.
 48. Дерюжинский, В. Ф. Полицейское право [Текст] / В. Ф. Дерюжинский. – Петроград : Сенатская тип., 1917. – 510 с.
 49. Деякі питання встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 21 листоп. 2013 р. № 917 // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 100. – Ст. 3666.
 50. Деякі питання забезпечення фізкультурно-спортивної реабілітації та розвитку спорту інвалідів [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 3 груд. 2009 р. № 1351 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 97. – Ст. 3361.
 51. Деякі питання протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, окремих категорій громадян, які брали участь в антитерористичній операції та/або забезпеченні її проведення і втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 1 жовт. 2014 р. № 518 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 82. – Ст. 233.
 52. Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 30 листоп. 2011 р. № 1232 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 94. – Ст. 3426.
 53. Деякі питання Секретаріату Кабінету Міністрів України [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 5 берез. 2014 р. № 64 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 21. – Ст. 650.
 54. Довженко, Є. В. Поняття та завдання правового моніторингу [Електронний ресурс] / Є. В. Довженко // Безкоштовна електронна бібліотека. – Режим доступу: file:///C:/Users/user/Downloads/Upsal_2012_10_115.pdf (дата звернення: 25.01.2016). – Заголовок з екрана.

55. Дополнительные правила о приписанных к частным горным заводам людям [Текст] // Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М., 1989. – Т. 7 : Документы крестьянской реформы / отв. ред. тома О. И. Чистяков. – С. 352–370.
56. Доступ осіб з інвалідністю до безоплатної правової допомоги, правосуддя та політичного життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2016/02/Dopovid_MJ_invalidy_2015.pdf.
57. Європейська соціальна хартія [Електронний ресурс] : від 18 жовт. 1961 р. № ETS № 35 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_300 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
58. Європейський кодекс соціального забезпечення [Електронний ресурс] : [прийнятий 16 квіт. 1964 р.] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_329 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
59. Єрмілова, М. Г. Особливості правового статусу дитини з обмеженими можливостями в Україні (теоретико-правові дослідження) [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М. Г. Єрмілова ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2012. – 20 с.
60. Жаворонков, Р. Н. Законодательное регулирование порядка оказания реабилитационных услуг инвалидам [Текст] / Р. Н. Жаворонков // Журн. рос. права. – 2013. – № 1. – С. 79–86.
61. Житловий кодекс Української РСР [Текст] : Закон УРСР від 30 черв. 1983 р. № 5464-X // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1983. – № 28. – Ст. 573.
62. Жумагулов, Г. М. Право социального обеспечения [Текст] : учебник / Г. М. Жумагулов, А. Ахметов, Г. Ахметова. – Алматы : Нур-пресс, 2005. – 334 с.
63. Заворотченко, Т. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні [Текст] : монографія / Т. Заворотченко. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2007. – 256 с.

64. Загальна декларація прав людини [Текст] : декларація Організації Об'єднаних Націй від 10 груд. 1948 р. // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.
65. Закон відносно страхування на випадок інвалідності та старості (22 червня 1889 р.): витяги [Текст] // Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К., 1998. – Т. 2. – С. 314.
66. Закон про соціальне забезпечення США (14 серпня 1935 р.) // Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн [Текст] : навч. посіб. для юрид. вищих навч. закл. і ф-тів : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – Київ, 1998. – Т. 2. – С. 374–375.
67. Законодательство о правах инвалидов [Електронний ресурс] // Центр реабилитации инвалидов Изгелек. – Режим доступу: <http://www.invachelny.ru/doc/19.html> (дата звернення: 15.01.2016). – Заголовок з екрана.
68. Захаров, М. Л. Право социального обеспечения России [Текст] : учебник / М. Л. Захаров, Э. Г. Тучкова. – 2-е изд., испр. и перераб. – М. : БЕК, 2002. – 560 с.
69. Збірник державних стандартів соціальних послуг з реабілітації/абілітації інвалідів, дітей-інвалідів та осіб з розумовою відсталістю [Текст]. – Суми : Унів. кн., 2009. – 92 с.
70. Звоненко, Д. П. Административное право [Текст] : учебник / Д. П. Звоненко, А. Ю. Малумов, Г. Ю. Малумов. – М. : Юстицинформ, 2007. – 416 с.
71. Иваненко, В. А. Социальные права человека и социальные обязанности государства: международные и конституционные правовые аспекты [Текст] / В. А. Иваненко, В. С. Иваненко. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 404 с.
72. Инвалиды – развитие и права человека для всех [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/rights/disabilities/background_6.shtml.
73. Ізюмов, В. І. Соціальний захист родин фронтовиків та інвалідів на Донеччині в роки Великої Вітчизняної війни [Текст] / В. І. Ізюмов // Істор. і політолог. дослідження. – 2005. – № 1. – С. 189–193.

74. Інвалідність та суспільство [Текст] : навч. посіб. / за ред.: Л. Байда, О. Красюкова. – К. : Київ. ун-т, 2011. – 184 с.
75. Інвалідність: первинна, скритна, прогнозована [Текст] : монографія / упоряд.: А. В. Іпатов, І. В. Дроздова, І. Я. Ханюкова, О. М. Мацуга, О. Л. Чуйко. – Дніпропетровськ : Пороги, 2012. – 386 с.
76. Інструкція щодо заповнення форми звітності № 14 «Звіт про причини інвалідності, показання до медичної, професійної і соціальної реабілітації за 20__ рік» : Інструкція М-ва охорони здоров'я України від 10 лип. 2007 р. № 378 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 67. – Ст. 259.
77. Інструкція щодо заповнення форми первинної облікової документації № 160–4/о «Журнал контролю виконання індивідуальних програм реабілітації інвалідів» [Текст] : Інструкція М-ва охорони здоров'я України від 30 лип. 2012 р. № 577 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 77. – Ст. 3135.
78. Іпатов, А. В. Інвалідність як інтегрований показник стану здоров'я населення України [Текст] : монографія / А. В. Іпатов, О. В. Сергієні, Т. Г. Войтчак. – Дніпропетровськ : Пороги, 2002. – 342 с.
79. Історія розвитку соціального захисту до кінця ХІХ ст. [Електронний ресурс] // [Ua.textreferat](http://ua.textreferat.com/referat-4783-1.html). – Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-4783-1.html> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
80. Кісіль, Р.-В. В. Порівняльний аналіз адміністративного права України та зарубіжних країн [Текст] / Р.-В. В. Кісіль, І. О. Блавацька // *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ.* – 2013. – № 3. – С. 231–239.
81. Коваленко, В. В. Курс адміністративного права України [Електронний ресурс] / В. В. Коваленко // *Навчальні матеріали онлайн (pidruchniki.website)*. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1083060148202/pravo/gromadyani_obyednannya_gromadyan_subyekti_administrativnogo_prava#518 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

82. Ковалко, Н. М. Щодо правового статусу Уповноваженого Президента України з прав дитини [Текст] / Н. М. Ковалко // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2013. – № 2. – С. 94–96.
83. Коваль, Л. Аналіз діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Текст] / Л. Коваль ; Харків. правозах. група. – Х. : Права людини, 2010. – 240 с.
84. Кодекс законів про працю України [Текст] : Кодекс України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1971. – Дод. до № 50. – Ст. 375.
85. Кодекс законів про працю УСРР (1922 р.): (витяги) [Текст] // Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. для юрид. вищих навч. закл. і ф-тів : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К., 1997. – Т. 2: Лютий 1917 р.–1996. – С. 210–214.
86. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Текст] : Кодекс України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
87. Козлов, Ю. М. Административное право [Текст] : учебник / Ю. М. Козлов. – М. : МАУП, 2005. – 554 с.
88. Колісник, К. О. Щодо понять «взаємодія» та «координація» в контексті державного управління [Текст] / К. О. Колісник // Теорія та практика державного управління : тези III Міжнар. наук. конгр., 26 лют. 2003 р. – Х., 2003. – Вип. 2 : Державне управління та місцеве самоврядування. – С. 67–69.
89. Коліушко, І. Проблеми дієвості Конституції України та удосконалення її змісту [Електронний ресурс] / І. Коліушко, Ю. Кириченко. – Режим доступу: <http://www.parlament.org.ua/upload/docs/statKUkoliush.doc.pdf>.
90. Колпаков, В. К. Адміністративне право України [Текст] : підручник / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.
91. Колупаєва, А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання [Текст] : наук.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук. – Вид. допов. та переробл. – К. : АТОПОЛ, 2011. – 274 с.
92. Комаров, Н. М. Інвалідність як соціальна проблема сучасного українського суспільства [Текст] / Н. М. Комаров, Р. Я. Левін, О. В. Вакуленко // Укр. соціум. – 2003. – № 1. – С. 38–45.

93. Комаров, С. А. Общая теория государства и права [Текст] : учебник / С. А. Комаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 1998. – 416 с.
94. Конвенція про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника [Електронний ресурс] : від 29 черв. 1967 р. № 128 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_326 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
95. Конвенція про запровадження міжнародної системи співробітництва у збереженні прав мігрантів на пенсію по інвалідності, старості та на випадок втрати годувальника [Електронний ресурс] : від 22 черв. 1935 р. № 48 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_153 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
96. Конвенція про обов'язкове страхування на випадок інвалідності працівників у сільському господарстві [Електронний ресурс] : від 29 черв. 1933 р. № 38 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_202 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
97. Конвенція про обов'язкове страхування по інвалідності працівників промислових та торговельних підприємств, осіб вільних професій, надомників і домашніх служників [Електронний ресурс] : від 29 черв. 1933 р. № 37 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_201 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
98. Конвенція про права інвалідів [Текст] : від 13 груд. 2006 р. // Офіц. вісн. України. – № 17. – Ст. 799.
99. Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів [Електронний ресурс] : від 20 черв. 1983 р. № 159 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_065 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

100. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік (1936 р.) // Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К., 1997. – Т. 2 : Лютий 1917 р. – 1996. – С. 345–365.
101. Конституція України [Текст] : прийнята на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
102. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки (1937 р.) [Текст] // Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К., 1997. – Т. 2 : Лютий 1917 р. – 1996. – С. 364–382.
103. Конституція [Франції] (24 червня 1793 р.): (витяги) [Текст] // Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К., 1998. – Т. 2 : Лютий 1917 р. – 1996. – С. 117–124.
104. Конституція Французької республіки (4 листопада 1848 року): (витяги) [Текст] // Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. для юрид. вищих навч. закл. і ф-тів : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К., 1998. – Т. 2. – С. 259–271.
105. Концепція розвитку інклюзивної освіти [Текст] : затв. наказом М-ва освіти і науки України від 1 жовт. 2010 р. № 912 // Інформ. вісн. М-ва освіти і науки України. – 2010. – № 34–36. – С. 42–50.
106. Кооперация инвалидов и инвалиды одиночки. Организационно-правовые вопросы и налоговые льготы [Текст] / сост.: П. Н. Рубановский [и др.] ; под ред.: М. А. Червонный, Е. Н. Штандель, В. Н. Познанский. – М. : ВУКОПИНСОЮЗ, 1929. – 238 с.
107. Кореньков, А. Европейский опыт защиты прав пациентов. Институт омбудсменов [Електронний ресурс] / А. Кореньков // Права пацієнтів в Україні. – Режим доступу: <http://www.patient.in.ua/component/content/article/34-2012-02-06-11-56-16.html> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
108. Корнієнко, С. Механізми формування та здійснення державної політики у сфері соціального захисту дітей з інвалідністю

- [Текст] / С. Корнієнко // Вісн. Нац. акад. держ. управління при Президентові України. – 2013. – № 1. – С. 239–247.
109. Корнієнко, С. Сутність та пріоритетні напрями державної політики України в сфері соціального захисту дітей-інвалідів на сучасному етапі [Текст] / С. Корнієнко // Вісн. Нац. акад. держ. управління при Президентові України. – 2011. – № 2. – С. 275–283.
110. Котельникова, Е. А. Административное право [Текст] : учеб. пособие / Е. А. Котельникова. – Изд. 2-е., доп. и перераб. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – 320 с.
111. Кравченко, А. Г. Адміністративно-правове регулювання в сфері забезпечення прав споживачів в Україні [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Кравченко Андрій Григорович ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2010. – 228 с.
112. Красномоєць, В. А. Інвалідність: відображення соціального явища у конкретних поняттях в контексті людського розвитку [Електронний ресурс] / В. А. Красномоєць // Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/VPu/Ekon/2009_7/39.pdf (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
113. Красномоєць, В. А. Розширення можливостей осіб з інвалідністю в контексті концепції людського розвитку [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / В. А. Красномоєць ; ДВНЗ Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. – К., 2011. – 20 с.
114. Критерії встановлення ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків [Текст] : затв. наказом М-ва охорони здоров'я України від 5 черв. 2012 р. № 420 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 71. – Ст. 2887.
115. Крупенникова, Е. А. Раздвигаая границы возможного: обеспечение и реализация равных прав и равных возможностей инвалидов в обществе [Текст] : библиограф. указ. лит. / Е. А. Крупенникова. – М. : Измайлово, 2008. – 41 с.

116. Кузьмин, К. В. История социальной работы за рубежом и в России (с древности до начала 20-го века) / К. В. Кузьмин, Б. А. Сутырин. – М. ; Екатеринбург : Академ. проект : Деловая кн., 2002. – 480 с.
117. Куца, А. М. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту інвалідів [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Куца Алла Миколаївна ; Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – 227 с.
118. Лазур, В. Я. Сутність та поняття прав і свобод громадян, які реалізуються у сфері публічного управління [Текст] / В. Я. Лазур // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2009. – № 4. – С. 38–41.
119. Лукашева, Е. А. Права человека [Текст] : учеб. для вузов / Е. А. Лукашева. – М. : НОРМА, 2003. – 573 с.
120. Лукашевич, М. П. Критерії ефективності працевлаштування інвалідів / М. П. Лукашевич, Д. О. Пузіков // Актуальні проблеми професійної самореалізації осіб з особливими потребами на ринку праці : матеріали «круглого столу», Київ, 12 груд. 2007 р. – К., 2008. – С. 29–38.
121. Майданник, О. О. Інститут омбудсману у механізмі забезпечення прав людини в Україні [Текст] / О. О. Майданник // Адвокат. – 2010. – № 7. – С. 12–16.
122. Мальований, М. І. Історія розвитку соціального захисту у світі [Електронний ресурс] / М. І. Мальований // Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_3/253.pdf (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
123. Манохин, В. М. Российское административное право [Текст] : учебник / В. М. Манохин, Ю. С. Адушкин, З. А. Багишаев. – М. : Юристь, 1996. – 472 с.
124. Маринець, В. С. Конвенція ООН про права інвалідів та її вплив на українське законодавство у сфері соціального захисту осіб з порушенням слуху [Текст] / В. С. Маринець // Держава і право : зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 56. – С. 503–512.
125. Марцеляк, О. Міжнародний досвід функціонування деяких спеціалізованих омбудсманів [Електронний ресурс] / О. Марце-

- ляк // Правознавець : електрон. б-ка юрид. л-ри. – Режим доступу: <http://www.pravo-znavec.com.ua/period/article/903/%CC> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
126. Марцеляк, О. Статус і функціонування регіональних представницьких омбудсманів: світовий досвід [Електронний ресурс] / О. Марцеляк // Правознавець : електрон. б-ка юрид. л-ри. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/1336/%CC#chapter> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
127. Матузов, Н. И. Правовая система и личность [Текст] / Н. И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – 294 с.
128. Медико-соціальна експертиза обмеження життєдіяльності та принципи складання індивідуальної програми реабілітації інвалідів внаслідок неврологічних ускладнень остеохондрозу хребта [Текст] : навч. посіб. для лікарів МСЕК і ЛКК / за ред.: А. В. Іпатов, М. І. Черненко, О. В. Сергієні [та ін.] – Дніпропетровськ : Пороги, 2004. – 94 с.
129. Медична та соціальна реабілітація [Текст] : навч. посіб. / за заг. ред.: І. Р. Мисула, Л. О. Вакуленко. – Тернопіль : ТДМУ, 2005. – 402 с.
130. Мельник, В. П. Законодавчі засади правового регулювання реабілітації інвалідів: сучасний стан та напрями удосконалення [Електронний ресурс] / В. П. Мельник // Часоп. Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія: Право. – 2014. – № 2. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14mvptnu.pdf> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
131. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством праці та соціальної політики України та Представництвом Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні у сфері соціальної політики щодо дітей з інвалідністю [Електронний ресурс] : від 27 трав. 2003 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_c77 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
132. Миськів, Л. І. Правові проблеми інклюзивної освіти в Україні [Текст] : монографія / Л. І. Миськів. – Х. : НікаНова, 2014. – 456 с.

133. Михайлов, В. М. Державний контроль у соціальній державі [Електронний ресурс] / В. М. Михайлов // Харк. держ. ін-т держ. управління. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-2/doc/6/05.pdf> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
134. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [Електронний ресурс] : від 16 груд. 1966 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
135. Міщик, Л. І. Інклюзивна освіта як умова соціалізації дітей-інвалідів у процесі навчання [Текст] / Л. І. Міщик // Соціально-педагогічна робота в закладах освіти інклюзивної орієнтації : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф., Хмельницький, 27 квіт. 2012 р. – Хмельницький, 2012. – С. 122–125.
136. Модине М. Доступ инвалидов к социальным правам в Европе [Електронний ресурс] / М. Модине. – Режим доступу: <http://www.ctnerhi.com.fr/ctnerhi/pagint/etudes/Russe.pdf> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
137. Музапарова, Л. М. Положение инвалидов в Казахстане: проблемы и пути социальной реабилитации [Електронний ресурс] / Л. М. Музапарова // Казахст. ин-т стратег. исследований при Президенте Республики Казахстан. – Режим доступу: <http://www.kisi.kz/img/docs/187.pdf> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
138. Мурована, І. Роль та місце Уповноваженого Верховної Ради в механізмі забезпечення прав людини в Україні [Текст] / І. Мурована // Тенденції та інновації юридичної науки : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. – Тернопіль, 2014. – С. 19–21.
139. Мурована, І. Я. Права людини: основи теорії та практики [Текст] / І. Я. Мурована, О. О. Гриньків // Молодий вчений. – 2014. – № 10. – С. 62–65.
140. Мучник, А. Г. Филоофия достоинства, свободы и прав человека [Текст] / А. Г. Мучник. – К. : Ин-т демократии и прав человека, Парламент. изд-во, 2009. – 672 с.

141. Науково обґрунтовані рекомендації по обстеженню та відновному лікуванню хворих і інвалідів у практиці медико-соціальної експертизи [Текст] : довідково-метод. посіб. / за ред.: А. В. Іпатов, О. В. Сергієня. – Дніпропетровськ : Пороги, 2006. – 293 с.
142. Национальный доклад о положении инвалидов в Республике Беларусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CCwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fdisright.org%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fsource%2F07.10.2012%2Ffile_name187.doc&ei=1YTJUr_9N8voywPpoIHQAw&usg=AFQjCNHL59AVR56ij4XXKRНасHjC7ZDcRw&bvm=bv.58187178,d.bGQ (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
143. Національні установи, які займаються захистом і заохоченням прав людини. Виклад фактів [Текст] / Харків. правозахис. група. – Х., 2004. – № 19. – 20 с.
144. Нижник, Н. Концептуальні основи утвердження правового моніторингу в Україні [Текст] / Н. Нижник, І. Гуменюк, О. Муза // Вісн. Нац. акад. прав. наук України : зб. наук. пр. – Х., 2013. – № 4. – С. 21–29.
145. Нижник, Н. Р. Правовий моніторинг як необхідна складова законотворчого процесу [Текст] / Н. Р. Нижник // Вісн. Центр. вибор. комісії. – 2014. – № 2. – С. 50–54.
146. О порядке и условиях признания лица инвалидом [Текст] : постановление Правительства Рос. Федерации от 20 февр. 2006 г. № 95 // Собр. законодательства Рос. Федерации. – 2006. – № 9. – Ст. 1018.
147. О социальной защите инвалидов в Российской Федерации [Текст] : Федер. Закон Рос. Федерации от 24 нояб. 1995 г. № 181-ФЗ // Собр. законодательства Рос. Федерации. – 1995. – № 48. – Ст. 4563.
148. О социальной интеграции лиц с ограниченными возможностями [Електронний ресурс] : Закон Респ. Молдова от 30 марта 2012 г. № 60 // WEB-версия: Законодательство стран СНГ. – Режим доступу: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=53292 (дата звернення: 15.01.2016). – Заголовок з екрана.

149. Обзор: права инвалидов. А как за границей? [Електронний ресурс] // Миопатия. Ву. – Режим доступу: <http://mioby.ru/novosti/obzor-prava-invalidov-a-kak-za-granicej/> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
150. Оболенський, Ю. Організаційно-правові заходи реабілітації інвалідів [Текст] / Ю. Оболенський, Є. Соболев // Прав. вісн. Укр. акад. банк. справи. – 2013. – № 1. – С. 82–87.
151. Общее положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости [Текст] // Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1989. – Т. 7 : Документы крестьянской реформы / отв. ред. тома О. И. Чистяков. – С. 35–105.
152. Олефір, В. І. Освіта і охорона здоров'я: адміністративно-правове забезпечення державного управління галузями [Текст] : навч. посіб. / В. І. Олефір. – К. : Леся, 2013. – 160 с.
153. Освіта осіб з інвалідністю в Україні. Тематична національна доповідь Київ –2010 Тематичну національну доповідь «Освіта осіб з інвалідністю в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://refs.in.ua/osvita-osib-z-invalidnistyu-v-ukrayini-tematichna-nacionalna.html?page=21>.
154. Основи законодавства України про охорону здоров'я [Текст] : Закон України від 19 листоп. 1992 р. №2801-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – №4. – Ст. 19.
155. Основний державний закон Української Народної Республіки [Текст] : проект Правительств. Коміс. по виробленню Конституції Укр. Держави // Слюсаренко А. Г. Історія української конституції / А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – К., 1993. – С. 95–118.
156. Основні показники інвалідності та діяльності медико-соціальних експертних комісій України за 2013 рік [Текст] : аналіт.-інформ. довід. / за ред. М. К. Хобзея. – Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2014. – 176 с.
157. Основні показники інвалідності та діяльності медико-соціальних експертних комісій України за 2014 р. [Текст] : аналіт.-інформ. довід. / за ред. С. І. Черняка. – Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2015. – 167 с.

158. Павлюков, Р. О. Соціально-правовий захист інвалідів в Україні [Текст] : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.05 / Р. О. Павлюков ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2009. – 20 с.
159. Панчишин, А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус» [Електронний ресурс] / А. В. Панчишин ; Київ. ун-т права. – Режим доступу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2010_2/95.pdf (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
160. Паровишник, О. В. Адміністративно-правове регулювання питання набуття статусу інваліда [Текст] / О. В. Паровишник // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. – 2014. – Вип. 6-1, т. 2. – С. 215–219.
161. Паровишник, О. В. Адміністративно-правовий статус інваліда [Текст] / О. В. Паровишник // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. – 2014. – № 27, т. 2. – С. 169–173.
162. Паровишник, О. В. До питання адміністративно-правового регулювання у сфері освіти інвалідів в Україні [Текст] / О. В. Паровишник // Проблеми законності : зб. наук. пр. – 2015. – № 128. – С. 204–209.
163. Паровишник, О. В. До питання Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю [Текст] / О. В. Паровишник // Право і суспільство. – 2015. – № 3. – С. 128–132.
164. Паровишник, О. В. Історичні аспекти адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів [Текст] / О. В. Паровишник // Юрид. вісн. – 2014. – № 6. – С. 258–262.
165. Паровишник, О. В. Про забезпечення прав інвалідів у ситуаціях надзвичайного характеру [Текст] / О. В. Паровишник, О. К. Шапошников // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – О., 2014. – № 74. – С. 184–189.
166. Паровишник, А. В. Обеспечение прав инвалидов: некоторые теоретические аспекты [Текст] / А. В. Паровишник // *Leges et Vita*. – 2014. – № 5/3. – С. 63–67.
167. Пасічніченко, С. В. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту інвалідів [Текст] / С. В. Пасічніченко // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2010. – № 3. – С. 102–105.

168. Петрусевич, В. І. Адміністративно-правове регулювання зайнятості інвалідів [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. І. Петрусевич ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2012. – 18 с.
169. Пинел, Х. Роль Совета Европы о защите прав инвалидов [Текст] : аналит. зап. / Х. Пинел. – М. : Барселона, 2008. – 43 с.
170. Питання медико-соціальної експертизи [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 3 груд. 2009 р. № 1317 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 95. – Ст. 3265.
171. Положення про Департамент охорони здоров'я Харківської державної адміністрації [Електронний ресурс] : розпорядження голови облдержадміністрації від 29 січ. 2013 р. № 23 // Харківська обласна державна адміністрація. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua/uk/article/view/id/122/> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
172. Пономарьова, О. П. Становище осіб з обмеженими можливостями як вид правового статусу особи [Текст] / О. П. Пономарьова // Цінності сучасного конституціоналізму. V Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (28–29 верес. 2012 р.). – Х., 2012. – С. 222–223.
173. Попов, Л. Л. Административное право [Текст] / Л. Л. Попов ; под ред.: Л. Л. Попов, М. С. Студеникина. – М. : Норма, 2008. – 992 с.
174. Попов, Л. Л. Административное право России [Текст] : учебник / Л. Л. Попов, Ю. И. Мигачев, С. В. Тихомиров ; отв. ред. Л. Л. Попов. – М. : ТК Велби : Проспект, 2006. – 688 с.
175. Попов, Л. Л. Административное право Российской Федерации [Текст] : учебник / Л. Л. Попов, Ю. И. Мигачев, С. В. Тихомиров ; под ред. Л. Л. Попова. – М. : Высш. образование, 2007. – 476 с.
176. Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 15 серп. 2011 р. № 872 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 62. – Ст. 2475.

177. Постановление Союзного Совета Социального Страхования при НКТ СССР [Текст] : от 9 мая 1927 г. № 121 // Баевский И. Л. Действующее законодательство по социальному страхованию (с комментариями): законы и законодательные акты / И. Л. Баевский, Я. Р. Эдмин. – 2-е изд. перераб., доп. – М., 1928. – С. 184–185.
178. Працевлаштування та зайнятість людей із інвалідністю [Текст] : довідник для роботодавців / упоряд.: Т. В. Семигіна, О. Л. Іванова. – К. : Паперовий Змій – ОПТ, 2010. – 140 с.
179. Пріб, Г. А. Медико-соціальна експертиза життєдіяльності у психічно хворих [Текст] : монографія / Г. А. Пріб. – К. : ІПК ДСЗУ, 2012. – 380 с.
180. Про взаєморозуміння між Міністерством праці та соціальної політики України та Представництвом Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні у сфері соціальної політики щодо дітей з інвалідністю [Текст] : меморандум ООН та Мінпраці України від 27 трав. 2003 р. // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 42. – Ст. 2817.
181. Про відпустки [Текст] : Закон України від 15 листоп. 1996 р. № 504/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1997. – № 2. – Ст. 4.
182. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення інвалідів автомобілями [Текст] : Закон України від 15 груд. 2009 р. № 1760-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 8. – Ст. 62.
183. Про внесення змін до деяких законів України щодо реалізації інвалідами права на трудову зайнятість [Текст] : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3483-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 32. – Ст. 271.
184. Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інвалідів [Текст] : Закон України від 22 груд. 2011 р. № 4213-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2012. – № 31. – Ст. 381.
185. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо професійної і трудової реабілітації інвалідів [Текст] : Закон

- України від 6 жовт. 2005 р. №2960-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – №2. – Ст. 35.
186. Про внесення змін до Порядку протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, окремих категорій громадян, які брали участь в антитерористичній операції та/або забезпеченні її проведення (здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності) і втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 4 лют. 2015 р. № 39 // Офіц. вісн. України. – 2015. – № 12. – Ст. 314.
187. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 3 груд. 2009 р. № 1301 і 1317 [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 20 лип. 2011 р. № 762 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 55. – Ст. 2201.
188. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. № 1317 [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 31 трав. 2012 р. № 485 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 42. – Ст. 1618.
189. Про внесення зміни до статті 38 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» щодо надання інвалідам першої та другої груп права на позачергове обслуговування [Текст] : Закон України від 2 лип. 2010 р. № 2424-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 46. – Ст. 535.
190. Про витрати, спрямовані на соціально-трудова та медичну реабілітацію працюючих інвалідів [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 29 груд. 1995 р. № 1066 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1066-95-%D0%BF>.
191. Про вищу освіту [Текст] : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII // Відом. Верхов. Ради України. – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.
192. Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010 рік [Текст] : Закон України від 20 трав. 2010 р.

- № 2278-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 33. – Ст. 470.
193. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії [Текст] : Закон України від 5 жовт. 2000 р. № 2017-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 48. – Ст. 409.
194. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам [Текст] : Закон України від 16 листоп. 2000 р. № 2109-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 1. – Ст. 2.
195. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам [Текст] : Закон України від 18 трав. 2004 р. № 1727-IV // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 24. – Ст. 1579.
196. Про додаткові заходи щодо забезпечення проведення часткової мобілізації у 2015 році [Текст] : Указ Президента України від 30 січ. 2015 р. № 40/2015 // Офіц. вісн. України. – 2015. – № 10. – Ст. 262.
197. Про додаткові заходи щодо соціального захисту осіб з обмеженими фізичними можливостями [Текст] : розпорядження Президента України від 3 груд. 2003 р. № 397/2003-рп // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 49. – Ст. 2557.
198. Про дошкільну освіту [Текст] : Закон України від 11 лип. 2001 р. № 2628-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 49. – Ст. 259.
199. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності [Текст] : Закон України від 23 верес. 1999 р. № 1105-XIV // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 46. – Ст. 403.
200. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття [Текст] : Закон України від 2 берез. 2000 р. № 1533-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 22. – Ст. 171.
201. Про загальну середню освіту [Текст] : Закон України від 13 трав. 1999 р. № 651-XIV // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 28. – Ст. 230.

202. Про зайнятість населення [Текст] : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5067-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2013. – № 24. – Ст. 243.
203. Про затвердження Графіка передачі публічної інформації [Електронний ресурс] : розпорядження голови райдержадміністрації від 17 серп. 2011 р. № 228 // Куп'янська районна державна адміністрація. – Режим доступу: <http://kurpda.gov.ua/infotree/page/530?> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
204. Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 8 груд. 2006 р. № 1686 // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 50. – Ст. 3311.
205. Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 1 серп. 2012 р. № 706 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 59. – Ст. 2369.
206. Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України від 5 верес. 2011 р. № 561 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 91. – Ст. 3319.
207. Про затвердження кошторису витрат на виконання «Програми сприяння безпечній життєдіяльності у сфері соціального захисту населення м. Харкова на 2013–2014 роки» за рахунок коштів міського бюджету міста Харкова на 2014 рік [Електронний ресурс] : рішення Харків. міськради від 22 січ. 2014 р. № 1426/14 // Єдиний міський реєстр актів Харківської міської ради, міського голови та виконавчих органів ради. – Режим доступу: <https://doc.citynet.kharkov.ua/ru/profile/document/view/id/631207> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
208. Про затвердження переліку професійних захворювань [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 8 листоп. 2000 р. № 1662 // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 45. – Ст. 1940.
209. Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України [Текст] : наказ Міністра оборони України від 14 серп. 2008 р. № 402 // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 89. – Ст. 2996.

210. Про затвердження плану невідкладних заходів щодо розв'язання проблем соціального захисту інвалідів та забезпечення захисту їх прав [Електронний ресурс] : розпорядження Каб. Міністрів України від 3 груд. 2008 р. № 1513-р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1513-2008-%D1%80>.
211. Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009–2015 роки «Безбар'єрна Україна» [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 29 лип. 2009 р. № 784 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 58. – Ст. 2027.
212. Про затвердження Положення про експертну групу з попереднього розгляду документів щодо протезування (ортезування) учасників антитерористичної операції, які втратили функціональні можливості кінцівок [Текст] : наказ М-ва соц. політики України від 24 листоп. 2014 р. № 933 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 103. – Ст. 3046.
213. Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації інваліда [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 23 трав. 2007 р. № 757 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 39. – Ст. 1547.
214. Про затвердження Положення про Лікарсько-консультативну комісію Медичного центру Служби зовнішньої розвідки України [Текст] : наказ Служби зовніш. розвідки України від 30 лип. 2013 р. № 167 // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 67. – Ст. 2455.
215. Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства соціальної політики України, Державної служби з питань інвалідів та ветеранів України, Фонду соціального захисту інвалідів і промислового об'єднання «Укрпротез» із забезпечення інвалідів, дітей-інвалідів, інших осіб технічними та іншими засобами реабілітації [Текст] : наказ М-ва соц. політики України від 20 серп. 2012 р. № 510 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 73. – Ст. 2966.
216. Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства соціальної політики України та Фонду соціального захисту інвалідів із за-

- безпечення інвалідів, дітей-інвалідів, інших осіб технічними та іншими засобами реабілітації [Текст] : наказ М-ва соц. політики України від 8 жовт. 2014 р. № 739 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 88. – Ст. 2534.
217. Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах [Текст] : наказ Мінсоцполітики України від 20 січ. 2014 р. № 28 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 16. – Ст. 499.
218. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання одноразової матеріальної допомоги інвалідам та непрацюючим малозабезпеченим особам [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 28 лют. 2011 р. № 158 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 15. – Ст. 618.
219. Про затвердження Порядку виплати деяким категоріям інвалідів грошової компенсації замість санаторно-курортної путівки та вартості самостійного санаторно-курортного лікування [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 7 лют. 2007 р. № 150 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 10. – Ст. 358.
220. Про затвердження Порядку забезпечення інвалідів і дітей-інвалідів технічними та іншими засобами [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 3 груд. 2009 р. № 1301 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 94. – Ст. 3210.
221. Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками деяких категорій громадян структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчими органами міських рад [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 22 лют. 2006 р. № 187 // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 8. – Ст. 444.
222. Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками дітей-інвалідів [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 3 груд. 2009 р. № 1345 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 97. – Ст. 3355.

223. Про затвердження Порядку забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів та інших окремих категорій населення, переліку таких засобів [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 5 квіт. 2012 р. № 321 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 31. – Ст. 1146.
224. Про затвердження Порядку надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам [Текст] : наказ М-ва праці, М-ва фінансів, М-ва охорони здоров'я України від 30 квіт. 2002 р. № 226/293/169 // Офіц. вісн. України. – 2002. – № 24, т. 2. – Ст. 119.
225. Про затвердження Порядку надання інвалідам та дітям-інвалідам реабілітаційних послуг [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 31 січ. 2007 р. № 80 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 8. – Ст. 292.
226. Про затвердження Порядку надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування для підприємств та організацій громадських організацій інвалідів [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 8 серп. 2007 р. № 1010 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 60. – Ст. 2377.
227. Про затвердження Порядку надання пільг інвалідам, членам їх сімей, законним представникам інвалідів (дітей-інвалідів), підприємствам, установам, організаціям громадських організацій інвалідів та сфери соціального захисту населення на безоплатне паркування і зберігання транспортних засобів [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 25 трав. 2011 р. № 585 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 42. – Ст. 1718.
228. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі [Текст] : наказ М-ва юстиції та М-ва охорони здоров'я України від 20 серп. 2014 р. № 1348/5/572 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 69. – Ст. 1949.
229. Про затвердження Порядку подання заявки на виготовлення технічних засобів реабілітації за індивідуальним замовленням [Текст] : наказ М-ва соц. політики України від 1 серп. 2014 р. № 518 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 71. – Ст. 2009.

230. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 2 квіт. 2005 р. № 261 // Офіц. вісн. України. – 2005. – № 14. – Ст. 717.
231. Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 25 груд. 2013 р. № 975 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 6. – Ст. 161.
232. Про затвердження Порядку та Критеріїв встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України від 5 черв. 2012 р. № 420 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 71. – Ст. 2887.
233. Про затвердження Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 18 лют. 1997 р. № 176 // Офіц. вісн. України. – 1997. – № 8, т. 2. – С. 142.
234. Про затвердження Типового положення про сервісний центр із забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації та технічного обслуговування цих засобів [Текст] : наказ М-ва соц. політики України від 19 трав. 2011 р. № 186 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 45. – Ст. 187.
235. Про затвердження Типового положення про центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів [Текст] : наказ М-ва соц. політики України від 15 серп. 2013 р. № 505 // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 70. – Ст. 259.
236. Про затвердження форм документів щодо отримання інвалідами та дітьми-інвалідами реабілітаційних послуг у реабілітаційних

- установах [Текст] : наказ М-ва соц. політики України від 1 квіт. 2014 р. № 170 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 34. – Ст. 922.
237. Про затвердження форм первинної облікової документації, що використовується в медико-соціальних експертних комісіях [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України від 3 лип. 2012 р. № 577 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 77. – Ст. 3135.
238. Про заходи щодо забезпечення державної підтримки санаторно-курортних закладів, у яких лікуються та проходять реабілітацію інваліди [Текст] : Постанова Верхов. Ради України від 5 берез. 2009 р. № 1077-VI // Уряд. кур'єр. – 2009. – 1 квіт. (№ 58).
239. Про заходи щодо фізкультурно-спортивної реабілітації інвалідів та підтримки паралімпійського і дефлімпійського руху в Україні [Текст] : Указ Президента України від 6 квіт. 2006 р. № 290/2006 // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 15. – Ст. 1075.
240. Про направлення дітей на санаторно-курортне лікування в санаторно-курортні заклади (крім туберкульозного профілю) [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України від 12 січ. 2009 р. № 4 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 9. – Ст. 284.
241. Про направлення на санаторне лікування хворих на туберкульоз та осіб із груп ризику [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України від 30 квіт. 2009 р. № 287 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 48. – Ст. 1637.
242. Про організацію роботи центральної лікарсько-консультативної комісії [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України від 25 квіт. 2014 р. № 284 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 59. – Ст. 1619.
243. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-XII // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.
244. Про охорону дитинства [Текст] : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
245. Про охорону праці [Текст] : Закон України від 14 жовт. 1992 р. № 2694-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 49. – Ст. 668.

246. Про пенсійне забезпечення [Текст] : Закон України від 5 листоп. 1991 р. № 1788-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 3. – Ст. 10.
247. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб [Текст] : Закон України від 9 квіт. 1992 р. № 2262-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 29. – Ст. 399.
248. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання [Текст] : Постанова Верхов. Ради України від 4 груд. 2014 р. № 22-VIII // Відом. Верхов. Ради України. – 2015. – № 1. – Ст. 10.
249. Про Питання медико-соціальної експертизи [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 13 груд. 2009 р. № 1317 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 95. – Ст. 3265.
250. Про позашкільну освіту [Текст] : Закон України від 22 черв. 2000 р. № 1841-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 46. – Ст. 393.
251. Про Положення про Державну службу [Текст] : Указ Президента України від 6 квіт. 2011 р. № 397/2011 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 29. – Ст. 1232.
252. Про порядок, умови та критерії встановлення інвалідності [Текст] : положення, затв. постановою Каб. Міністрів України від 3 груд. 2009 р. № 1317 // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 95. – Ст. 3265.
253. Про прожитковий мінімум [Текст] : Закон України від 15 лип. 1999 р. № 966-XIV // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 38. – Ст. 348.
254. Про професійно-технічну освіту [Текст] : Закон України від 10 лют. 1998 р. № 103/98-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1998. – № 32. – Ст. 215.
255. Про психіатричну допомогу [Текст] : Закон України від 22 лют. 2000 р. № 1489-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 19. – Ст. 143.
256. Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї [Текст] : Закон України від 16 груд. 2009 р.

- № 1767-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 9. – Ст. 77.
257. Про реабілітацію інвалідів в Україні [Текст] : Закон України від 6 жовт. 2005 р. № 2961-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.
258. Про реалізацію статей 19 і 20 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 31 січ. 2007 р. № 70 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 8. – Ст. 282.
259. Про реалізацію статті 18¹ Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 27 груд. 2006 р. № 1836 // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 52. – Ст. 3519.
260. Про соціальні послуги [Текст] : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 966-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.
261. Про становище осіб з інвалідністю в Україні [Електронний ресурс] // Національна Асамблея інвалідів України. Всеукраїнське громадянське об'єднання. – Режим доступу: <http://naiu.org.ua/live/pro-stanovishche-osib-z-invalidnistyu-v-ukrajini/> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
262. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту [Текст] : Закон України від 22 жовт. 1993 р. № 3551-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 45. – Ст. 425.
263. Про створення Громадської ради при Фонді соціального захисту інвалідів [Електронний ресурс] : наказ Фонду соц. захисту інвалідів при Держ. службі з питань інвалідів та ветеранів України від 29 серп. 2013 р. № 85 // Фонд соціального захисту інвалідів. – Режим доступу: [http://www.ispf.gov.ua/\(S\(vfdvctxmx1-z5zat2wugnbpr55\)A\(M1lfyagdzwEkAAAANWQ5NwViZTUtYTg4OC00ZWI4LTg4MzAtNjQwMTMwNzdkZDQwWuEe1vknrXUz_ip5PuK9veR6sr11\)\)/ShowPage.aspx?PageID=254](http://www.ispf.gov.ua/(S(vfdvctxmx1-z5zat2wugnbpr55)A(M1lfyagdzwEkAAAANWQ5NwViZTUtYTg4OC00ZWI4LTg4MzAtNjQwMTMwNzdkZDQwWuEe1vknrXUz_ip5PuK9veR6sr11))/ShowPage.aspx?PageID=254) (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
264. Про схвалення Концепції Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на

- період до 2020 року [Текст] : розпорядження Каб. Міністрів України від 30 берез. 2011 р. №245-р // Офіц. вісн. України. – 2011. – №24. – Ст. 1004.
265. Про удосконалення системи експертизи по встановленню причинного зв'язку хвороб, інвалідності і смерті з дією іонізуючого випромінювання та інших шкідливих чинників внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС [Текст] : наказ М-ва охорони здоров'я України, М-ва надзвич. ситуацій України від 30 трав. 1997 р. № 166/129 // Офіц. вісн. України. – 1997. – № 44. – С. 46.
266. Про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю [Текст] : Указ Президента України від 1 груд. 2014 р. № 902/2014 // Офіц. вісн. Президента України. – 2014. – № 47. – Ст. 2023.
267. Программы, фонды и специализированные учреждения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/sections/about-un/funds-programmes-specialized-agencies-and-others/index.html>.
268. Проект основания Устава украинского общества «Вольный союз» – «Вільна спілка» [Текст] // Слюсаренко А. Г. Історія української конституції / А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – К., 1993. – С. 52–60. 40, 56, 59
269. Пушкіна, О. В. Система прав і свобод людини та громадянина в Україні: теоретичні і практичні аспекти забезпечення [Текст] : монографія / О. В. Пушкіна. – К. : Логос, 2006. – 416 с.
270. Рабінович, П. М. Права людини і громадянина [Текст] : навч. посіб. / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.
271. Радник Президента провела нараду з питань соціально-психологічної реабілітації учасників АТО та їх родичів [Електронний ресурс] // E-news: деловые новости. – Режим доступу: <http://e-news.com.ua/show/362706.html> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
272. Реабілітація інвалідів [Текст] : монографія / І. В. Шевчук, О. Б. Яворовенко, Н. М. Беляєва, С. В. Шевчук. – Вінниця : ФОП Данилюк В. Г., 2012. – С. 4.

273. Рекомендація Комітету міністрів державам-членам про послідовну політику стосовно інвалідів [Електронний ресурс] : від 9 квіт. 1992 р. № R(92)6 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_128 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
274. Романов, П. В. Политика инвалидности. Социальное гражданство инвалидов в современной России [Текст] / П. В. Романов, Е. Р. Ярская-Смирнова. – Саратов : Науч. кн., 2006. – 260 с.
275. Россинский, Б. В. Административное право [Текст] : учебник / Б. В. Россинский, Ю. Н. Стариков. – 4-е изд., пересмотр. и доп. – М. : Норма : Инфра-М, 2010. – 928 с.
276. Рудік, О. Інститут спеціалізованого та місцевого омбудсмена як механізм захисту прав людини: зарубіжний досвід [Електронний ресурс] / О. Рудік, Л. Лазарева // Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України. – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_03\(10\)/11gomlzd.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_03(10)/11gomlzd.pdf) (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
277. Роськая Правда [Текст] : краткая ред. текста по акад. списку // Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М., 1984. – Т. 1 : Законодательство Древней Руси / отв. ред. тома В. Л. Янин. – С. 47–63.
278. Сай, Д. Ставлення до людей з обмеженими можливостями: Китайська Народна Республіка, Японія та Індія / Д. Сай // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2013. – № 1. – С. 117–130.
279. Саксонське зеркало (перша половина XIII ст.): (витяги) [Текст] // Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. – К., 1998. – Т. 1. – С. 204–255.
280. Скакун, О. Ф. Теорія держави і права [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун. – К. : Алерта : КНТ : ЦУЛ, 2009. – 520 с.
281. Скуратівський, В. А. Основи соціальної політики [Текст] : навч. посіб. / В. А. Скуратівський, О. М. Палій. – К. : МАУП, 2002. – 200 с.

282. Словарь медицинских терминов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.ru/NTL/MED/slowar_1-r.txt (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
283. Соболев, С. Ю. Адміністративно-правове регулювання діяльності публічної адміністрації щодо реалізації і захисту прав та свобод інвалідів [Текст] : монографія / С. Ю. Соболев. – Кіровоград : Центр.-Укр. вид-во, 2014. – 433 с.
284. Соболев, С. Ю. Правові гарантії забезпечення соціальної адаптованості осіб з інвалідністю в Україні [Текст] / С. Ю. Соболев // Держава і право : зб. наук. пр. – К., 2013. – Вип. 60. – С. 202–208.
285. Соборное Уложение 1649 года. Комментарий // Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М., 1985. – Т. 3 : Акты Земских соборов / отв. ред. тома А. Г. Маньков. – С. 257–443.
286. Соглашение о сотрудничестве в решении проблем инвалидности и инвалидов [Електронний ресурс] : (Москва, 12 апр. 1996 г.) // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_881 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
287. Создание потенциала: деятельность ВОЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/disabilities/capacity_building/ru/.
288. Соловйов, В. М. Законність як елемент моніторингу ефективності законодавства [Електронний ресурс] / В. М. Соловйов // Харк. регіон. ін-т держ. управління. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2009-2/doc/5/04.pdf> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
289. Социальная защита инвалидов в Российской Федерации [Електронний ресурс] : материалы к заседанию «круглого стола» на тему «Реализация социальной защиты инвалидов в Российской Федерации» (от 27.02.2003 г. № 380-Пр). – Режим доступу: <http://www.cgp.ru/pdfs/szirf.pdf> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
290. Социальная интеграция молодых инвалидов: основные подходы к анализу [Електронний ресурс] // Высшая школа экономики. Национальный исследовательский университет. – Режим до-

- ступу: <http://www.hse.ru/pubs/lib/data/access/ticket/13889358538cefb5f0b69fa85f27c3902f179c97d6/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B5%20%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D0%93%D0%BB%201.pdf> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
291. Социально-экономические аспекты инвалидности [Текст] : монография / под ред.: Ю. В. Михайлова, А. Е. Иванова. – М. : РИО ЦНИИОИЗ, 2006. – 136 с.
292. Социальные права инвалидов в США [Электронный ресурс] // Pikabu. – Режим доступа: http://pikabu.ru/story/a_vot_sotsialnyie_prava_invalidov_v_sshai_oni_funktsioniruyutv_otlichii_ot_nas_90835 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
293. Соціальне забезпечення [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енцикл. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5_%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F#.D0.9D.D1.96.D0.BC.D0.B5.D1.87.D1.87.D0.B8.D0.BD.D0.B0 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
294. Соціальний захист інвалідів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=77042&page=0.
295. Стан медико-соціальної експертизи в Україні та шляхи покращення її реалізації: громадський аналіз та рекомендації: аналітичний звіт та матеріали за проектом «Реалізація громадських ініціатив підтримки правової допомоги щодо проходження медико-соціальної експертизи та пов'язаних із нею питань, аналізу викликів інвалідизації, реабілітації, підготовки пропозицій та їх просування» [Текст] / М. С. Багній, О. Я. Коваль, Т. Г. Яцків. – Львів : Центр громад. адвокатури, 2013. – 107 с.
296. Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов [Электронный ресурс] : [Резолюция 48/96 Ген. Ассамблеи ООН от 20 декаб. 1993 г.] // Верховна Рада України :

- офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_306 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
297. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я [Електронний ресурс] : від 22 лип. 1946 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_599?nreg=995_599&find=1&text=%E8%ED%E2%E0%EB%E8%E4&x=6&y=7 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
298. Стеценко, С. Г. Механізм адміністративно-правового регулювання: сучасні проблемні питання [Текст] / С. Г. Стеценко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – О., 2007. – № 35. – С. 31–34.
299. Тарахонич, Т. І. Ефективність правового регулювання (питання теорії) [Текст] / Т. І. Тарахонич // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2010. – № 2. – С. 11–13.
300. Тер-Акопов, А. А. Безопасность человека. Социальные и правовые основы [Текст] / А. А. Тер-Акопов. – М. : Норма, 1997. – 272 с.
301. Терюханова, І. М. Конвенція ООН про права інвалідів: від ратифікації до реалізації / І. М. Терюханова, Н. К. Стульпінас, О. А. Терещук // Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення : тези доп. та наук. повідомл. учасників II міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 жовт. 2010 р. – Х., 2010. – С. 247–251.
302. Титова, О. М. Соціально-правовий захист інвалідів [Електронний ресурс] / О. М. Титова // Ua-referat.com. – Режим доступу: http://ua-referat.com/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82_%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B4%D1%96%D0%B2 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
303. Тихомиров, Ю. А. Курс административного права и процесса [Текст] / Ю. А. Тихомиров. – М. : Юринформцентр, 1998. – 798 с.

304. Тищенко, Н. М. Административно-процессуальный статус гражданина Украины: проблемы теории и пути совершенствования [Текст] / Н. М. Тищенко. – Х. : Право, 1998. – 268 с.
305. Ткачук, О. В. Забезпечення та захист прав і свобод людей з особливими потребами шляхом впровадження в Україні міжнародних стандартів [Електронний ресурс] / О. В. Ткачук. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Tmpvvd/2011_2/37.PDF.
306. Ткачук, О. В. На шляху дотримання міжнародних стандартів забезпечення та захисту прав і свобод людей з інвалідністю [Електронний ресурс] / О. В. Ткачук // Хмельниц. ін-т універсальних технологій університету «Україна». – Режим доступу: http://hist.km.ua/uploads/file/visnik/2010_2/10tovsli.pdf (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
307. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eslovnyk.com/%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
308. Толковый словарь русского языка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://formaslov.ru/%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B9%D0%BA%D0%B8%D0%B9> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
309. Тюпля, Л. Т. Соціальна робота [Електронний ресурс] / Л. Т. Тюпля // Bg.com.ua : підручник онлайн. – Режим доступу: <http://books.bg.com.ua/39878> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
310. Угода про співробітництво щодо сприяння розвитку професійної реабілітації та зайнятості інвалідів в Україні між Міністерством праці та соціальної політики України, Міжнародною організацією праці, Підприємством професійного сприяння (Berufsforderungswerk, GmbH, Heidelberg), Професійно-навчальним реабілітаційним центром (BFI-BBRZ-Linz) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_391 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.

311. Усаченко, Л. М. Місцевий та регіональний омбудсмен як форма захисту громадян [Текст] / Л. М. Усаченко // Універ. наук. зап. / Хмельницьк. ун-т управління та права. – Хмельницький, 2007. – № 4. – С. 62–68.
312. Утверждение института омбудсмана в мире [Електронний ресурс] // Упролномоченный Верховной Рады Украины по правам человека. – Режим доступу: http://www1.ombudsman.gov.ua/ru/index.php?option=com_content&view=article&id=19 (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
313. Участь осіб з інвалідністю в культурному житті, проведенні дозвілля та відпочинку (Національна доповідь) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245064214.
314. Флястер, М. И. Трудовые права инвалидов [Текст] / М. И. Флястер. – М. : Юрид. лит., 1968. – 216 с.
315. Фоменко, М. В. Щодо вдосконалення міжнародно-правового регулювання діяльності омбудсмана з прав дитини [Текст] / М. В. Фоменко // Зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Право. – 2014. – № 21. – С. 125–129.
316. Холостова, Е. И. Социальная работа с инвалидами [Текст] : учеб. пособие. – М. : Дашков и К°, 2006. – 240 с.
317. Худоба, О. В. Координаційний механізм системи охорони здоров'я як складова державного управління [Електронний ресурс] / О. В. Худоба. – Режим доступу: <http://www.kbu-ara.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/2/09.pdf> (дата звернення: 16.01.2016). – Заголовок з екрана.
318. Циркуляр НКЗ и НКТ № 93 от 19 апреля 1924 года [Текст] // Баевский И. Л. Действующее законодательство по социальному страхованию (с комментариями): законы и законодательные акты / И. Л. Баевский, Я. Р. Эдмин. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М., 1928. – С. 249.
319. Циркуляр НКЗ и НКТ № 95 от 19 апреля 1924 года [Текст] // Баевский И. Л. Действующее законодательство по социальному страхованию (с комментариями): законы и законодательные акты / И. Л. Баевский, Я. Р. Эдмин. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М., 1928. – С. 247.

320. Чепульченко, Т. О. Омбудсмен з питань захисту дітей: аналіз українського та зарубіжного досвіду [Текст] / Т. О. Чепульченко // Вісн. Нац. техн. ун-ту України «Київ. політех. ін-т». Політологія. Соціологія. Право. – 2013. – № 4. – С. 154–158.
321. Четвертий Універсал Української Центральної Ради [Текст] // Слюсаренко А. Г. Історія української конституції / А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – К., 1993. – С. 76–78.
322. Чічкань, М. В. Міжнародно-правові стандарти у сфері соціального захисту інвалідів [Текст] / М. В. Чічкань // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. – 2014. – Вип. 1, т. 3. – С. 259–263.
323. Чічкань, М. В. Щодо правового регулювання соціального захисту інвалідів в Україні [Текст] / М. В. Чічкань // Розвиток законодавства про працю і соціальне забезпечення: здобутки і проблеми : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 5–6 жовт. 2012 р. – Х., 2012. – С. 442–445.
324. Шапіро, В. С. Конституційні засади адміністративно-правового статусу громадянина України [Текст] / В. С. Шапіро // Цінності сучасного конституціоналізму. V Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (28–29 верес. 2012 р.). – Х., 2012. – С. 241–242.
325. Швецов, В. С. Права человека и государство в Российской Федерации [Текст] / В. С. Швецов. – М. : Профобразование, 2002. – 438 с.
326. Шевчук, І. В. Реабілітація інвалідів [Текст] : монографія / І. В. Шевчук, О. Б. Яворовенко, Н. М. Беляєва, С. В. Шевчук. – Вінниця : ФОП Данилюк В. Г., 2012. – 216 с.
327. Шумна, Л. П. Правові основи реабілітації інвалідів в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Л. П. Шумна ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2003. – 19 с.
328. Щорічні національні доповіді про становище інвалідів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=159273&cat_id=77042.
329. Эбзеев, Б. С. Конституция. Демократия. Права человека [Текст] / Б. С. Эбзеев. – М. ; Черкесск : ПУЛ, 1992. – 228 с.

330. Энциклопедический словарь [Текст] / под ред.: И. Е. Андриевский, К. К. Арсеньев, Ф. Ф. Петрушевский. – СПб. : Типо-Литограф. И. А. Ефрона, 1894. – Т. 13. – 480 с.
331. Ярская-Смирнова Е. Р. Социальная работа с инвалидами [Текст] / Е. Р. Ярская-Смирнова, Э. К. Наберушкина. – СПб. : Питер, 2004. – 316 с.
332. 70 направлений деятельности ООН: изменяя мир к лучшему [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/un70/ru/content/70ways>.
333. Combating Discrimination against Persons with Disabilities [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ohchr.org/En/AboutUs/Pages/DiscriminationAgainstPersonsWithDisabilities.aspx>.
334. Gembus Martina Willkommen in Berlin [Текст] : (russische Version) / übersetzung ins rus.: Valentyna Ostapenko, Martina Gembus. – Berlin : Die Beauftragte des Senats von Berlin für Integration und Migration, 2013. – 79 p.

Наукове видання

Паровишник Олександра Володимирівна

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ІНВАЛІДІВ В УКРАЇНІ:
ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ**

Монографія

Видається в авторській редакції

Коректор *О. М. Неццетна*
Комп'ютерна верстка *О. А. Федосєєвої*

Підписано до друку 20.08.2016.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 15,35. Обл.-вид. арк. 14,04. Вид. № 1478.
Тираж 300 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено в друкарні ФОП Леонов
Тел. (057) 717-28-80

Для нотаток

Для нотаток
